

74

D

22

6

~~3-D~~

17 M.

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

~~6. 3-D. 17~~

~~74~~

~~74~~

~~74~~

~~17~~

~~D~~

~~22~~

~~11~~

PETRVS CIACCONIVS
TOLETANVS

De Triclinio Romano

FVLVI VR SINI

Bibliothec. Appendix *Secv.*
Coll. Rom.

Soc. Jesu

Ex Lib.

M.ⁿⁱ Cocchini

R O M Æ

In Ædibus S. P. Q. R. M. D. L. XXXVIII

APVD GEORGIVM FERRARIVM

PERMISSV SVPERIORVM

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

1195 N. 5TH AVENUE

NEW YORK, N. Y. 10017

1911

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

ASTEN LENOX TILDEN FOUNDATION

1195 N. 5TH AVENUE

BEATISSIMO

P A T R I

SIXTO QVINTO

P O N T. M A X.

FVLVIVS VRSINVS

ROMANAM antiquita-
tem, atque adeò Græcam
ipsam, à qua potissimùm
fluxit Romana, multis sa-
nè nominibus conferre ad intelli-
gentiam cognitionemque complu-
rium Sacræ scripturæ locorum, omnes
ij norunt, qui in euoluendis antiqui-
tatum monumentis, aliqua cum di-
ligentia sunt versati: Sed omnium op-

timè nosti Tu SIXTE QVINTÈ
PONTIFEX MAXIME, qui ad ac-
curatum illud tuum, & planè exquisi-
tum illustrandæ veritatis studium,
adiunxisti admirabilem quandam lit-
terarum omniũ non modò diuinarũ,
sed humanarũ etiam notitiam, & scien-
tiam prorsus singularem: Exemplũ se-
cũtus nimirũ sanctissimorum vete-
rum Scriptorum, qui ad confutandos
gentium ritus profanos, inducẽdumq.
cultũ veræ religionis, nec ab ipsis qui-
dem de Dis gentium libris aliquando
abstinuerũt. Nã (vt omittamus in præ-
sentia Græcos, Iustinum Martyrem,
Clementem Alexãdrinum, Eusebium
Cæsariensem, aliosq. permultos, quo-
rũ præstantissima scripta, forensi qua-
dam & planè sæculari eruditione ita
multis locis sunt aspersa, vt vetera nõ-
nulla gentium instituta, non aliundè,
quàm ex eorum libris petantur ab ijs,
qui

qui sunt rerum huiusmodi curiosi, vt
hos inquam omittamus) Tertul-
lanus, Arnobius, & Lactantius, quam
multa ex antiquitate tum Græca, tum
Romana descripserunt, vt impias il-
las & exitiosas euellerent ex animis
hominum opiniones, insererent eas,
quæ cum pietate cultæ, fructum af-
ferrent salutarem? Beatus item Hie-
ronymus, & S. Augustinus, duo cla-
rissima Christianæ doctrinæ lumina,
conuertendis alter ex Hebræo Græ-
coque Sacris scripturis, alter iisdem
deditus exponendis, quàm fuerit vter-
que à varia rerum non modò Græca-
rum, sed etiam Latinarum eruditione
adiutus, ex eorū scriptis, quæ in ma-
nibus habentur, intelligi maximè po-
test. Atque vt istius rei exemplum sal-
tem vnum, quod ad huius libri perti-
neat argumentum, proferamus, quo-
tus quisque est, qui nisi Romani vete-

ris Triclinij inspecta positione, cognita penitus in eo ratione discumbendi, apto sensu accepturus sit ea, quæ de muliere peccatrice stante retrò secus pedes Domini discubentis, memorie prodita sunt à sancto Luca? Quin & illud etiam institutum, quo eadē mulier discubentis itē Domini pedes vnxit, ex Romana itidem pēdet antiquitate, in qua qui minus est versatus, minus etiam morem illum agnoscere poterit. Hoc probè intelligens Petrus Ciacconius homo Hispanus, quē tu, BEATIS-
SIME PATER, ob excellens ingenium, reconditamq. doctrinam, meritò dum viueret semper maximi fecisti, dederat se succisuis horis ad res Romanas ex omnibus veterum Scriptorum monumentis summo studio obseruandas, quarum alias tractatione & delectabatur vehementer, & ipsa scriptione afficiebatur vt Romanus.

Sed

Sed cum præclara multa inuestigandæ
deditus antiquitati pro bono littera-
rum inchoasset, accidit magno sanè
studiosorum incommodo, vt ante diē
præreptus, pauca quædam ex ijs, & qui-
dem non satis perfecta absolutaq. re-
liquerit. Ex quibus cum hic de Tricli-
nio commentariolus, quem ipse aucto-
re Antonio Carafa Cardinale de mo-
do conuiuandi apud priscos Roma-
nos, deq. conuiuiorū apud eos scripse-
rat apparatu, à multis iam expeteretur;
non est passus vir clarissimus pro eo
quantum præstantes viros vel mor-
tuos colit, quin hominem à se vnice
dum viueret dilectum, eundem etiam
mortuum quibus maximè posset pie-
tatis officijs prosequeretur. Itaque ser-
uatum pænes se librum diligenter, &
politissimi iudicij sui testimonio cō-
probatum, quòd ad illustrandos quos-
dam Sanctæ scripturæ locos, cuius

ipse studio præcipuè tenetur, visus sit
pertinere, mihi, quem aliàs sciret erga
viri laudes non mediocriter affectum,
vt in publicum emitterem, tuoque
sanctissimo nomini, cuius ille obser-
uantissimus fuit, dedicarem, accuratè
mandauit. In quo sanè mandato exe-
quendo, dici non potest, quantam ego
voluptatem ceperim, eam mihi occas-
sionem datam esse, qua & excellentis
viri memoriæ, quantum in me esset,
consulerem; & voluntati Cardinalis
amplissimi, qui vnus est studiorum ar-
biter & moderator meorum, gererem
morem. Nam id quod caput est, video
mihi oblatum esse virgula quadā pro-
pè diuina, vt lepido in primis com-
mendante libro, nactus sim tempus
idoneum & locum opportunum, quo
meam tibi deuotionem, egregia tua in
me liberalitate honestatam, publicè
testificarer. Nec enim subueritus sum,

ne

ne non tu, quæ tui est, in æstimandis ho-
minum ingenijs, iudicij suauitas, vel
pro argumenti dignitate esses cum li-
brum probaturus. Me quidem certè
sæpius cum voluptate repetita lectio
ita prorsus illexit, vt eius dedicatione,
vel gratiam me initurum à te sperem.
Erit autem beneficentiæ tuæ, **SIX-
TE QVINTE PONTIFEX MA-
XIME**, qua doctos viros & foues &
ornas, pati te pro tua iam omnibus
perspecta humanitate, vt liber hic ho-
minis tibi dum viueret deuotissimi,
tuo beatissimo nomini inscriptus, eo-
que potissimum titulo illustratus, pro-
deat in manus hominum eruditorum:
ad hoc enim vnum & præcipuum or-
namentum, alius acceder, & quidem
maximus laudum cumulus, si eius tu
lectione delectatus, probaueris viri
industriam, & egregios conatus. Nam
te, quem omni planè scientiarum ge-

nere, vnde præstantissimam hausisti
doctrinam, non leuiter imbutum om-
nes sciunt, te inquam seuerioribus illis
excultum disciplinis, mansuetiora ta-
men studia interdum non aspernari,
deque ijs probè sciteque æstimare pos-
se, nouimus qui tuo remotiore con-
gressu, eoque multiplici eruditione
condito, pro tua benignitate dignati
aliquando sumus: vt meritò te non
tam homines suspiciant, quòd Christi
Vicarius honore & potestate cunctis
Principibus antecellis, (hoc enim no-
mine quis te non humiliter adoret?)
quàm quòd tua excellens virtus & sa-
pientia talem te tantumque fecerunt,
vt rursus tu, quid virtus, vt ait ille, &
quid sapientia posset, humanum genus
non obscuris exemplis doceres. Itaque
Rep. populi Christiani sanctissimis le-
gibus per te constituta, earum virtu-
tum studia te Põtifice coli coepta sunt,
qui-

quibus longo tempore intermissis, ve-
lut sidus quoddam propitium affulsi-
sti. Magna quippe sunt, quæ tu, B E A-
T I S S I M E P A T E R, pro bono pu-
blico, & quidem non vſitato exem-
plo inchoaſti; maiora tamen, quæ ani-
mo menteque designas. Non enim co-
gitationes tuæ, vt ceterorum homi-
num in mediocritate verſantur, ſed ta-
les planè ſunt, quales decent Princi-
pem eum, cui cum ſumma poteſtate
optimam Deus dedit voluntatem be-
nè de humano genere promerendi. A
quibus ſanè cogitationibus, atque a-
deò ab ijs curis, quas tu pro tuenda
amplificandaque Eccleſiæ dignitate
adſiduè ſubis, relaxare animum pro
humana condicione ſiquando voles,
delectabit te liber hic, iucunda niſi
fallor viciffitudine, vel hoc etiam no-
mine, quòd hominis tibi olim addi-
ctiſſimi, veteris clientis tui, memo-
riam

riam perpetuis in eo mandatam mo-
numentis, magna tu cum voluptate
agnosces.

LECTORI

Scriptorum nomina & loci, qui à Petro Ciacconio in commentario de Triclinio, & in nostra ad eum appendice vel citantur, vel aliquo modo emēdantur, ut in extrema parte huius libri notarentur, curavimus. Multa enim Scriptorum testimonia in eo aliter à nobis relata sunt, quàm in vulgatis editionibus habentur; partim ex collatione manuscriptorū codicum restituta, partim ex coniectura, quæ tamen auctoritate aliquanitatatur, emendata. Atque hæc quidem suis etiam locis obiter

ter indicantur. Triclinij autem Patuini exemplum tale planè edidimus, quale in exemplari suo Ciacconius reliquit. Ipsum certè archetypum nobis videre non licuit; ad quod curiosis harum rerum lectoribus, si quid in nostro desideretur, prouocatio erit. Fuerat autem consilium, explicata vetere discubendi ratione, ipsam Triclinij positionem, non illā quidem ex uno aut altero marmore petitam, sed ex pluribus tum marmoribus, tum Scriptorum locis concinnatam, in extremis paginis libri representare: cū verò ex ijs, quæ abundè super ea rescripsimus, intelligi satis possit, quis fuerit apud veteres Romanos accumbendi modus, itemq; conuiuiorū apud eosdē apparatus; eo, quod

quod superuacaneum est, supersede-
bimus. Lectos quidem ipsos, qui vul-
go à Scriptoribus discubitorij dicun-
tur, ex multis sanè, qui in Sepul-
chralibus cenis ex marmore repe-
riuntur, paucos dedimus; quòd ex pri-
uatorum adibus Romæ, in quibus ha-
bentur, nullo negotio peti ab uno quo-
que possint. Nobis unum ex ijs aut
alterum, ad stabiliendas nostras de
modo accumbendi opiniones, protu-
lisæ satis superque fuerit.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is written in dark ink on aged, yellowed paper. The script is dense and fills the upper half of the page. The text is written in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is written in dark ink on aged, yellowed paper. The script is dense and fills the upper half of the page.

PETRI CIACCONII
TOLETANI
DE TRICLINIO
SIVE DE MODO CONVIVANDI
APVD PRISCOS
ROMANOS

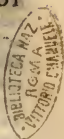
Et de conuiuiorum apparatu.

LOCVS, in quo Romani olim cibum sumebant, *cenaculum* vocabatur. Varro lib. iv. de lingua Latina, de priscis Romanis: *Vbi cubabant*, inquit, *cubiculum*; *vbi cenabant*, *cenaculum* vocitabant. Dicebatur & *cenatio*. Seneca Epist. xci. lib. xiv. Non enim *testa* *cenationi* *epulũ* *receptura* *parabantur*. & paulò post: *Vtrum tandem sapientioreĩ putas, qui versatilia cenationum laquearia ita coagmentat; vt subinde alia facies atque alia succedat; & toties testa, quoties fercula mutantur; an eum, qui & alijs & sibi hoc monstrat, quàm nihil nobis natura durum, ac difficile imperauerit?* Suetonius de domo aurea Neronis: *Cenationes laqueata tabulis eburneis versatilibus, vt flores fistulatim, & vnguenta desuper spargerentur.* Præcipua *cenationum* *rotunda, quæ perpetuò diebus, ac noctibus vi*

A

ce mun-

ce mundi circumageretur. Demum vocabulo à Græcis mutuato *Triclinium* appellabatur. Cicero ad Attic. lib. XIII. epist. I. *Cum secundis Saturnalibus ad Philippum vesperi venisset, villa ita completa militibus est, ut vix triclinium, ubi cenaturus ipse Cæsaresset, vacaret.* & Vitruuius lib. VI. cap. V. *Tricliniorum, inquit, quanta latitudo fuerit, bis tanta longitudo fieri debet.* & eod. lib. cap. X. Suetonius etiam in Tiberio. *Ac Miseni cinis è fauilla & carbonibus ad calefaciendum triclinium illatus.* Quò magis mirandum est, Seruium eruditissimum grammaticum negare, *triclinium* cenationem ipsam significare; sic enim scribit ad illud Aen. I. *Aurea composuit sponda. Antiqui stibadia non habebant, sed stratis tribus lectis epulabantur: unde triclinium sterni dicitur.* sic & Cicero: *Sterni triclinia, & in foro sterni iubebat.* unde apparet, errare eos, qui *triclinium* dicunt ipsam basilicam, vel cenationem. hæc ille. Apud Græcos verò οἶκος dicebatur, & à numero lectorum, qui in eo sterni possent, οἶκος τετρακλιος, πεντακλιος, ἑξακλιος, ἑξακλιος, ἑξακλιος &c. appellabatur, Polluce teste. In his cenaculis, siue cenationibus, siue triclinijs Romani veteres sedentes cenare soliti erant. Seruius Aen. I. ad illud: *Regifico luxu: Romani,* inquit, & duobus tantum cibis utebantur, & in atrijs edebant sedentes; Vnde Iuuenalis

—— quis fercula septem

Secretò cenauit auus. Et Virgilius.

Perpetuis soliti patres considere mensis.

Idem Seruius Aen. VIII. *Perpetuis,* inquit, *mensis,* idest, longis, ad ordinem exæquatis sedentium: maiores enim nostri sedentes epulabantur; quem mo-

rem habuerunt à Laconibus, & Cretensibus, ut Varro docet in libris de gente Pop. Rom. in quibus dicit quid à quaque traxerint gente per imitationem. Plutarchus verò in Catone refert, eum post rem in Pharsalia infelicitè gestam numquam accubantem, sed sedentem cibum sumpsisse luctus causa. eius verba sunt: ἐδέσπε δὲ καὶ δήμενος ἀφ' οὗς ἡμίρας πλὴν κατὰ φάραλλον ἔγνω ἦσαν, καὶ ἴστο τῶν λοιπῶν περὶ δεικνύνθαι τὸ μὴ κατακλινῆναι πλὴν καὶ ὀδῶν. Isidorus lib. Etymol. xx. cap. xi. Sedes, inquit, dicta quoniam apud veteres Romanos non erat usus accumbendi, unde & considerare dicebantur. Postea, ut Varro ait in libro de vita Pop. Rom. viri discumbere caperunt, mulieres sedere; quia turpis visus est in muliere accubitus. Confirmat hoc Isidori dictū Valerius Maximus lib. i i. cap. i. his verbis: Apud antiquos feminae cum viris cubantibus sedentes cenitabant; quae consuetudo ex hominum conuietū ad diuina penetravit: nam Iouis epulo ipse in lectulum; Iuno & Minerva in sellas ad cenam inuitantur. quod genus severitatis atas nostra diligentius in Capitolio, quàm in suis domibus servat: videlicet, quia magis ad rem pertinet, dearum, quàm mulierum, disciplina contineri. Pueri etiam nobiles sedentes, non accubantes, quod delitiosum habebatur, cenabāt. Cornelius Tacitus lib. xiii. de Neronis tempore loquens: Mos habebatur, inquit, principum liberos cum ceteris idem aetatis nobilibus sedentes vesci in conspectu propinquorum, propria & parciore mensa. & Suetonius in Claudio: Adhibebat omni cene & liberos suos cum pueris, puellisq. nobilibus; qui more veteri ad fulcra lectorum sedentes vescerentur. Verum ipsius etiam Varronis tempore

feminas accubantes cenare solitas, Cicero est testis, in cuius conuiuiō Cytheris accubuit, ut ipse refert Epist. ad Pætum lib. ix. & Ouidius lib. i. Elegia. iv. cum scribit:

Cum premet ille torum, vultu comes ipsa modesto

Ibis, ut accumbas.

Suetonius de Imp. Caio Caligula: *Cum omnibus sororibus suis stupri consuetudinē fecit, plenoq. conuiuiō singulas infra se vicissim collocabat, vxore supra cubante.* id quod in multis marmoribus expressum Romæ passim videmus. Postquā igitur non iā sedentes, sed accubantes omnes cenabāt, lectos nō dissimiles illis, in quibus dormiebant, facere cœperunt, quos *tricliniorū*, siue *tricliniaries*, aut etiam *discubitorios* appellabant, ad differentiam videlicet *cubicularium*, quorū meminit Cicero lib. ii. de Diuinatione, cum scribit: *Quidam somniant, ouum pendere ē fascia lecti sui cubicularis &c.* Namque tam *tricliniaries*, quā *cubiculares* lectos inde principio dictos, ait Varro, quōd ex lectis herbis, aut stramentis fierent ante vsum tomenti; quamquam aliorum opinionem nō improbet, qui eam vocem à Græcis ductam volunt, qui *λίτρον* dicunt. Hi *tricliniorum lecti* (sic enim eos appellat Cicero lib. iv. in Verrem, cum scribit: *Iam non quero vnde tantam Melitensem vestem habueris, vnde quinquaginta tricliniorum lectos*) magnā ex parte ē ligno pretioso erant ad fabrē facti, aut testadinum sectis laminis, ebore, argento, atq; etiam auro vestiti, aut etiā solidi. Plinius lib. xvi. cap. xliii. *Quæ in laminas secantur, quorumque operimento vestiatur alia materies, præcipua sunt, cedrus, terebinthus, aceris genera, buxum &c.* Excogitata

tate sunt & ligni bractea, nec satis; cœperunt animalium cornua & dentes. secari, lignumq. ebone distinguui, mox operiri. Placuit deinde materiem & in mari quarri. Testudo in hac secta. Nuperq. portentosis ingenijs principatu Neronis inuentum, vt pigmentis perderet se; plurisq. veniret imitata lignum. Sic lectis pretia quaruntur, sic terebinthum vinci iuuat, sic cedrum pretiosius fieri, sic acer despici. Modò luxuria vero fuerat contenta ligno; iam lignum etiam è testudine facit. Idem lib. ix. cap. xi. Testudinum putamina secare in laminas, lectosq. & repositoriaijs vestiri Carbilus Pollio instituit. Refert verò Macrobius lib. iii. cap. xiii. ex indice cenę Metelli Põtificis Maximi, quò die Lentulus Flamen Martialis inauguratus est, triclinia lectis eburneis strata fuisse. Plinius itè lib. xxxiii. cap. xi. Lectos verò mulierum, inquit, iam pridem totos operiri argento; & triclinia quadam, quibus argentum addidisse primus traditur Carbilus Pollio eques Rom. non vt operiret, aut Deliaca specie faceret, sed Punicana. Dein & auros fecit; nec multò post argentei Deliacos imitati sunt. Eos ex argento solidos Heliogabalum Imper. habuisse, refert Lampridius. Hunc, inquit, solido argento habuisse lectos & tricliniarios & cubiculares. Sed multò ante eos aureos iã in vsu fuisse, refert Plinius lib. xxxvii. cap. ii. cum scribit Gn. Pompeium in tertio triumpho, quem de Piratis Asia & Ponto duxit, lectos tricliniarios tres ex auro transfulisse. Hinc Virgilius Aen. vi.

— Lucent, inquit, genialibus altis

Aurea fulcra toris.

Pedes quibus lecti fulcirentur, & fulcra ex ligno, ære, aut etiã argento erant. Terentius in Adelphis:

*Leetulos in sole iligneis pedibus faciēdos dedit, ubi potestis vos. Plinius lib. xxxiv. cap. x. Antiquissima aris gloria Deliaeo fuit, mercatus in Delo cōcelebrāte toto orbe, et ideo cura officinīs tricliniorū pedibus, fulcrisq. ibi prima nobilitas aris. & eodē lib. cap. iii. Triclinia arata abacosq. & monopodia Cn. Manilium Asia deniſta primū inaeſiſſe triumpho ſuo, quem duxit anno Urbis DLXVII. L. Piſo auctōr eſt. Antias quidē L. Crāſſum heredē L. Crāſſi oratoris multa etiā triclinia arata vendidiſſe. Cicero etiam Verrin. iv. & Liuius lib. xxix. ſos lectos dixere. Sed fulcris quosdam lectos caruiſſe oſtendit Varro lib. vii. de lingua latina, his verbis: Quod ſi eſſet analogia ſequenda in ſupelleſtile, omnes lectos haberemus ad vnā formā; & aut cum fulcro, aut ſine eo. Pedes verò lectorum partim rotundos, & tornatos, partim alia atque alia forma effictos in marmoribus Romæ videmus. Hi diſcubitorij lecti interdum vnum tantum cubantem capere poterāt, tribuſq. ex partibus pluteis muniebantur; vt in pleriſq. domibus paulò lautioribus nunc Romæ ſunt, & in antiquis marmoribus ſculpti cernuntur, Scimpodiz, græco nomine dicti. Heſychius: *σκιμπίδιον*, inquit, *διπλὴς καὶ τετράδιος, μονοπόδιον*. Gellius lib. xix. cap. x. Offendimus cum cubantem in ſcimpodio. Græciēſi; interdum duobus accubantibus locum præbebant, cuiuſmodi non pauci ex illa antiquitate Romæ viſuntur, in quibus vir & vxor accumbentes cenant. Fiebant verò varia forma, ſed plurimum quadrati, longi paulò amplius quā ſtatura ſit hominis, lati vt quattuor aut quinque in eis commodè cubare poſſent, vt paulò inferius oſtendam. Licet autem varia forma eſſent; in eodem tamen trili-*

nio pares omnes erāt & materia, & altitudine, & figura. Varro. lib. viii. de lingua latina. *Nemo, inquit, facit triclinij lectos, nisi pares & materia, & altitudine, & figura.* & rursus eodem lib. *Nam ut qui triclinium construxerunt, siquidem lectum de tribus vnum imparem posuerunt, aut de paribus nimium aut parum produxerunt vnum, corrigimus ad consuetudinem communem, & ad aliorum tricliniorum analogias, sic &c.* Ceterum posteaquam mensæ citreæ, quæ rotundæ erant in maximo pretio apud omnes esse cœperunt, pro tribus lectis *stibadium* faciebant, quod à similitudine signæ litteræ Græcæ, quæ hac forma scribebatur C, sigma appellarunt. Martialis lib. xiv. de *stibadio*:

Accipe lunata scriptum testudine sigma.

Octo capit, veniat quisquis amicus erit. Et lib. x.

Septem sigma capit, sex sumus, adde Lupum.

Lāpridius etiā, de Croco, inquit, *sigma strauit, cū summos viros inuitasset ad prandium.* Dixi hos lectos *stibadia* etiam vocari, quibus antiquos Romanos caruisse Seruius scribit, vt supra retuli. Plinius minor lib. v. Epist. *In capite, inquit, stibadiū cādido marmore vite protegitur, è stibadio aqua velut expressa cubantium pondere siphunculis effluit, cauato lapide suscipitur.* Hæc *stibadia* à numero hominum, quos capiebant nomina sortiebantur, vt hexaclina si sex, heptaclina si septem caperent, dicerentur. Martialis lib. ix. in Mamurram:

Et testudineum mensus quater hexaclinon,

Ingemuit citro non satis esse suo.

Sigma, siue stibadium depictum vidimus in antiquissimo Virgilij codice Vaticano, & expressum in mar-

more, quod est ad S. Chrysogonū Romæ. Porro lecti altiores magnorum hominū erant, illustriorūq. personarum. Virgil. Aen. II.

Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto. Et lib. VI.

— Lucent genialibus altis.

Aurea fulcra toris.

Itaque ad eos gradibus ascendebant. Varro lib. IV. de lingua Lat. *Qua simplici scansione scandebant in lectum non altum, scabellum: in altiore scammum; duplicata scansio gradus dicitur.* & lib. VII. *Quod si esset sequenda analogia in supellectile, omnes lectos haberemus domi ad vnam formam; & aut cum fulcro, aut sine eo; nec tantum ad tricliniarem gradus, non itē ad cubicularem.* Contrā verò humiles lecti minus honesti erant; vnde Valerius Maximus lib. VII. cap. V. ex Cicerone in Orat. pro Muræna huiusmodi historiam refert: *Q. Aelius Tubero à Q. Fabio Maximo epulum populo nomine Africani patris sui dante, rogatus ut triclinium sterneret, lectulos Punicanos pellibus bœdinis strauit, & pro argenteis vasis Samia exposuit. & paulò post: quæ res illum integerrimum alioqui virum L. Pauli nepotem, & P. Africani sororis filium Præturæ, quam petebat, deiecit.* Punicanos verò lectos, humiles fuisse scribit Isidorus lib. XX. cap. XI. *Punicani, inquit, lecti parui, & humiles, primū à Carthagine aduecti, & inde nominati.* Addit Seneca, & ligneos fuisse, namque hanc ipsam Tuberonis frugalitatem commendans, sic scribit Epist. XCVI. lib. XV. *Tuberonis ligneos lectulos cum in publicum sternerentur, bœ linasq. pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellam proposita conuiuis vasa fictilia &c.* Hi tricliniæ lecti calcitis herba, pluma, aut tomento
ad

ad similitudinem cubicularium, farctis sternebantur. Varro lib. iv. de ling. lat. Iuuenalis Satyr. v.

Tertia ne vacuo cessaret culcita lecto,

Vna simul ait.

Culcitæ verò, quoniam initio ex tortis herbis fiebāt, tori sunt appellatæ. Varro lib. i. de vita Po. Rom. *Quod frontem*, inquit, *lecticæ sternebant ex herba torta*, appellatum torum: hoc, quod inijcitur etiam nunc toral dicitur. Idem scribit aliquoties Servius. Hinc Virgilius Aen. v.

Vt viridante toro confederat herba.

Dicebantur & puluinaria, siue puluini. Ouid. lib. 2. de Ponto, Eleg. ii.

In columis coniux sua puluinaria seruat.

Et Apuleius lib. x. Quatuor Eunuchi puluinis compluribus ventosè tumentibus, pluma delicata, terrestrem nobis cubitū perstruunt. Culcitis, siue toris, aut puluinis apud priscos Romanos hædinae pelles inijcebantur, ijsq. semper pro stragulis vsum Catonem Maiorem refert Valerius Maximus lib. iv. cap. iii. Atq; ex ea antiquitate Aelius Tubero Stoicus Philosophus, & priscis moribus viuens, pelles hædinas pro stragulis in epulo publico, vt diximus, reperebat. Has postea stragulæ vestes excepere, quæ, quod toris iniicerentur, toralia dicebantur; vt ex Varrone iam retuli. Idem lib. iv. de ling. lat. Toral, inquit, quod ante torum. & Nonius Marcellus: Toral, & toraliū stragulū est. Horatius lib. xii. Epistolar. epist. v.

— Ne turpe toral, ne sordida mappa

Corruget nareis.

Et lib. Sermonum ii. sat. iv.

Et tyrias dare circum illota toralia vestes.

Appel-

ribus plagis. His stragulis iniiciebantur puluini tricliniæres dicti. Itali Cossinos vocant. Varro lib. VIII. dell'ing. lat. Quis facit mappas tricliniæres non similes inter se? quis puluinos? Hos à plumis ita appellatos tradit Varro lib. IV. de lingua latina, his verbis: Posteaquam transferunt ad culcitas, quod in eas acus, aut tomentum, aliudue quid sternebant, ab inculcando culcita dicta, ac quidquid insternebant, à sternendo stragulum appellabant. Puluinum vel à plumis, vel à pollulis declinarunt. In marmoribus verò Romanis plurimis accubantes puluinis cubito innixos videmus. Martialis lib. III.

Cubitis trudit hinc & inde convivas

Effultus oſtro, ſericisq. puluinis.

Athenæus lib. i. v. ὅτε τῆς ξένων ἐρίου τῆς ὀρεκτικότητος
 ἔκτε πρὸς ἀγῶνα ὅτι τὰ προσκεφάλαια ἐρέδουσιν. Lectis
 opere & materia pretiosis, superbisq. & magnifi-
 cis vestibis instratis, pares adhibebantur mensæ, aut
 multò etiam pretiosiores; ex citro enim arbore ma-
 gna ex parte constabant, quæ quanto in pretio ha-
 beretur, vnus Plinij locus facilè ostēdet. is enim lib.
 xiii. cap. xv. de mēsis citreis ita scribit: *Atlas mons
 peculiari proditur silua, de qua diximus. Confines ei
 Mauri, quibus plurima arbor cedri, & mensarum insa-
 nia, quas femina viris contra margaritas regerunt. Ex-
 tat hodie M. Ciceronis in illa paupertate, et quod magis
 mirum est, illo æuo emptæ* Hs. x. Memoratur & Galli
Asinij Hs. xi. *venundatæ sunt & duæ à Iuba Rege
 pēdentes, quarum alteri pretium fuit* Hs. xv. *alteri pau-
 lò minus. Interijt nuper incendio à Cethegis descendēs*
 Hs. xiiii. *permutata latifundij taxatione, si quis præ-
 dia tanti mercari malit. Magnitudo amplissima adnuc
 fuit*

fuit *vnica* commissa ex orbibus dimidiatis duobus à Rege Mauritania Ptolemæo, quattuor pedū & semipedis crassitudine quadrantali, maiusq. miraculum in ea est artis, quàm potuisset esse natura. Solida item à Nómio Ti. Caesaris liberto cognomen trahentis, tribus scilicis infra quattuor pedes, totidemq. infra semipedem crassitudinis. Qua in re non omittendum videtur Tiberio Principi mensam quattuor pedes sextante scilico excedentem sescuncilialis operimento lamina vestitam fuisse, cum tam optima. Nómio liberto eius esset; huius materia erat tuber, hoc est radice vitium. hæc Plinius. cuius locum quātum ad notas nummorum attinet, vt in vulgatis libris legitur, retuli; reliqua vt ex manuscriptis codicibus, & ex coniectura mihi corrigenda visa sunt, posui. Ceterum in notarū explicatione toto cælo mihi videtur errasse Budæus, vir alioqui doctissimus. Is enim lib. III. de asse, HS. x. & HS. xv. sestertia decem, & sestertia quindecim, hoc est, ducentos quinquaginta & trecentos septuaginta quinque aureos coronatos interpretatur, cū hac summa non solum *latifundium*, quod Plin. ait; sed neque prædiolum, aut, vt appellat Horatius, *Angulus*, illis temporibus emi posset; atque eò magis miror Budæum, quòd videam, eum legisse Tertullianum; qui lib. de Pallio hūc locum à Plinio, vt pleraq. alia in eo libro mutuatus, sic scribit: *Adigo canterem ambitioni, qua M. Tullius quingentis millibus nummum orbem citri emit, qua bis tantum Asinius Gallus pro mensa eiusdem Mauritania numerat. En quantis facultatibus aestimauere ligneas maculas?* Igitur Asinius Gallus citream mensam HS. x. hoc est decies sestertium mercatus est, non decem sestertijs, vt Budæus

daus censeret. De Ciceronis verò mensa, vt Plinio cum Tertulliano conueniat, legerem, *empta HS. D.* hoc est sestertijs quingentis, siue quingentis millibus nummum. Animaduerti enim aliquoties in veteribus libris, D, pro, x, poni, quia, D, prima littera esset numeri decem, qui, x, notatur. Cicero- nis ergo citrea mensa æstimari debuit XII. MD. aureis coronatis, Asinij verò xxv. M. neque hoc mirabitur, qui legerit apud Martialem libr. xiv. in lemmate, MESA CITREA.

Accipe felicitis Atlantica munera siluæ:

Aurea qui dederit dona, minora dabit.

Et Senecam, qui lib. xii. de Beneficijs, cap. x. *Video*, inquit, *istic mensas, et æstimatum lignum Senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torfit.* (Porro Senatoris censum duodecies centena millia nummum fuisse, hoc est; aureorum scutatorum xxx. M. ex Suetonio in Augusto omnibus notum est: *Senatorium*, inquit, *censum Augustus ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertium taxauit, suppleuitq. non habentibus.*) Magis verò mirabitur, Senecam ipsi Scioicum philosophum ob vitæ integritatem inter omnes ad instituendum Neronem principem electum; qui initio libri de tranquillitate vitæ scripserat, nisi forte hæc verba Sereni sunt Senecam consultantis, non ipsius Senecæ: *Tenet me summus amor parsimonia. Placet minister incultus, & rudis vernula, argentum graue rustici patris sine vlllo nomine artificis; & mensa non varietate macularum conspicua; nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota; sed in usum posita; quæ nullius conuiuæ oculos, nec voluptate*

luptate moretur, nec accendat inuidia. Qui hoc, inquam, scripserat, quingentas tamen ipsum mensas citreas habuisse pedibus eburneis, & inter se pares, in quibus ipse cenabat, auctor est Dio Cassius, his verbis in Nerone: *πεντακοσίους τέλειπους καθήκοντες ξύλων ἐλαφάρτεπους ἴσους καὶ ὁμοίους εἶχε καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐσίειτο.* His mensis coronæ argenteæ, aureæ, interdum & gemmis distinctæ addebantur. Scauola in. l. qui vxoriff. de auro & arg. leg. cum dixisset: *Perueniamus ad gemmas inclusas argento, auroque*, subiungit: *Sed & in coronis mensarum gemmæ coronis cedent, & hæ mensis.* Mensæ primum fiebant quadratæ, postea rotundæ in vsu esse cœperunt; vnde poetæ illas *quadræ*, has *orbes* vocant. Virgilius Aen. vii.

Et violare manu, malisq. audacibus orbem

Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris.

Festus: *Escariæ mensæ quadratæ vocantur, in quibus homines epulantur.* Varro lib. iv. de lin. lat. *Mensam escariam cibillā appellabant, ea erat quadrata, vt etiam nunc in castris, à cibo cibilla dicta, postea rotunda facta.* Hæc Varro, apud quem in m. s. libris non *cibilla* legitur, sed *cilliba*, vt apud Festum etiā in vulgatis libris est: *Cilliba mensæ rotundæ.* Sequitur apud Varronem: *Et quod quæ a nobis media à Græcis μέση, mēsa dici potest: nisi etiam quod ponebāt pleraque in cibo mensa.* Mensæ etiam appellabātur epulæ mensis appositæ. Pollux, *τραπέζας δὲ ἐκάλουν καὶ τὰ στήλα τὰ ἐπ' αὐτῶν πρὶν εἶναι.* quæ sensu Virgi. Aeneid. i. dixit:

Postquam prima quies epulis, mensaq. remota.

Nam sequitur:

Dixit & in mensa laticum libauit honorem.

Non ergo mensæ ipsæ remotæ fuerant, sed epulæ illis

lis impositæ. Hæ mensæ aut vno tantum pede fulciebantur, & *monopodia* erant in delicijs quondam habitæ. *Liuius lib. xxix. Luxuriæ*, inquit, *peregrina origo ab exercitu Asiatico inuenta in Urbem est. ij. primum lectos ætatos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tunc magnificæ suppellectilis habebantur monopodia, & abacos Romam aduexerunt. Tunc psalteria, sambucistriaq. & conuiuialia ludionum oblectamenta addita epulis.* Meminit & *Plinius lib. xxxiv. cap. iiii.* Aut duobus pedibus nitebatur *bipedes* dictæ, quales in marmoribus Romæ expressas videmus. *Martialis lib. xii.*

Ibat tripes grabatus, & bipes mensa.

Sed tripedes frequentius erant, ut ex iisdem marmoribus discimus, & ex quingentis illis, quas habuisse Senecam Dioni credimus, quamquam eas parsimonix signum fuisse ostendere videatur *Horatius* cum scribit i. libro *Sermonum*:

—modo reges atque tetrarchas

*Omnia magna loquens, modo sit mihi mēsa tripes &
Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus
Quamuis crassa queat.*

Hæ lineis mantilibus sternebatur. *Virgilius Aen. i.*

*Dant famuli manibus lymphas, Cereremq. canistris
Expediunt, tonsisq. ferunt mantilia villis.*

ad quem locum *Seruius*: *Constat*, inquit, maiores *mapas* habuisse villosas, mantilia verò à manibus. *Martialis lib. xiv. in lemmate, Gausapa villosa, vel mantile:*

Nobilius villosa tegant, tibi lintea citrum,

Orbibus in nostris circulus esse potest.

*Varro lib. v. de lingua latina: Mantelium, quasi manu-
terium, ubi manus teruntur.* Erant nihilominus &
mappa,

mappæ, quibus manus tergerentur, *tricliniæ* appellatæ. Varro lib. viii. de lin. lati. *Quis facit mappas tricliniæ non similes inter se?* Horatius lib. i. Epist.

— ne sordida mappa

Corruget nares.

Plinius lib. xix. cap. i. cū de lino agit: *Inuentum*, inquit, est iam quod ignibus non absumeretur. *Vinum* id vocant, ardentescq. in focis conuiuiorum ex eo vidimus mappas sordibus exustis splendescere igni magis quàm possent aquis. Has plerumque conuiue ipsi domo afferebant. Martialis lib. xii. de Hermogene fure mapparum maximo:

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur,

Mantile è mensa surripit Hermogenes.

Et paulò post:

Ad cenam Hermogenes mappam nō attulit vnquā,

A cena semper retulit Hermogenes.

Atque hæc de mensis. Erant verò & *repositoria*, siue *abaci*, quibus argentū exponerēt non vilioris materiæ, aut operis quàm mēsas, aut lectos diximus. Plinius lib. xxxiii. cap. xi. *Cornelius*, inquit, *Nepos* traditante *Syllæ* victoriā, duo tantū triclinia Romæ fuisse argētea. *Repositorijs* argentū addisua memoria cæptū *Fenestella* dicit, qui obiit nouissimo *Tiberij* Cæsaris principatu. Sed & testudinea tum in vsum venisse. Ante se autē paulò lignea, rotūda, solida, nec multò maiora; quàm mēsas fuisse. Se quidē puero quadrata & cōpacta, aut acereoperta, aut citro cæpisse. Mox additū argētū in angulis lineasq. per commissuras. hæc Plinius. Reponebātur in his dapes priusquam mensis inferrentur. Plinius eod. lib. Iā verò, inquit, & mēsas repositorijs imponimus, & ad sustinenda obsonia interrādimus latera; & interest

interest quam plurimum lima perdiderit. Exponebantur etiam in his lances, & vasa omnis generis, argentea, atque aurea, pura, aut calata, vel etiam gemmis distincta, murrhina, crystallina, gemmea, necnō ærea, aut Corinthia, aut excellentium artificū cælo fabrefacta; de quibus singulis, eorumq. immensis pretijs ex Plinio & alijs pauca dicemus. Ac de argento quidem (sic enim appellabant argenteum mensarum apparatus: Vt apud Virgil. Aen. 1.

Ingens argentum mensis, calataq. in auro

Fortia facta patrum. quemadmodū & auri appellatione aurea vasa contineri scribit Scauola in l. qui vxori. ff. de auro & arg. leg. Auro, inquit, legato vasa aurea continentur, & gemis gemmea) illud satis fuerit referre, quod Plinius scribit loco à me supra citato: Africanus cū de Panis triūpharet IIII. M. CCCCLXX. M. pōdo trāstulit. Hoc argenti tota Carthago habuit, illa terrarum æmula, quod nunc in mensarum est apparatus. Et numerum quidem apud Plinium vitiosum arbitror. sed illud omnem luxuriam excedere videtur, priuatos ciues Romanos tantum argenti ad mē sē apparatus polsedisse, quantum tota Carthago Romanæ vrbis æmula, terrarum orbis auida, cum maximè floreret, habuerit. Ac primū de lancibus hoc vno exemplo ex eodem Plinij loco petito contentus ero: Paulò, inquit, ante Syllanum bellum lances è centenis libris argenti, quas tunc super quingentas numero Romæ fuisse constat; multosq. ob eas proscriptos dolo concupiscentium. Nostri ætas fortior fuit Claudij principatu, seruus eius Drusillanus nomine Rotundus dispensator Hispaniæ citerioris quingenariam lancem habuit, cui fabricanda officina prius ex adi

ficata fuerat; & comites eius octo quinquaginta librarum. Quæso ut quàm multi eas conserui eius inferrent, aut quibus cenantibus? Eam lanceam quingentarum librarum, non habita manupretij ratione, sed argenti tantum, quinque ferè aureorum scutatorum millibus æstimare possis. Meminit eius & Tertullianus lib. de Pallo his verbis, cum de citreis mensis multa dixisset: *Drusillanus equidem seruus Claudij quingenariam promulsidem ædificat, superscriptis fortassean mensis necessariam; cui si officina extructa est, debuit & triclinium.* hæc ille. Verum hanc infaniam in immensum augent vasorum manupretia à Plinio his verbis eodem loco relata: *Nec copia tantum argenti fuit vita, (sic enim fortasse legendum) sed validius etiam manupretijs, idque iam pridem, ut ignoscamus nobis. Delphinos quinque millibus HS in libras emptos C. Gracchus habuit. L. vero Crassus orator duos scyphos Mentoris artificis manu calatos sestertijs centum. Constat eundem v. l. millibus HS. in libras singulas vasa emptà habuisse.* hucusque Plinius. Gracchus igitur quatuordecim ferè argenti libras manupretij nomine pro singulis libris argenti dedit. libra enim tunc CCCXXVI. nummos sestertios habuit. L. verò Crassus adhuc amplius decem & octo libras; nam Mentoris duos scyphos, hoc est parua pocula, tribus ferè scutatorum millibus æstimes licet. Sequitur apud Plinium: *Et Pytheas, cuius due vncie viginti (siue ut in. v. c. legitur x) veniere.* Quo loco, si verè legitur, *due vncie*, & x. talenta intelligemus; propterea quòd de rebus Græcis agitur, has Pytheæ artificis duas vncias sex milibus scutatorum æstimabimus. & de calaturis quidè multa Plin. lib. xxxiii.

cap. XII. Sed hoc præcipuum: Zopyrus *Areopagitas*, & iudiciū *Orestis* in duobus *Scyphis* calauit Hs. XII. æstimatis. quæ notæ si duodecies sestertium designant, triginta scutatorum millia conficiunt. Sin verò, quoniam de Græcis ibi sermo est, Δ. XII. id est talenta duodecim est legendum, scutati sunt VII. M. CC. De reliquis verò vasis Cicero Verrin. IV. Exponit, inquit, multū argentum, non pauca etiam pocula ex auro; quæ ut mos est regibus, & maximè in Syria, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam Vas vinarium ex vna gemma prægrandi, trulla excauata manubrio aureo. Plinius. lib. XXXVII. cap. II. de Pōpcij triūpho: Transtulit vasa ex auro, & gemmis abacorum novē. & in procemio lib. XXXIII. Nec hoc fuit satis: turba gemmarum potamus, & smaragdis teximus calices, ac temulentia causa tenere Indiam iuvat, & aurum iam accessio est. De murrhinis autem Plinius eodem loco: Eadem victoria primum in Urbem murrhina induxit. Primus Pompeius sex pocula ex eo triumpho Capitolino Ioui dicauit; quæ protinus ad hominum usum transiere, abacis etiam, escarijsq. vasis inde expetitis. Excrescitq. in dies eius rei luxus murrhino LXXX. sestertijs empto (hoc est scutatorū duobus millibus) capaci planè ad sestarios tres calice. Potauit ex eo ante hos annos consularis ob amorem abroso eius margine, ut tamen iniuria illa pretium augetet; neque est hodie murrhini alterius præstator indicatura. & paulò post: T. Petronius consularis moriturus inuidia Neronis principis, ut mensam eius exheredaret, trullam murrhinam CCC. sestertijs emptam fregit. Sed Nero, ut par erat principem, vicit omnes CCC. sestertijs capidem vnam parando. Memoranda res tanti Imperatorem, patremq.

patriæ bibisse. Oriens murrhinam mittit. Humorem putant sub terra calore densari. Hucusque Plinius, apud quem CCC. sestertia scutatorum sunt VII. M. D. De crySTALLINIS ibidem Plinius hæc refert: Aluis hic furor HS CLM. (hoc est, scutatis aureis I I I. M. DCCL.) trullam vnam non ante multos annos mercatam à matre familias nec diuite. Idem Nero amissarum rerum nuntio accepto, duos calices crySTALLINOS in suprema ira fregit illisos. Hæc fuit ratio seculum suum punientis, ne quis alius ex eis biberet. De acreis autem vasis, aut Corinthijs, aut Deliacis, multa apud auctores mentio. Cicero pro Sex. Roscio Amerino: Domus, inquit, referta vasis Corinthijs, & Deliacis; in quibus est authepsa illa; quam tanto pretio nuper mercatus est; ut qui prætereuntes pretium numerari audiebant, fundum venire arbitrarentur. & Paradoxo 1. Qui celato auro, & argento, & Corinthijs operibus abundant. Fuere etiam magno in pretio toreumata, hoc est torno elaborata vasa; quæ à primo inuentore Thericle Thericlea vocabantur. Plinius lib. XVI. cap. XL. Celebratur & Thericles nomine calices ex terebintho solitus facere torno. & Clemens Alexandrinus lib. II. Pædagogi cap. III. Valeant ergo Thericlei calices &c. de quibus multa Athenæus lib. II. & Philo Iudæus lib. de vita contemplatiua: Phiala Thericlea, toreumataq. clarorum artificum. ut quod apud Ciceronem Verrin. III. legitur in vulgatis codicibus: De hoc Verri dicitur habere eum per bona toreumata, in his pocula duo quedam, quæ Heraclia nominant, Mentoris manu summo artificio facta, vitiosum videatur, & Thericlea substituendum. Ita stratonelino conuiuæ loti cenatum veniebāt, aut apud ipsum

ipsum conuiuij dominum lauabant. Terētius Phormione:

Te ne asymbolum venire vñctū, atq; lautū è balneis.
Plautus in Stichō :

Quām mox cocta est cæna? impransus ego sum.

EP. *Abi intro ad me, & laua. & paulò post:*

Ibo lauatum in Pilium, post vbi lauero, ociosus vos operiam accubans. Quòd si loti non erant, pedes saltem lauabant. Apud Plautum in Persa conuiuæ aduenienti quidam ait:

Locus hic tuus est, hic accumbe; ferte aquam pedibus; preben tu puere? Nisi fortè, manibus, legendum. Vestem deinde mutabant, & cenatoriam, siue conuiualem sumebant, etiam ij, qui luctus causa atrati erant. De cenatorijs Martialis lib. XIII. Cenatoria:

Nec fora sunt nobis, nec sunt vadamonia nota:

Hic opus est pictis accubuisse toris.

Petronius Arbitrer: *Cenatorias repetimus, & in proximam cellam ducti sumus, in qua tres lecti strati erant.* Pomponius in. l. scribit. ff. de auro, & arge. legat. Quintus Mutius ait, scire se quendam Senatorem mulieribus cenatorijs vti solitū. Seneca controuersia. xxv. Dic mihi, si cum animaduertere debeat, nec legitimo cultu ac more solempni vsus interdiu, tribunal conscenderit conuiuali veste. Cicero in Vatiniū: *Atque illud, inquit etiam scire ex te cupio, quo consilio, aut qua mente feceris, vt in epulo Q. Arrii familiaris mei cum toga pulla accumberes? & inferius: Cedo, quis vnquam cenauit atratus? Ita enim illud epulum est funebre, vt munus sit funeris, epulæ quidem ipsæ dignitatis.* Sed omitto epulum Pop. Rom. festum diem argento, veste, omni apparatu, ornatuque visendo; quis in funere familiari ce-

*naui; cum toga pulla? Cui de balneis exeunti prater te
toga pulla vnquam data est? Cum tot hominum millia
accumberent; cum ipse epuli dominus Q. Arrius alba-
tus esset, tu in templo Castoris, te cum C. Fidolo atrato,
ceterisq. tuis furijs funestum iutulisti. Scribit verò Sal-
lustius vt quidē legitur apud Macrobiū lib. III. cap.
XIII. Metellum Pium toga picta plerumq; amictū
accubare solitum. In marmoribus Romanis, qui in
lectis accumbunt, aut seminudi, aut vnica tantum
veste tecti videntur. Sumpta cenatoria, atque iam
discubaturi, ne pretiosam vestem stragulam, de qua
diximus, lutulentis, aut sordidis calceis inquinarent,
soleas, deponebant. Martialis lib. v.*

Deposui soleas, affertur protinus ingens

Inter lactucas, oxigarumque liber;

Alter perlegitur dum fercula prima morantur;

Tertius est, nec adhuc mensa secunda venit.

Plautus in Truculento:

Iam redijt animus, deme soleas, cedo vinum.

Sic Nasidienus apud Horatium lib. II. Sat. vltima,
cum è conuiuio surgere vellet; soleas, quas deposue-
rat, poscit. Et Seneca controuersia xxv. de Manlio
Prætor, qui in conuiuio hominem noxium securi fe-
riri iusserat: Prætor, inquit, *ad occidendum hominem
soleas poposcit.* Plautus in Truculento:

Cedo soleas mihi, properate, auferre mensam;

In quibusdam marmoribus Romanis, conuiujs ac-
cumbere parantibus à seruis soleæ demuntur; in om-
nibus verò, ij, qui in lecto accubant, nudis sunt pe-
dibus. Postquam se in lectis ordine collocauerant,
manus lauabant. Hinc apud Virg. Aen. I.

Iam pater Aeneas, & iam Troiana Iuuentus

Con-

Conueniunt, stratoq. super discumbitur oſtro.

Dant manibus famuli lymphas.

Plautus in Perſa:

*Tu Sagariftrio accumbe in ſummo, meum natalem
agitemus amœnum.*

Date aquam manibus, apponite menſam.

Seneca cōtrouerſia xxv. *Etiam carniſces cenaturi ma-
nus abluunt.* In quibuſdam Romanis marmoribus
conuiuiſ accubantibus præſtò ſunt ſerui cum mal-
luio, & aquamanili. Fabius Piſtor lib. xvi. citante
Nonio in Polubrum: *Aquam manibus, pedibuſq. da-
to, polubrum ſiniſtra manu teneto, dextera vaſum cum
aqua.* Deinde vnguenta dabantur, quibus caput, &
barba: n vngerent. Martialis lib. iii.

Vnguentum, fateor, bonum dediſti.

Conuiuiſ here; ſed nihil ſcidiſti.

Dabantur & coronæ ex his floribus, quos anni tem-
pus ſummiſtrabat; ſed maximè roſa, alijsq. quæ
ebrietatem prohiberent, & caput non grauarent.
Haſ quidem capiti, nōnulli collo; alij brachijs apta-
bant, vt in antiquis marmoribus videmus, & ab au-
ctoribus traditur. Cicero Verrin. v. *Ipſe autem coro-
nam habebat, vnā in capite, alteram in collo.* De con-
uiuarum numero à Varrone apud A. Gellium lib.
xiii. cap. xi. ita deſinitur, vt nec pauciores ſint quàm
tres, nec plures quàm nouem; vt aut numerum
Gratiarum æquent, aut Muſarū. Discumbebant au-
tem in lectis procuiusque dignitatis faſtigio ordine
ſeruato; qua de re operæ pretium fuerit, integrum
locū Plutarchi ex conuiualibus quaſtionibus huc
inferere. eſt autem lib. i. quaſtione iii. *Secundum id,
inquit, incidit quaſtio de locis; alijs enim apud alios lo-*

cus honoratior, ut Persis medius, quem accubens Rex occupat, videtur honestissimus; apud Græcos primus: apud Romanos medij lecti ultimus; quem ipsi consularē vocant. Apud quosdam Græcorum iuxta Pontum habitantium, ut Heracleotas, medij lecti primus. Maxime autem de consulari loco dubitatum à nobis fuit, qui cum apud nos haberetur præcipuus, causa eius rei, neque ut quia primus, neque ut quia medius esset, definiri poterat. Atque ex ijs, quæ super ea re dicta fuere, tria referenda videntur. Vnum quod exactis Regibus, Consules cum ad popularem formam omnia redigerent, seipsos è medio, & regio loco deorsum subduxerunt: ne vel ipse locus tamquam qui aliquid ex fastu, & maiestate regia adhuc retineret, molestus esset ciuibus. Secundum fuit, quod cum duo lecti inuitatis tribuantur; tertius, eiusque primus, hoc est medius locus, domino conuiuij congruit, ex eo enim tamquam auriga, ac gubernator facile & ministeria intueri, & ab alijs non ita longè abest, ut non cum eis miscere sermonem possit, et colloqui. locus enim infra eum, vxoris est, aut liberorum, qui supra, is, ut par est, tribuitur conuiuarum honoratissimo. Tertiū fuit, quod huius loci proprium videbatur, opportunitas nimirum ad munia obeunda: conuenit enim magistratum, ac principem curare in quouis conuiuiō, in quauis animi remissione, ut & audiat, & mandet ea, quæ opus sint, & subscribat: quod ut Consul facere possit, commodissimum hunc habet locum, ubi secundus lectus primo applicatus, angulus flexu suo intercapedinem facit, quæ spatiū accedendi, alloquendi, & audiendi præbeat scribe, lectori, stipulatori, nuntio ab exercitu venienti: cum interim Consul neq; molestiam cuiquam conuiuarum exhibeat, neque ipsi obturbetur à quoquam; sed dextram, & vo-

*cem habeat liberam, atque expeditam. hæc Plutar-
 chus. Verumenim uero, quod ait mediij lecti vltimū
 locum digniorem fuisse apud Romanos, id cū Con-
 sul conuiuio intererat fortasse perpetuum fuit; cum
 vero aut Pontificales cenæ dabantur, aut ipsi Pon-
 tifices adhibebantur conuiujs, is locus, apud quem
 Heracleotas, & Græcos Pontum habitantes esse
 præcipuum tradit Plutarchus, honoratior apud
 Romanos erat: id quod ex Festo facilè colligitur;
 qui sic scribit: Ordo sacerdotū aestimatur Deorum . . .
 maximus quisque; maximus videtur Rex, deinde Dia-
 lis, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto
 loco Pontifex maximus. Itaque in conuiujs solus Rex
 supra omnes accubat; sed Dialis supra Martialem; Mar-
 tialis supra proximum; omnes deinde supra Pontificem.
 Idem refert & Gellius ex Pontificalibus libris, his
 verbis: Super hominem Dialem in conuiuio, nisi Rex
 Sacrificulus haud quisquā alius accumbit. quin & me-
 dij lecti locum apud Romanos, vt etiam apud Per-
 sas, Imperatorum, & honestissimarum personarum
 fuisse multa auctorum loca declarant. Suetonius
 de C. Caligula Imp. Cum omnibus, inquit, sororibus
 suis stupri consuetudinem fecit; plenoq. conuiuio singu-
 las infra se vicissim collocabat, vxore supra cubante.
 medius ergo erat inter vxorem & sororem. Nota-
 tur verò à Suetonio Caius, quòd eum locū sorori-
 bus tribueret, qui vxori debebatur; vt ex Plutarcho
 cognouimus. In illo item conuiuio, quo apud Per-
 pernā Sertorius occisus est; medium locum ipsi
 Sertorio, vt Imperatori datum, Sallustius apud Ser-
 uium scribit his verbis: Igitur discubere, Sertorius
 inferior in medio, supra L. Fabius Hispaniensis Senator*

ex

ex proscriptis; Antonius in summo; infra scriba Sertorij Versius; & alter scriba Mæcenas in imo: medius inter Tarquitium & dominum Perpernam. Sic enim hic Sallustij locus legitur in manuscriptis Seruij codicibus, licet apud eum mancus sit, cum non planè referatur, qui inter Tarquitium & Perpernam conuiuij dominum accubuerit. Et quoniam Seruius ex hoc loco pròbat, medium locum apud maiores fuisse domini conuiuij, & in eo conuiuij dominus erat Perperna; videtur legendum; *medius inter Tarquitium & . . . dominus.* nam Perpernæ nomen explanationis causa ab aliquo adiectum videtur. Quod verò dicitur, *Sertorius inferior in medio;* intelligo eum relicto medio lecto Perpernæ, qui se inuitauerat, inferioris lecti locum medium occupasse. Ex hoc loco præterea discimus, quid sit, *infra,* & *supra* discumbere, quid *in summo,* & *in imo.* Vt etiam ex illo Horatij lib II. Sermone ultimo:

*Summus ego, et prope me Viscus Thurinus, & infra,
Si memini, Varius; cum Seruilio Balathrone
Vibidius; quos Mæcenas adduxerat umbras.*

Nomentanus erat super ipsum, Porcius infra.

En Mæcenatem magnum virum medium inter Nomentanum & Porcium accubuisse? Cicero lib. IX. Epistolarum, ad Pætum: *Accubueram hora nona apud Volumnium Eutrapelum: & quidem supra me Atticus, infra Verrius familiares tui: infra Eutrapelū Cytheris accubuit.* Solere autem huiusmodi mulieres, infra eos, hoc est, in sinu eorum accumbere, qui eas amarent, siue cōducerent, præter hūc Ciceronis locū & illum alterum Suetonij, T. Liuius cōfirmat; qui lib. XXXIX. de L. Quinto Flaminio sic scribit ex

Vale.

Valerio Antiate: *Placentiæ famosam mulierem, cuius amore deperiret, in conuiuium accersitam, scribit Antias, ibi iactantem se scorto inter cetera retulisse, quàm acriter quæstiones exercuisset, & quàm multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum cubantem, negasse vñquam vidiſſe quemquam securi ferientem, et peruelle id videre. hic indulgentem amatorem vñum ex illis miseris attrahi iuſſum securi percuisse. facinus sæuū, et attrox, inter pocula, atque epulas, vbi libare Dijs dapes, vbi benè precari mos eſſet, ad spectaculum scorti procacis in sinu Consulis recubantis maſſatam humanam victimā eſſe, & cruore menſam reſperſam.* Infra aliquem ergo cubare, & in sinu eius recumbere, idem eſſe manifeſtum eſt. Atque auctore Plutarcho is locus vxoris, aut filiorum, aut alioqui carorum hominum inter honestas perſonas fuit. Plinius Iunior lib. IIII. Episto-
larum: *Cenabat Imp. Nerva cum paucis, Veiento proximus, atque etiam in sinu recumbebat.* Cenæ verò initio proni in ventrem decumbebant puluinis pectori appositis; quo vtraq. manus ad veſcendum eſſet liberior; vt in antiquis marmoribus Romæ conſpici-
tur; procedente autem conuiuiō, in cubitum ſe repon-
ebant, aut ſi loqui nollent, ſupini iacebant. Quærit Plutarchus lib. v. Sympoſiacon, quæſtione
vi. *Cur cenæ initio anguſtè, poſtmodum verò laxius diſ-
cumberetur:* eamq. rationem reddit, quā ſupra
retuli; quòd ſcilicet principio in ventrem diſcumber-
rent, poſtea in cubitum; quod Horatius oſtendit,
cum ſcribit lib. II. Sat. III.

Languidus in cubitum iam ſe conuiua reponet.

Ea omnia in marmoribus expreſſa videmus; ſed ma-
ximè

ximè in Patauino triclinio, quod ex antiquissimo lapide effectum inferius dabimus. In eo enim ij, qui in medio lecto sunt, proni iacēt; qui in reliquis, partim in cubitum repositi, partim sedentium specie, partim supini; vt Sertorium accubuisse, refert Plutarchus, cū à cōiuratis occisus est. Atque in pleno conuiuiio plerunque terni in lectis accumbebant, nonnumquam & quaterni. Horatius lib. i. Satyr. iiii.

Sæpe tribus lectis videas cenare quaternos;
 aliquando etiam quini; vt in conuiuiio, quo occisus est Sertorius apud Sallustium; & in Nasidieni apud Horatium vidimus. Apud Macrobiū etiam li. iiii. cap. xiii. in cena Pontificali duobus lectis decem Pontifices accubuerunt, in tertio tres Virgines Vestales, ac Flaminica, eiusque socrus; licet id reprehendere videatur Cicero in Pisonem: *Extructa, inquit, mensa non conchylijs, aut piscibus, sed multa carne subrancida, serui sordidati ministrant, nonnulli etiam senes; idem cocus, idem atriensis, pistor domi nullus, nulla cella, panis & vinum à propala, atque de cupa; Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures, ipse solus.* hæc Cicero. Nam exaclinon Martialis & sigma, quod conuiuias octo capere poterat, vt iam dixi, triclinij vicē obtinebat, non lecti. Conuiuiis autem mensas dapibus onustas pro discis apponi solitas, Seruio credimus; qui ad illud Aen. i.

Postquàm exempta fames epulis, mensæq. remota,
 sic scribit: *Apud maiores ipsas mensas apponebāt pro discis, vnde est:*

———— *Et mensæ grata secundæ.*

Duas enim habebant mensas, vnā carnium, alterā pomorum. Reprehendit verò Martialis Anniū, apud quē dapes

pes lancibus potiusquàm mensis ipsis inferrentur;
namque sic scribit lib. vi.

*Cum mensas habeat ferè ducentas,
Pro mensis habet Annius ministros ;
Transcurrunt gabata, volantque lances :
Has vobis epulas habete lauti,
Nos offendimur ambulante cena.*

Cenæ initio oua apponebantur. hinc Cicero in epistolis: *Integram, inquit, famem ad ouum affero.* & Horatius lib. i. Sat. iii.

— — *si collibuiſſet*

Ab ouo vsque ad mala citaret Io Bacche,
id est, ab initio cenæ vsque ad mensam secundam;
quæ pomis, seu malis constabat, vt diximus; &
apud Varronem lib. i. de Re rustica cap. ii. Cum qui
dam è conuiuis, qui se tardiùs venisse existimabant,
ita rogarent ceteros: *Num cena comesa venimus?*
Respondent illi: *Bono animo este; nam non modo non*
ouum illud sublatum est, quod ludis Circensibus nouissi
mi curriculi finem facit quadrigis; sed ne illud quidem
ouum vidimus, quod in Cereali pōpa solet esse primum:
quem locum, quia non nihil obīcuritatis habet, bre
uiter interpretari haud ab re fuerit. Antiqui ouis &
inchoabant dapes, & finiebant. Id ex eo cognosci
tur, quòd cum Athenæus lib. ii. Oua inter cenæ
principia numerasset; lib. xiiii. eadē in secunda men
sa administrari solita his verbis refert: *ἐξ ὧν ἡ πρῶτη*
ὡν ἐν τῇ δευτέρᾳ παρὶς ἢ ἢ μάλιστα. Significat
ergo Varro, non solum cenam finitam non esse,
sed ne inceptam quidem. Id vero his figuris inuo
luit. In pompa Cereris inter varia gestamina & fer
cula, quæ à sacerdotibus ferebantur, ouum primum
locum

locū obtinebat; in Circo verò oua fuisse ad numerā da curricula apposita, in multis marmoribus Romæ videmus, & Liuius tradit his verbis lib. xli. licet mutilo loco: *Et carceres in Circo fecit, & oua, ac metas curriculis numerandis*: & Cassiodorus lib. iii. variarum ad Faustum: *Neque illud, inquit, putetur irritum, quod metarum circuitus ouorum ereptionibus exprimatur*. Vltimum itaque ouum metis ereptum, siue sublatum quadrigarum cursum, hoc est missum illum esse finitum significabat. ait ergo: non modo ouum illud sublatum non est, quod in circo finem faceret, vt quadrigis, & in mensa secunda administraretur, sed nec illud quidem visum, quod in pompa Cereris solet esse primum, atque dapes etiam inchoare. Et apud maiores quidem singulis conuiuiis sue certæ partes tribuebantur, postea in commune vesci, ciuilius visum; auctor Plutarchus li. ii. Symposiacion, quæstione x. Accipiebantur verò exquisitissimis epulis; & supra omnem rei fidē sumptuosiss. Lucillum ex temporali cena, quam vt cotidianam Ciceroni, & Pompeio dedit, *μυριάδας πέντε*, hoc est, ferè quinque scutatorum millia insumpsisse, Plutarchus tradit in eius vita. Sed quanto magnificentius Aesopus histrio tragicus; cui vna tantum patina quindecim scutatorum millibus constitit; refert id Plinius lib. x. cap. l. i. his verbis: *Maximè insignis est in hac memoria Clodij Aesopi tragici histrionis patina sexcentis sestertijs taxata, in qua posuit aues cantu aliquo, aut humano sermone vocales millibus sex singulas coemptas*; sex enim millibus legitur in m. s. Plinij codicibus, & apud Tertullianū libro de Pallio, hoc est, scutatis centū ferè, & quinquaginta singulas;

las; cuius filius ne patri in luxu cederet, singulos vniones aceto tabefactos, & resolutos conuiuiis absorbendos dedit. auctor Plinius lib. ix. cap. xxxv. loquens enim de vnione illo Cleopatraz centies sestertium, (hoc est scutatorum ducentis quinquaginta millibus æstimato); quem ipsa simili modo liquefactum absorbit. Prior id, inquit, facerat Romæ in vni onibus magna taxationis Clodius tragædi Aesopi filius vt experiretur in gloria palati, quid saperent margarita, atque vt mirè placuere, ne solus hoc sciret, singulos vniones conuiuiis absorbendos dedit. Ceterum vnionem, quem ipse absorbit decies sestertium (hoc est, viginti quinque scutatorum millibus) æstimatum scribit Horatius lib. ii. Satyr. iii. cum ait:

*Filius Aesopi detractam ex aure Metellæ,
Scilicet vt decies solidum absorberet, aceto
Diluit insignem baccam.*

Seneca lib. de Consolatione ad Albinam cap. x. Apicius, inquit, nostra memoria in ea vrbe, in qua aliquando philosophi veluti corruptores iuuentutis abire iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua seculum infecit: cuius exitum nosse operæ pretium est: cum sestertium millies in culinam conguessisset, cum tot congiaria Principum, & ingens Capitoli j vestigal singulis comesationibus hausisset, ære alieno oppressus, rationes suas tunc primùm coactus inspexit, superfuturum sibi sestertium centies computauit: & veluti in summa famæ victurus, si in centies vixisset, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat: cui sestertium centies ægestas fuit? hæc Seneca. Millies verò sestertium, vicies quinquies centena millia scutatorum sunt: vt centies ducenta quinquaginta millia. Atque huiusmo-

di quidem priuatorum conuiuia Romæ fuere. Quoties autem Imperator intererat, multum opulentia adijciebatur. Suetonijs de Vitellio Imperatore: Sed vel præcipuè, inquit, luxuriæ, sauitiaq. deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in ientacula, & prandia, & cenas, commestationesque, facile omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine: Indicebat autem alijs eodem die, nec cuiquam minus singuli apparatus quadringenis millibus nummum cõstituerunt. famosissima super ceteras fuit cena ei data aduentitia à fratre: in qua duo millia lectissimorum piscium, septem auium apposita, traduntur. Hanc quoque exuperauit ipse dedicatione patina, quam ob immensam magnitudinem clypeum Mineruæ *πολιούχου*, dictabat. In hac scarorum iocinera, phasianorum & pauonum cerebella, linguas phanicopterum, murenarum lactes à Carpathio vsque, fretoque Hispanico per nauarchos, ac triremes petitarum commiscuit. Porro, quod ait, ientacula, aut prandia, aut cenas, aut commestationes singulis quadringenis millibus (sic enim legitur in vetustis codicibus) constituisse; id decem millibus scutatorum æstimari potest. Patinam verò ab ipso dedicatam viginti quinque millibus scutatorum cõstituisse auctore est Plinius, qui lib. xxxv. cap. xii. de ea sic scribit, ut quidem legitur in vetustissimo codice: *At Hercules Vitellius in principatu suo decies sesterium condidit (al. condidit) patinam; cui faciendæ fornax in campis exadificata erat. Eam fictilem principio institutam; deinde quia commodè fieri non poterat, argenteam factam, refert Dio in Vitellio his verbis: *μία τῶν πότε ληπίδων πέντε καὶ ἑκοστὴ μυριάδων σιδέας, γλῶττες τὴ καὶ ἐγκατάλοις καὶ ἡπατα καὶ ἰχθύνων καὶ**

ἑνὶ δυν πῶν ἐμβάλλαν. καὶ ἐπειδὴ ἀδύνατον ἦν καθεύδειν
 πολλοὺς τῶν γὰρ ἐξ αὐτῶν τε ἐποιήθη, καὶ ἄλλοι πολλοὶ χρονοῦ
 ἄσπετος τὴν ἀνάσσεια, μέγας ὁ ἀδριανὸς αὐτὸν ἰδὼν σὺν ἑχέδων.
 Suetonius item in Nerone: *Indicebat & familiaribus*
cenas, quorum vni mellita quadragies, & consiite-
runt, alteri pluris aliquantò rosaria. Sic habent vulgati
 libri. Verum cum ea summa fidem excedat, colligit
 enim scutatorum centum millia, peccatum esse à li-
 brario crediderim. Vetustus codex habet: *Q. & consi-*
stitit, ut sit quadringentis sestertijs, hoc est scutato-
rum decem millibus. Seneca verò in libro de Con-
 solatione ad Albinam matrem de Caio Caligula
 Imperatore sic scribit cap. IX. *C. Caesar Augustus,*
quem mihi videtur rerum natura edidisse; ut ostende-
ret, quid summa vitia in summa fortuna possent, centies
sestertium cenavit vno die; & in hoc omnium adiutus
ingenio, vix tamen inuenit, quomodo provinciarum tri-
butum vna cena fieret. Centies sestertium aestimari
 ducentis quinquaginta scutatorum millibus, sæpe
 iam diximus; quæ vna in cena impendi posse nulla
 ratione persuaderi potuit Triumuiro Antonio, cum
 Cleopatra regali luxu perdita id se facturam polli-
 ceretur, ut refert Plinius lib. IX. cap. XXXV. Sed ne
 hæc mira videantur, adijcere libet quorundam pi-
 scium (piscibus namque sumptuosæ, & opiparæ
 cenæ magna ex parte constabant) pretia. Seneca
 lib. Epist. XV. epist. XCVI. *Mullum, inquit, ingentis*
formæ (quare non pondus adijcio, & aliorum gulam irri-
to) quattuor pondo et ad selibram fuisse aiebāt, P. Octa-
uius quinq. sestertijs emit. id erit, scutatjs cxxv. Sed
 carius multo Asinius Celer, de quo hæc Plinius
 lib. IX. cap. XVII. *Asinius Celer è Consularibus hoc*

pisce prodigus Claudio principe vnum mercatus est octo millibus nummum, hoc est scutatis c. c. adiicit: non parum ad hoc nulli (vulgo triglia dicitur) pretium; quod ut ait Macrobius lib. III. cap. VI. negat Plinius sua, hoc est, Claudij principis ætate facile nullum repertum, qui duas libras pondo excederet. Sed aliquantò etiam magis, quod legitur apud Suetonium in Tiberio: Tres, inquit, mullos triginta millibus nummum venisse grauitè Tiberius conquestus est. Id valet scutatos DCCC. Et Lucilius lib. XIII. satyrarum:

his itidem in cena ostrea mille

Nummis empta.

Quis facile crederet Lucilij ætate singula ostrea mille nummis (hoc est scutatis decem) empta fuisse? Neq. verò secundæ mensæ, quæ bellarijs, mellitis, & pomis constabant, sumptu primis cedebant; quando illi familiari Neronis, ut diximus, mellita vnius cenæ, decem millibus scutatorum constiterunt: et poma Varronis ætate Romæ in Sacra Via auro contra venibant, ut ipse refert lib. I. de re rustica, cap. I. Plinius certè lib. XV. cap. XII. de persicis, ita scribit: *Pretium iam singulis tricenii nummi fuisse, nullius maiore: quod miremur, quia non aliud fugacius. Longinqua namque decerpto bidui mora est, cogitq. se venumdari.* hæc ille. Tricenos autem nummos plusquàm nouem drachmis, siue iulij argenteis æstimare possis; sed immensum est ire per singula. De vinis tantummodo pauca dicā. Ea dabantur generosissima partim trāsmarina, Lesbica, Chia, Coa, Græca. Plautus. in Pænulo:

Vbi tu Leucadio, Lesbio, Thasio, Coa, vetustate vi-

no edentulo *Aetatem irrigas*; partim Italica, vt Falerna &c. et reliqua, quæ numerat Plinius lib. xxiii. cap. i. & vetustissima. Seneca lib. de Vita beata cap. xvii. *Quare, inquit, apud te vinum atate tua vetustius bibitur*. Celebratur à Macrobio lib. ii. Satur. cap. iii. iocus ille Ciceronis, qui cum apud Damasippum cenaret; & ille, mediocri vino apposito, diceret, *bibite hoc falernum, annorum quadraginta est, benè*, inquit, *atatem fert*. Locutus est autem Cicero ex ambiguo, vt hunc locum obiter exponam: Nā *benè ferre atatem* dicitur, qui cū sit senex, aspectu tamen iuuenis apparet. Vinum autem *benè atatem fert*, quod vetustate non euanesceat, sed in sua vi, & gratia perseuerat; vt contra, non pati atatem dicitur, quod in acetum mutatur, aut vappam; & ille etiam, qui cum sit iuuenis, senior ex aspectu iudicatur. Seneca lib. Epist. v. epist. lvi. *Ariston dicebat, malle se adolescentem tristem, quàm hilarem, & amabilem turbæ: Vinum enim bonè fieri, quod recens; durum, atque asperum visum est, non pati atatem quod in dolio placuit*; et Apuleius lib. v. de Cupidine, quem Venus puerum vocabat, cum esset inter vetustissimos Deos annumerandus: *An inquit, quod atatē portat bellulè (hoc est, quod inuestis & imberbis est) propterea tibi puer sēper videtur?* Et Seneca lib. epist. xiii. epist. lxxxix. *Non magis ad rem pertinet, quàm scire; an maior Hecuba fuerit, quàm Helena; & quare tam malè tulerit atatem*. Igītur Damasippus existimauit Ciceronem falernum vinum laudasse; quod cum quadraginta annorum esset, *benè atatem tulisset*. neque tanta senectute euauisset: cum tamen ille, è contrario diceret, fa-

lernum benè ætatem ferre, ac nouum videri, non tam vetustum, quàm ille iactasset. vinum autem ante centum & sexaginta annos diffusum Pomponium Secundum Cæsar Imperatori dedisse, cū apud se cenaret; tradit Plinius lib. xiv. cap. iv. cuius singulas vncias magno æstimat. Quò autem vina leuiora essent, sacco frangebant eorum vires. Plinius lib. xiv. cap. xxii. *Quintimo*, inquit, *quò plus capiamus, sacco frangimus vires; id castrare vina alij vocant, colo vinario infusa.* Ministrabant verò pueri ætate pares, pretiosa veste ornati, potius quàm vestiti: vt etiam puellæ. Virgilius Aen. i.

Quinquaginta intus famula, quibus ordine longo

Cura penum struere, & flammis adolere Penates;

Centum alia, totidemq. pares ætate ministri;

Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.

Seneca lib. i. de tranquillitate vitæ cap. i. *Præstringit animum apparatus alicuius pædagogij diligentius, quàm intra larem vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium;* & lib. de vita beata cap. xvi. *Quare apud te vinum ætate tua vetustius bibitur? quare pædagogium pretiosa veste succingitur? quare ars est apud te ministrare; nec temerè, & vt libet colloca: ur argentum, sed peritè seriatur; & aliquis est sciendendi obsonij magister?* Puellas verò ministrantes mēsis in marmoribus Romæ passim videmus. Suetonius in Tiberio: *Sexto*, inquit, *Claudio libidinoso, ac prodigo seni cenam ea lege condixit, ne quid ex consuetudine mutaret, aut demeret: vtque nullis puellis ministrantibus cenaretur.* Ministrabant autem nunc a lateribus lectorum, nunc à pedibus: Nam triclinia in medio cenationum sternebantur: vt liber locus

ministrantibus relinqueretur. Virgilius Aen. I.

medijsq. parant conuiuia testis.

Et lib. III.

Aulai in medio libabant pocula Bacchi,

Impositis auro dapibus.

Hi, qui retro stabant, à pedibus stare dicebantur, siue ad pedes. Seneca lib. III. de Benef. cap. XXVII. Servus qui cenanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cenam ebrius dixisset. Suetonius de Galba Imperatore: Cibi plurimi traditur, quæ tempore hiberno etiam ante lucem capere consueuerat. Inter cenam verò usque adeo abundantem, ut congestas super manus reliquias, circumferri iuberet, spargiq. ad pedes stantibus. Suetonius de Caligula: quosdam Senatorum summis honoribus furtos ad essedum sibi currere togatos per aliquot passuum millia; & cenanti, modo ad pluteum, modo ad pedes stare succinctos linteo passus est. Martialis:

Omnia cum retrò pueris obsonia tradas:

Cur non mensa tibi ponitur à pedibus?

Qui verò vinum ministrabant, ad cyathum & vinum stare, dicebantur. Suetonius in Cesare: C. Memmius etiam ad cyathum & vinum Nicomedi stetisse obiecit illi cum reliquis obsoletis, pleno conuiuio accubantibus nonnullis vrbicis negotiatoribus, quorum refert nomina. Est autem cyathus duodecima pars sextarij: quem sextarium Romani, ut assem, in duodecim vncias, quas cyathos appellabant, diuidebant: his cyathis vinum metiebantur, atque inde frequens est apud auctores potare sextantes, quadrantes, trientes, & reliquas assis partes. Martialis:

Poto ego sextantes, tu potas Cinna deunces.

Sextantes pro duobus cyathis posuit, & deunces pro

vndecim. Hunc cyathum ministrantes manu tenebant; vt quod quisq. posceret, metiri possent. Hinc apud Plautum in Persa, puer, qui erat ad cyathum:

At tibi ego, inquit, hoc cōtinuo cyatho oculum excutiam tuum: Constituebant & Regem vini siue Magistrum potandi. Varro. lib. xx. rerum humanarum: *In conuiujs, qui sint instituti potandi modiperatores.* Cicero in Catone, de conuiujs: *Me verò magisteria delectant à maioribus instituta, & is ordo, qui more maiorum à summo adhibetur in poculis.* Incipiebant verò ministrare ab ijs, qui in summo accumbebant. Inde toties est apud Plautum:

Da puere ab summo ..

Cornelius Tacitus lib. iii. *In conuiuio Germanici, cum super eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos arguentes.* quamquam Seruius ad illud Aen. i.

Postquā prima quies epulis, mensq. remota: licet sub extranea persona, inquit, Romanorum tamen exequitur morem; apud quos duæ mensæ erant, vna epularum, altera poculorum: et Aen. viii.

Hæc vbi dicta, dapes iubet & sublata reponi

Pocula. Suetonius in Claudio: *Conuiuæ, qui pridie scyphum aureum surripuisse existimabatur, reuocato in diem posterum, calicem fictilem apposuit.* Ex quibus apparet pocula ipsa apponi solita, non a ministris porrigi. sic Cleopatram Aegypti reginam insolemni cena, quam Antonio dedit, refert Plutarchus singulis Antonij amicis, quos simul conuiuio acceperat, donasse lectum, ac stragulum, in quo accubuerat, & vasa, quæ cuique lecto dispersa erant. Plutarchi verba apposui: ὅς τ' ἡμεῶν ἐφ' ἡ ἑκάστος κατέκλυτο καλὴν καὶ τὰ κινύκια καὶ τοὺς τῆς σπον-

Quoties autē pretiosa fercula inferebantur, ministri coronati ac cum tibicine procedebant. Sambonicus apud Macrobiū lib. III. cap. XVI. ad Severum Imp. scribens de acipensere, (vulgo sturio appellatur) ita ait: *Gratiā eius video ad epulas quasi postliminio redisse. Quippe qui dignatione vestra cum intersum conuiuio sacro, animaduerto hunc piscem à coronatis ministris cum tibicine inferri.* Inter cenādum, acroamata omnis generis adhibebantur, nam aut symphonia personabat triclinium, aut instrumenta, organaq. varia concinebāt, aut tragœdiæ, comœdiæ, mimique agebantur, aut spectacula alia iucunda inducebantur: incēdebantur & odores naribus gratissimi. Seneca de Vita beata cap. XI. *Aspice, inquit, Nomentanū, & Apicium terrarum, ac maris, ut isti vocant bona conquirentes, et super mensā recognoscentes omnium gentium animalia. Vides hos eosdem è suis lectis spectantes popinam suam, aures vocū sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes, mollibus lenibusq. fomentis totum laceffitur eorum corpus, & ne nares interim cessent, odoribus varijs inficitur locus ipse, in quo luxuria parentatur.* Sic & Plautus in Menæh.

Sternite lectos, incendite odores.

Hinc apud Virgilium Aen. I. in conuiuio Didonis.

— cithara crinitus Iopas

Personat aurata.

Et Liuius lib. XXIX. *Tunc psalteriæ sambucistræq. & conuiuialia ludionum oblectamenta addita epulis.* Macrobius lib. II. Saturnal. cap. IV. de Augusto, *Delectatus, inquit, inter cenam erat pueris symphoniacis Turonij Flacci mangonis: atque eos frumento donauit.*

rat; cum in alia acroamata fuisset liberalis nummis. Hinc in marimoreis triclinijs fidicinas, & aulædos scalptos videmus; Plautus in Sticho:

Lectos eburratos, auratos, Babylonia peristromata,

Consutaq. tapetia, fidicinas, tibicinas, sambucinas.

Macrobius item lib. II. capit. VII. *Pylades histrio cum in Herculem furem prodisset, sagittas iniecit in populum: Eandem personam cum in triclinio ageret, & intendit arcum, & spicula innisit. Elephantos etiam inductos, refert Plinius lib. VIII. cap. II. Plenis, inquit, hominum triclinijs accubitu elephantes iere per lectos; ita libratis vestigijs, ne quis potantium attingeretur. Quibus omnibus cum placebant, corollaria dabant conuiuij Domini, vt de Augusto ex Macrobio supra iam retuli. Cicero in Verrem IV. Cenabat apud Eupolemum, argentum ille, ceterum purum apposuerat, ne purus ipse relinqueretur; duo pocula non magna, verumtamen cum emblematis; Iste quasi festiuium acroama, ne sine corollario de conuiuiio discederet, ibidem conuiuijs spectantibus emblemata euellenda curauit. Atque hæc quidem in priuatis conuiuijs; nam cum aut Princeps ipse inuitabat, aut nuptiæ celebrabantur, aut cenæ Pontificales, Augurales, triumphalesque, aut cum epulum in magni alicuius viri funere populo dabatur, multo plures numero conueniebant, quàm supra diximus; & apparatus magnificentior esse solebat. Suetoni⁹ in Caligula de eodem: Nepotinis sumptibus omnia prodigorum ingenia superauit; commentus nouum balnearum vsus, portentosissima genera ciborum, atque cenarum, vt calidis, frigidisq. vnguentis lauaret, pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet, conuiuijs*

minis ex auro panes, & obsonia apponeret, aut frugi ho-
minē esse, oportere dictitans, aut Casarem. Idē de Clau-
dio Imperatore: Conuiuia agitauit, & ampla, & assi-
dua, ac ferē patentissimis locis, vt plerumque sexcen-
teni simul discumberent. & de Tiberio: Prandium de
hinc populo mille mensis, & congiarium tricenos num-
mos viritim dedit; quod ante Crassus fecerat, cum deci-
mam Herculi polluceret; de quo Plutarchus: ἡρακλῆ
inquit, μεγάλῳ θυσίῳ ποιησάμενος, εἰσάσσει τὸν δῆμον ὑπὲρ
ρίων τετραπύζων, καὶ οἱ τὸν ἑμῆς πρὶν εἰς τεῖνον. Iulius verò
Cæsar populum inuitauit viginti duobus millibus
tricliniorum, eodem Plutarcho auctore. Sic enim
scribit: τὸν δῆμον ἀνελάμβανον εἰσάσσει καὶ δῖαις, εἰσάσσει
μὲν ἐν θυσιμαρίοις καὶ διχελίοις τεκλίνοις θυμὸς σίμπαντας.
Centum enim & quinquaginta hominum millibus
vno tempore cenam parauit, ad quam ab vno tan-
tum Hircio sex millia murænarum ad pondus mu-
tuo sumpta plures auctores tradunt, ex quo reliquā
magnificentiam æstimare licet. Pontificalis cenæ
indicem licet antiquæ parsimonix habes apud Ma-
crobium lib. III. cap. XIII. Dabāt & principes epu-
lum nonnunquam Senatorio tantum ordini, inter-
dum & Equestri. Suetonius de Caligula. Congiarium
populo bis dedit trecenos ἢ s toties abundantissimum
epulum Senatui & Equestri ordini, etiam coniugibus ac
liberis vtrorumque, posteriore epulo forensia insuper
viris, pueris, ac feminis fascias purpuræ ac conchylij di-
stribuit. Hæc autem quæ abeuntibus conuiuis a con-
uiuij domino dabantur, apophoreta dicebantur, voce
Græca, sed latinis etiam auctioribus vsurpata; vt ea
fuerūt, quæ Cleopatram, Aegypti Reginam Antonij
comitibus dedisse, supra diximus; Suetonius de

Caligula; *Agitatori Eutycho comessatione quadam apophoretis vicies HS contulit. S. Ambrosius in exhortatione ad Virgines: Qui ad conuiuium, inquit, magnum inuitantur, apophoreta secum referre consueverunt, &c.* Et ille, qui Ambrosij nomine circumfertur in Epist. ad Ephes. cap. III. *Sicut enim in cena magna magna dantur apophoreta &c.* Illud non omiserim ambisse quosdam magno conatu, & ingenti nonnunquam pretio redemisse à vocatoribus, vt conuiuii principis adhiberentur. Suetonius in Caligula: *Compererat prouincialem locupletem ducenta HS numerasse vocatoribus, vt per fallaciam conuiuii interponeretur; nec tulerat molestè tam magno aestimari honorem cenæ suæ &c.* Porro ducenta iertertia quinque millia scutorum sunt. Ceterum vt ad institutum ordinem redeam, post prandiū iterum manus lauabant. Macrobius lib. III. cap. VI. ex Veratio Pontificali sic scribit; *Pinarijs, qui nouissimi comeso prandio venissent, cum manus pransores lauarent, præcepisse Herculem etc.* Tertullianus in Apologetico de conuiuijs Christianorum: *Non prius discumbitur, quàm oratio ad Deum prægustetur; editur quantum esurientes capiunt, bibitur quantum pudicis est vtile. Ita saturantur, vt qui meminerint, etiam per noctem adorandū Deum sibi esse: ita fabulantur, vt qui sciant Dominum audire. Post aquam manualement, & lumina; vt quisque de scripturis sanctis, uel de proprio ingenio potest, prouocatur in medio Deo canere. hinc probatur quomodo biberit: æquè oratio conuiuium dirimit, inde disceditur. hæc ille. & nos quoque à tam luxuriosis, & profanis Romanorum conuiuijs discedemus, si prius locum quēdam Philonis Iudæi ex libro de vita contempla-*

tiua integrum exscripserimus : Sed fortasse , inquit , probabit aliquis , morem hunc conuiuiorum iam vulgo receptum apud Græcos , atque barbaros , à Romanis inuentum , non tam ad hilaritatem , quàm ad ostentationem deliciarum , & opulentiæ . Triclinia lectos habent eburneos , aut testudineos , aut pretiosioris materiæ , gemmatos plerosq. stratos auro intexta purpura , vel alijs floridis coloribus uarijs oculos allicientibus , poculorum etiam vim magnam , digestorum per suas species . Præsto sunt enim scyphi , calices , phialæ , thericlea , toreuma taq. clarorum artificum ; ministrantibus formosis mancipijs , non tam ad præsens ministerium quaesitis , quàm ad exhilarandos aspectu conuiuarum oculos . Ex ijs minores pueri pincernas agunt , grandiores aquam afferunt , loti , & nitidi , fucatiq. ac cincinnati : (alunt enim capillitium) vel omnino intonsi , vel à fronte tatum præsectis in orbem crinibus , tenuissimas candidasq. præcincti tunicas anteriore parte ad genua demissas , posteriore ad poplites , utrimque mollibus tanijs astricti commissuras tunicæ propendentibus ad latera sinibus . Sic ornati adstant nutus obseruando , quid quisque postulet . Ad sunt & alij adolēcentes prima lanugine malas vestiti ; qui paulò ante amatorum suorum deliciæ fuerant , curiosè docti grauioris momenti ministeria , mera ostentatio magnæ opulentiæ , ut conuiuæ splendore stupefacti faciliè intelligant à quanto uiro , quamq. magnifico sint ad mensam communem adhibiti : cum tamen totum hoc negotium uera æstimatione aliud non sit , quàm stolidus luxus hominis abutentis fortunæ beneficio , sicut testari possunt , quibus comperta sunt talia . Huc accedunt varia bellariorum , obsoniorum , condimentorumq. species , elaborata à pictoribus , & cupediarijs , quorum est cura

non ..

non tantum gustui satisfacere, uerum etiam oculos exhilarare mundicijs. Sic fit, ut septem, uel etiam plures mensæ inferantur, plenæ omnium, quæ terra, mares, amnes, aerq. ferunt selectis suauissimis carnibus terrestrium, aquaticorum, & uolucrum, paratura simul, ac conditura uariantibus. Ac ne quid prætermittatur naturæ munerum, tandem apponuntur poma nucesq. dapiliter, seruatis alijs eiusdem generis ad comestationes, quas uocant. Deinde aliæ patinæ efferuntur uacuatæ à conuiuio uoracibus, more fulicarum explentibus se in tantum, ut ossa etiam arrodant: aliæ cum fædè discerptis, semesisq. reliquijs. Vbi uerò usque ad fauces expleti, nil possunt amplius, edendo lassati, appetitu esuriunt, oculos pascendo carniū opimarum copia, nidorem uerò exhalantem attrahendo naribus. Postremo his quoque sensibus saturatis, faciunt mentionem de habitu, egregiè collaudata conuiuatoris magnificentia, &c.

ATq. ut ad id tandem veniam, cuius gratia hæc omnis à nobis est suscepta, atq. instituta oratio; in ijs conuiujs, quæ Dominus, & Redemptor noster dum inter homines versaretur, inisse memoratur, omnia more Romano administrata fuisse, certis quasi indicijs reperiemus. Siue quòd id omnium gentium approbatione in consuetudinem esset perductum, ut ex ijs, quæ scripsi superius, faciliè colligas; siue quòd Hebræi iam inde à Pompeio in ditionem, potestatemq. Romanorum redacti (ut erat ea gens in iis, quæ patrijs legibus non obuiarent, in adulationem profusa) ad victoris dominantisq. populi instituta se victusq. sui rationem accommodauerant. Nam ut ea omnia, quæ supra dixi, com-
pen-

pendio repetam; Romani tribus lectis in cenaculo
 firatis apparabant conuiuia, & Christi discipuli ce-
 nam illam apparaturi, quæ ante Passionem extrema
 fuit, *inuenerunt cenaculum grande stratum, atque ibi pa-*
rauerunt. Tribus autem lectis eos cenasse illud indi-
 cio est; quod cum tredecim essent, in eandem om-
 nes patinam porrigebant manus. quod si mensæ
 perpetuæ fuissent, fieri haud quaquam posset. *Qui*
intingit, inquit Dominus, *manum in paropside, hic me*
tradet; neminem vnum hac voce designās; cum id
 omnes ex æquo facerent. Romani lauti, & vñci
 conuiuia inibant, & Christi discipulos lautos accu-
 buisse ex eo coniectari possumus, quod cum Petrus
 primò negaret futurum vnquam, vt sibi Christus pe-
 des ablueret; deinde tam minaci responso territus,
 non solum pedes, sed & caput & manus abluen-
 das offerret, audit à Domino: *Qui lotus est, non indi-*
get, nisi vt pedes lauet, & est mundus totus: quo signi-
 ficari videtur, illos lotos discubuisse, nec debuisse
 abluere; nisi siquid sordium pedes inter ueniendum
 fortè contraxerant. Et alioqui Iudæi omnes, Euan-
 gelista Marco testante, nisi crebro lauissent manus,
 non manducabant; & à foro nisi baptizarentur, ci-
 bum non sumebant. Hinc apud Lucam Phariseus
 ille, qui Dominum inuitauerat, mirabatur, quod
 Christus non baptizatus esset ante prandium. Ve-
 rum obiter notandum videtur id, quod superiori
 sententiæ Christus adiecit: *Vos autem mundi estis, sed*
non omnes; ambigüe positum esse. Discipuli enim
 intellexerunt, se non omnes partes corporis mun-
 das habere; ideoq. eorum pedes ablutione indige-
 re: Christus autem non omnes duodecim à peccato
 esse

Luc. 22.

Matth. 26.

Ioan. 13.

Marc. 7.

Luc. 11.

Ioan. 13.

esse mundos, etiam intelligi voluit; quod ut explicaret Ioannes, adiecit: *Sciebat enim quis nam esset, qui traderet eum; propterea dixit: Non estis mundi omnes.*

Ibidem. Vfus est & alibi hac verborum ambiguitate Dominus; nam cum Iudæi ab eo signum peterent: *Soluite*, inquit, *templum hoc*, & *in tribus diebus excitabo illud*: quod verbum ipsi cum de Salomonis templo dictum acciperent, responderunt: *Quadraginta et sex annis edificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?* Sed errorem eorum arguens Ioannes: *Ille autem*, ait, *dicebat de templo corporis sui.* Vñctos verò fuisse illud persuadere videtur, quòd verisimile sit id, ab opulento illo patrefamilias, qui eos exceperat non prætermisum, cum percrebuisse iam, & in ore omnium esse cœpisset, Christum obiecisse Simoni, quòd ab eo inuitatus ad cenam, id officij non exhibuisset: *Veni*, inquit, *in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti, oleo caput meum non unxisti.* et ab huiusmodi vñctione Dominum non abhorruisse ex eo apparet, quòd inter divina illa præcepta: *Tu autem*, ait, *cum ieiunas unge caput tuum, & faciem tuam laua*: ut prandisse videlicet iam, non adhuc ieiunus esse videaris. Romani accubitori vestem mutabant, & Christi discipulos vestem mutasse inde cognosci potest, quòd adolescens ille (Euangelistâ Ioannem fuisse S. Ambrosius atque alij testantur) qui à cena in hortum cum Christo secesserat, *amictus sindone super nudo* traditur fuisse, quasi veste adhuc cenatoria indutus; quod si solitum illi, & quotidianum fuisset, non utique ab Euangelista id memoriæ traderetur. et quidem in marmoribus Romanis accumbentes in triclinariis lectis

eis magna ex parte vna tantum veste super nudo
 tecti conspiciuntur. Sed & ille, qui non indutus ve-
 ste nuptiali in conuiuium irrepsit, in tenebras exte-
 riores proijci iubetur. Manus lauabant illi ante ce-
 nam, & hos etiam abluisse credendum est, post-
 quam à Phariseis vitio eis datū fuerat, quod illotis
 manibus cibum sumerent: nam huiusmodi scandala
 vitare nitebātur. *Nescandelizemus eos*, ait Dominus
 Petro, *vade da illis pro me & te*. Certè id Iudææ gen-
 ti in vfu fuisse, Phariseorum exprobratio declarat.
 Accumbentes, non sedentes cenabant Romani: Et
 hos similiter accubuisse verbum ipsum accumbere,
 aut recumbere quo semper vtuntur Euangelistæ;
 sed & quæ inferius dicam, satis declarant. Altis to-
 ris illi discumbebant: & tricliniaries lectos, in qui-
 bus Christus cenabat, altiores fuisse, hoc argumen-
 to est, quod mulier illa stans retro secus pedes eius,
 stans, inquam, non procidens, non genu nixa, eos
 lachrymis rigat, & capillis tergit: quo lectorum
 altitudo euidenter ostenditur. Soleas illi depo-
 nebant accubaturi, nudisque pedibus cenabant,
 et Christus nudos discipulorum pedes abluit; et
 Maria ipsius Domini nudos pedes lacrymis rigat;
 cum calciatum incesisse Christum Baptista Ioan-
 nes innuat, negans se dignum, qui eius calciamen-
 ta portaret; nam de eius discipulis minus dubita-
 tur, cum Petro in robur, & vincla coniecto præ-
 cipiat Angelus, *καί σοι τὰ σκεδύλατά σου*. Hierony-
 mus in Esai. cap. xx. *Calciamenta*, inquit, *ἡ σάνδα-
 lia*, idest, *caligas* vocant. *Calcias te caligas tuas*; et apud
 Marcum legatur, misisse illos Dominum, vt Euan-
 gelium prædicarent, non habentes æs in zonis, sed

Matt. 23.

Matt. 7.
Mar. 17.

Luc. 7.

Matt. 3.

Mar. 6.

tantum calciatos sandalijs . Romani liberos suos, aut eos, quos caros habebant in conuiujs infra se, hoc est, in sinu suo collocabant (nam id esse in sinu recubere, superius ostendi.) et Ioannes Christo maxime carus, in ipsius sinu recubuit ; & in eius pectus sese quamfamiliariter reiecit, dum ex eo quaerit, quis illum esset traditurus. Ambrosius in cap. xv. Lucę, ad illud *Cecidit in collum eius: Nōne, inquit, tibi videtur Christus cecidisse in collum Ioannis, quando erat Ioannes in sinu Iesu, ceruice recumbens reflexa? Et ideo verbum apud Deum vidit, quia erectus est ad superna. Regem sacrorum, qui apud Romanos maximę dignationis erat inter Pontifices, summum locum medij lecti in Pontificalibus cenis occupare solitum, neminemq. supra eum accubare diximus; & in his Pontificalibus cenis Christus verę Rex & Sacerdos secundum ordinem Melchisedech, eundem locum occupat, nec quisquam super eum accubat; alioqui non potuisset Maria alabastrum vnguenti effundere super caput ipsius recumbentis, si in medio lecto accubuisset; aut ipse Ioannem in sinu habere, si in imo. Romani non raro quini in lectis discumbebant, vt supra retulimus; et Christi discipuli, vt verisimile est quini in duobus lectis discubere, in reliquo autem tres tantum; ipse, nempe Dominus, & Ioannes, ac si diuinare permittitur, Petrus; is enim veluti proximus Ioanni innuit, vt ex Domino auctorem tanti facinoris quaereret. In commune illi vefcebantur, vt ex Plutarcho superius retuli, & ij in commune vefcuntur, omnesq. in eandem patinam manus porrigunt. *Qui intingit, inquit, mecum manum in paropside, hic me tradet.* Magistrum potandi, aut Regem*

Ioan. 13.

Psal. 109.

Iob. 7.

Luc. 7.

Ioan. 13.

Matth. 26.

gem vini illi constituebant; & huiusmodi munus ali-
 quod in illis nuptijs, quibus Christus interfuit, archi-
 triclinū obijisse apparet; eum illi aquam vinum factā
 Dominus afferri iubeat. Spectacula Romani, & va-
 ria acroamata inter cenandū adhibebāt, odoresq. sua
 ues incendebāt; Sed neq. Christi cōuiuijs sua specta-
 culā, sua acroamata sui odores, aut multò etiā iocun-
 diores defuerunt. Quod enim spectaculū fuisse puta-
 mus; cum cæli & mundi Dominus positus vestibus,
 ac linteo præcinctus in seruilē modū ad pedes pesca-
 torum, atq. discipulorum deiectus, suis eos manibus
 abluere, & linteo, quo erat præcinctus tergere specta-
 tum ẽst? Aut quod vnquam aliud spectaculum tanto
 tamq. immortalī potuit conuiuas gaudio, ac volu-
 ptate perfundere? cum id factum, & immensi amo-
 ris, & perpetuæ Domini erga eos voluntatis argumẽ-
 tum insigne foret? *Cum dilexisset*, inquit Ioannes,
suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos; & cena
facta surgit à mensa, & ponit vestimenta sua. Comœ-
 diæ apud Romanos inter epulas agebantur; sed
 cuius comœdiæ catastrophe tantam rerum conuer-
 sionem spectandam præbuit, quantam mulier illa
 in ciuitate peccatrix; quæ oculorum venustate, ca-
 pillorum ornatu, oris suauitate, & munditia homi-
 nes allicere, & ad se conuertere solebat; ex illis ipsis
 oculis distillantibus instar riui perennis lacrymis pe-
 des Christi rigare, & suis illis crinibus illectoribus
 tergere, & suauī ore suauiri, atq. illis affectuo-
 sissima oscula figere non cessabat? Aut quam volu-
 ptatē id etiam Angelis spectatoribus attulisse, cre-
 dimus; cum ingens gaudium sit in cælo super vno
 peccatore pœnitentiam agente? Neq. verò hoc tam

Ioan. 3.

Ioan. 13.

Ioan. 13.

Luc. 7.

Luc. 17.

gratum acroama sine insigni corollario discessit, nā
 Luc. 7. ad mulierem conuersus benignus Dominus: *Remit-
 tuntur, inquit, tibi peccata; fides tua te saluā fecit. vade
 in pace.* Iam quod acroama, quem symphonix can-
 tum cum diuino illo hymnō compares? *Et hymno,*
 Matth. 26. *inquit, dicto exierunt in montem Oliueti.* Et quamquā
 suauissimus odor, tamquam ē fragrantibus floribus
 afflaretur ex conuiuiis ipsis, qui cū Paulo dicere po-
 1. Cor. 2. terant: *Nos autem bonus odor sumus Deo;* non defue-
 Ioan. 12. runt tamen illi conuiuii odores alij iocundissimi. *Ef-
 fuso enim alabastro vnguenti nardi pistici pretiosi, imple-
 ta est,* inquit, *domus ex odore vnguenti.* Deniq. vt om-
 nia (quemadmodum dixi) semel ostēdam ex Roma-
 norum moribus tracta; qui conuiuiis abeuntibus gra-
 ta, & pretiosa solebant apophoreta conferre, libera-
 Matth. 26. lissimus, ac sui nlmium profusus Dominus, ex hoc
 mundo ipse discedens, pretiosissimum corpus suum
 & sanguinem conuiuiis in apophoretis dedit, vt sibi
 haberent, vt secum domum deducerent; vt iter in-
 gredientibus, etiam pro viatico foret. Restat, vt quo-
 niam Romani ambiebant, & magno etiam interdum
 pretio redimebāt, vt inter amicos principis eius epu-
 lis interessent; ambiamus & nos quoq. qui sc̃sato-
 rum Christi nomine censemur; vt peccatorum sordi-
 bus ablutos, bonorum operum vnguento nitidos, nu-
 ptiali & coniuiali stola innocentix indutos, trere-
 norum affectuum nexibus liberatos, suis magnificē-
 tissimis epulis princeps noster adhibeat: Vt edentes,
 & bibentes super mensam eius, illa spectacula spe-
 ctemus, illa acroamata audiamus, illa gaudia gau-
 deamus; quæ neque oculus vidit, neque auris audi-
 uit, neque in cor hominis ascenderunt.

TRICLINIVM PATAVINVM.

Ambrosius lib. de Elia, & ieiunio ca. XVII. Per cornu etiā
 fluentia in fauces hominum vina decurrunt, & si quis respira-
 uerit, commissum flagitium, soluta acies, loco motus habetur.
 Philo libro de Ioseph. ἐξῆς ὃ προσάξαντες καὶ τὰς ἡλικίας καὶ δι-
 γασαι, μήπω τὰς ἀνδρώπων ἐν ταῖς συμποτικαῖς συνουσίαις καὶ ταχίσαι
 ξωμίων.

THE COLUMBIAN PATENT
 IS A NEW AND IMPROVED
 METHOD OF PATENTING
 INVENTIONS
 BY THE
 UNITED STATES
 PATENT OFFICE
 WASHINGTON
 1860

FVLVI VRSINI
APPENDIX
AD LIBRVM PETRI
CIACCONII
DE TRICLINIO

REV. J. V. V. V.

APPENDIX

AD LIBRARIUM PETRI

GLAUCONII

DE AGRICULTURA

ALEXANDRO
PERETTO
CARDINALI

FVLVIVS VRSINVS

UPERIORIBVS diebus cum
ad te venissem officij cau-
sa, & vt tibi pro Sanctissi-
mi Maximique Pontificis

Proauunculi tui in me meritis, ope-
ram, studium, & industriam meam
pollicerer; cum alia multa ex illa eo-
rum dierum colloctione cognoui in
te ingenij ornámenta, tum illud, quòd
singulari quodam mihi visus es teneri
studio Romanarum rerum cognoscen-
darum. Itaque existimaui me non ma-
lam humanitati tuae, qua me tunc ex-
cepisti, gratiam relaturum, si haec an-

tiquitatis monumenta, mitterem tibi
 rerum antiquarum studioso. Ea verò
 sunt supplementa quaedam siue ap-
 pendix ad librum Petri Ciacconij de
 Triclinio Romano, ex quibus intelli-
 gere poteris, quisnam fuerit modus
 conuiuandi apud veteres Romanos, &
 conuiuiorum item apud eosdem appa-
 ratus. Quae sanè notitia cùm priscis
 illis temporibus quasi suggeretur cum
 lacte nutricis, confirmaretur à dome-
 sticis & familiaribus, cumlaretur à
 populo & ab ipsa consuetudine, iam
 diu est, cum haec & alia his similia pe-
 rierunt adiumenta; vt libri tantum per-
 pauci reliqui sint, vnde has vetustatis
 reliquias, & quidem nimium disiectas,
 dispersasque colligere possis. Nos au-
 tem in nostro praetermissorum supple-
 mento eam rationem adhibuimus, vt
 quae à Ciacconio in librum de Tricli-
 nio relata sunt, nisi ad cognoscendum
 aliud

aliud aliquod Romanorum institutum
 pertinere visa sint, de nouo non protu-
 lerimus: quae verò omissa desiderari
 posse viderentur, ea addiderimus. Li-
 cet enim ad probandum id, quod ille
 sibi proposuerat, nempe Dominicae
 cenae apparatus ex ipsa Romani Tri-
 clinij ratione ductum esse, satis super-
 que sint quae ipse curiosè diligenterque
 collegit, visum tamen est fieri posse,
 vt desideraturi essent nonnulli partem
 illam, quae ad vsum lauandi & vn-
 gendi ante cenam pertineret; quae sup-
 pleta à nobis est. Quin & alia quaedam
 adiecimus, quae de modo conuiuan-
 di apud Graecos, & de conuiuiorum
 itidem apud eos apparatu, notata olim
 à me fuerant, quòd ex ijs viderentur
 Romanae de Triclinio antiquitates ma-
 iorem partem deriuatae. Quae sanè
 non putamus, virum alioqui diligen-
 tem vel incuria omisisse, quòd scilicet
 impru-

imprudenti exciderint ; vel in aliud tempus reieciſſe , quòd illa videlicet additurus aliquando eſſet ; ſed quòd ad propoſitum argumētum minus neceſſaria ratus , contentus ijs , quæ collegerat , cetera non curarit . Ea verò cum magno vſui futura tibi putem , tum ad intelligentiam quorundam ſacrae Scripturae locorum , tum ad cognoſcendas res Romanas , quarum tu lectione ſucciuſiſ horis delectaris , eò mittimus libentius , quòd rerum huiusmodi cognitio & lubrica vehementer eſt , & Scriptorum mira paucitas , vnde illa peti poſſit . Interea verò ſiue in hoc , ſiue in alio ſtudiorum genere , quid tibi ego ad iſtam ingenij præſtantiam , ad iuſſidolam præclaram domeſtica excultam diſciplina , tibi inquam ad decus & gloriam nato , in tanta præſertim mearum virium tenuitate præſtare poſſim , neſcio . quicquid
autem

autem illud est, si modo est aliquid, id
tibi totum verè & ex animo profiteor,
deferoque; & vt eo, iure tuo vtare, à
te etiam atque etiam peto. Atque hanc
meam colendi tui perpetuam volunta-
tem, ita tuebor constanter, vt quae vi-
tae dies, eadem obseruantiae factura
sit finem. Ad quam sanè voluntatem,
susceptam sponte mea; confirmatam
benignitate tua, magnus velut cumu-
lus accedit Proauunculi tui Sanctissimi
Optimique Pontificis auctoritas, cui
de tua laude cogitanti, nihil me gra-
tius facturum intellexi, quàm si, vt
mei in te officij ratio postulat, in exor-
nandi tui curam quoad fieri per occu-
pationes tuas liceat, quibus maximè
potero, studijs incumbam.

61

FVLVI VRSINI

A P P E N D I X

AD LIBRVM PETRI

CIACCONII

DE TRICLINIO

OTVM est omnibus, vt opinor,
veteres Romanos diem, qui ciuilis
appellatur, in duodecim horas pro
anni temporibus inaequabiles distri-
buisse: ipsas vērò dici horas ita par-
titos esse, vt singulas singulis muneribus adsigna-
rent; quibus perfuncti, tunc demum cenas inirent.
Cōstat hoc ex epigrammate Martialis, quod habetur
libro quarto ad Euphemum Structorem Domitiani:
Prima salutantes, atque altera continet hora:

Exercet raucos tertia caufidicos.

In quintam varios extendit Roma labores:

Sexta quies lassis, septima finis erit.

Sufficit in nonam nitidis octaua palestris:

Imperat extructos frangere nona toros.

Hora libellorum decima est Eupheme meorum,

Temperat ambrosias cum tua cura dapes.

Et bonus aetherio laxatur nectare Caesar,

Ingentique tenet pocula parca manu.

Tunc admitte iocos, gressu timet ire licenti,

Ad matutinum nostra Thalia Iouem.

Atque

Atque ad hanc diei partitionem videtur Cicero respexisse in oratione pro Murena, cum inquit: *Neque verò Cretes, quorum nemo gustauit vnquam cubans, melius quàm Romani homines, qui tempora voluptatis laborisq. dissipant, respublicas suas tenuerunt.* Sed cenas obire soliti non erant, nisi post varia exercitationum genera, siue in Xysto, siue in Stadio, siue in Sphaeristerio, quibus octaua hora adtributa erat, lauti prius & vincti fuissent. Dicendum igitur aliquid primum de vsu lauandi & vngendi ante cenam, deinde de cena ipsa & prandio differendum. Lauandi quidem mos atque vngendi apud veteres tum Graecos tum Latinos antiquissimus fuit, & ab Heroicis vsque temporibus petitus, vt apparet ex Homero, apud quem Telemachus lauatur & vngitur ante cenam Odyss. lib. i.

Αὐτὰρ ὁ πρὶ λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ &c.

Ἐκρ' ἀσπιδόμου βῆ &c.

Δαίμων δ' ἔζόμενος &c.

Lauantur item & vnguntur apud eundem Homerum Nauficae ancillae ante prandium Odyss. lib. vi.

Αἱ δὲ λοῦσάμεναι, καὶ χρίσάμεναι λίπ' ἐλαίῳ.

Δεῖπνον ἐπειθ' εἶλοντο παρ' ὄχθρῳ ποταμῷ.

Instituta verò lauatio fuit, tum valetudinis causa, tum voluptatis; nam ea & sudorem eliciebant, & ablutis sordibus reuocabant hilaritatem. Nam vt inquit Eustathius in Homerum, εἰς χθὴν τὸ βαλάνιον, vt esset, ῥύπου μὲν ἀποδεχόμενον, ἀναψύχας δὲ πρὸς αἵπνον. & Athe-naeus lib. i. appellat balnea, ἀλὴ πρὶν πεινῆσαι, quòd scilicet laborum omnium lassitudini mederentur, vnde Plautus dixit in Mercatore:

Nunquā aedepol omnes balneae mihi hanc lassitudinem

eximent. & Homerus *δυμῆρας ὕδωρ* vocauit aquam; quae è balneis lauando corpori funderetur. Itaque dictum esse *βαλανῖον* putat S. Augustinus, quòd pellat ex animo anxietatem; & Suetonius scribit Ca-ium principem capitali poena punisse, si quis indicto institutio balnearibus delicijs indulgisset; vt videri possit balnea voluptatis etià causa comparata fuisse, & non immeritò in antiquò lapide incisum esse à vetere poëta:

BALNEA VINA VENVS CONSERVANT CORPORA
NOSTRA

CORRUMPVNT VITAM BALNEA VINA VENVS.

Vsus autè lauandi erat ferè quotidianus; quin & Cò-
modus Imperator septies per diē, atque octies lauit,
& in ipsis balneis, vt scribit Lāpridius, persepe cenita-
uit; & Gordianus Iunior septies aestate, hieme bis la-
uatione vsus est. Capitolinus tamen scribit Gallienū
Imperatorē lauissē die septimo aestate, vel sexto; hie-
me secūdo, vel tertio: Vopiscus autem Tacitum bal-
neis rarò vsum esse. Seneca item lib, Epistol. xiii. ve-
teres Romanos brachia tantum & crura quotidie
abluissē, quae scilicet sordes opere collegerant, to-
tum verò corpus tantum nudinis testatur lauissē.
Lauabatur autem apud Romanos plebs quidem vr-
bana in thermis publicis, ordo autem patricius &
equester in balneis priuatis. Quamuis nobiles etiam
& principes viros, publicis balneis non abstinuissē,
tum ex aliorum scriptis intelligimus, tum ex Epi-
grammate Martialis, in quo notat Aemilium quem-
dam, qui cum captator esset cenarum, cum diuitibus
solebat in thermis lauari, vt inde eos sequutus, lau-
tius cenitaret. Notum est etiam illud Hadriani Im-
pera-

peratoris, quod refert Spartianus in eius vita his verbis: Publicè frequenter & cum omnibus lauit; ex quo ille iocus balnearis innotuit: nam cùm quodam tempore veteranum quendam notum sibi in militia, dorsum & ceteram partem corporis vidisset atterere, percontans, cur se marmoribus destringendum daret, ubi audiuit hoc idcirco fieri, quòd seruum non haberet; & seruis eum donauit, & sumptibus. Verùm alia die, cùm plures senes ad prouocandam liberalitatem principis pariter & se attererent, euocari eos iussit, & alium ab alio inuicem defricari. & Lampridius de Alexandro Seuero ita scribit: Thermis & suis & veterum frequenter cum populo usus est, & aestate maximè; balnari veste ad palatium reuertens, item Capitolinus de Claudio II. Balneatorum (inquit) vnum, & ad balneas ligna, si minus lauaretur in publico. Ita enim legendus est hic locus. Contrà verò plebeios viros domi etiam priuatis balneis, & apud ipsum quandoq. conuiuij dominum lauari solitos legimus, iuxtà illud Plautinum in Sticho:

Quàm mox cocta est cena? impransus ego sum. E. abi intrò ad me, & laua.

Nam publicis, vt videtur, balneis lautum indicat Terentius in Phormione illo versu:

Te ne asymbolū venire vñctum, atque lautum è balneis.
 M. autem Varro lib. viii. de ling. lat. satis apertè indicat veteres balneis tum publicis, tum priuatis vsos esse, cum scribit: *Reprehendunt analogias, quòd dicantur multitudinis nomine publicae balineae, non balineae: contrà, quòd priuati dicant vnum balineum, quòd plura, balineas dicant.* & post: *Balineas, quòd plures essent, quibus uterentur, multitudinis potius, quàm singulari*

voça-

Vocabulo, balneum verò, ubi domi suae quisque lauaretur, veteres appellasse. Itaque Cicero lib. II. de oratore, balnea M. Bruti priuata dixit, non balneas. Ac de publicis quidem balneis infra dicitur. Priuatum autem balneum intellexit Cicero, cum scribit ad Atticum lib. I. Balneum calefieri inbebo. Item: Cum è balneo exissem, accepi tuas litteras. & ad Terentiam lib. XV. Labrum, si in balneo non est, fac ut sit. Priuatum iudem balneum significauit Plinius Iunior lib. I. I. Epist. ad Gallum, cum inquit: In hoc balnea meritoria tria, magna commoditas, si fortè balneum domi, vel subitus aduentus, vel breuior mora calefacere dissuadeat. Balneum autem priuatum, quo domi suae lauaretur, Sergium Oratam primum fecisse scribit Macrobius lib. III. cap. XV. cum inquit: Hic est Sergius Orata, qui primus balneas pensiles habuit. Lauationi hora eadem erat adsignata, quae exercitationi: hanc autem diximus fuisse octauam: nam exercitationes & palaestram statim consequebatur lauatio, cena verò lauationem, ut aperte significat Cicero lib. XIII. Epist. ad Atticum, cum inquit: Post horam octauam in balneum. & Martialis. lib. X.

Nuntiat octauam Phariae sua turba iuuentae,

Et pilata redit, iamq. subitq. cohors.

Temperat hic thermas, nimios prior hora vapores

Halat, & immodico sexta Nerone calet,

Stella, Nepos, Cani, Cerealis, Flacce venit is:

Septem Sigma capit, sex sumus, adde Lupum.

Itaq. Spartianus in Hadriano: Ante octauam, inquit, horam in publico neminem, nisi aegrotum, laxari passus est; & Plinius Iunior lib. III. Epist. I. Vbi hora balinei nuntiata est: est autem hieme nona, aestate octaua. Vi-

truuius item eandem horam designat lib.v.cap.x. cū inquit: *Quòd maximè tempus lauandi à meridiano ad vesperam est constitutum.* Ipsa verò lauandi hora indicabatur sonitu tintinnabuli, vt conijci potest ex versibus Martialis, quos infra ponemus, & ex aereo item tintinnabulo, quod extat apud me, cum inscriptione FIRMI BALNEATORIS, repertum in Esquilij anno M D XLVIII, in ruinis thermarum Diocletiani Imperatoris. Martialis versus sunt hi ex lib.xi.v. qui *Xenia* inscribitur:

Redde pilam, sonat aes thermarum, ludere pergis?

Virgine vis sola lotus abire domum.

Plinius Iunior lib.iii. Epistola prima ad Caluissium: *Vbi hora balinei nuntiata est &c. lotus accubat, & paulisper cibum differt.* Nam data, vt diximus, lauationi opera, & curato prius lotoq. corpore, cenas inibant iuxta illud Athenaei lib.ii.v. *Δὲν διαγυμνάζοντα τὸ σιμῆπον, ἢ λουσάμενον ἵνα καὶ μετὰ δειπνον.* Plautus Amphitruone: *Lauasti. Amph. Quid postquam laui? Alcm. Accubuiisti &c. Cenaisti mecum in eodem lecto.* Cicerone in libro de oratore: *Cum lauti accubuisse.* & in oratione pro Deiotaro: *Huc te è balneo priusquam accumberes, ducere volebat.* Post lauationem autem fricari & vngi statim. solitos fuisse notat Eustathius in versum Homericum ex Iliad.x. *τὸ δὲ λουσάμενον ἢ ἀλψάμενον λίπ' ἐλαίῳ,* in quem versum ita scribit: *ἐλαίῳ δ' ἔχοντο οἱ λουόμενοι, ἐμπλάσσοντες τοῖς σιμῆποις πύρεας, αἷς αὖ μὲν λουσάντες ἐχόντες τὴν ὑγρότητα.* Colligimus etiam hoc tum ex alijs, tum ex Cicerone, apud quem sic est lib.viii. Epist. ad Atticum: *Post horam octaua n in balneum &c. vñctus est, accubuit.* & Plutarchus de Pompeio scribit, *Quòd tempus cenae cum*

cum instaret, parasset autem ex praesentibus copijs nauclerus, cernens Pompeium Fauonius seruorum penuria semetipsum lauante, accurrit, abluitq. & vnxit; sic enim inquit: ἐπὶ δὲ χειρὸς τοῦ δούλου, καὶ παρὰ σκεῶσιν ὁ ναύκληρος ἐκ τῶν παρόντων, ἰδὼν ὁ Φαόνιος οἰκετῶν ἀπορίαν τὸν Πομπήιον ἀρχόμενον αὐτὸν ἀπολύνει, καὶ στίβει, καὶ ἀλείφει, καὶ σμικρὴν ἔλαυνει. Et de Bruto idem Plutarchus refert, quod ei ministri cum non ita citò apportassent tentorium, labore autem esset confectus, tandem meridie vnxisse se, & paululum cibi cepisse. Graeca verba sunt haec: πρὸς δὲ βρῦτον ἐπαχέως ἦκον οἱ τοῦ σκευῶτος κομίζοντες. ἐκπονηθεὶς δὲ πρὸς ταῦτα, μισθίβριος μάλιστα ἀλειψάμενος, καὶ φάρων ἔλθων. Ad eandem vngendi consuetudinem post lauationem respexit Appuleius lib. iij. de Asino, cum inquit. In fine sermonis huius statim se se deuestiunt, calidamq. perfusi, & oleo peruncti, mensas dapibus largiter instructas accumbunt. & Varro lib. i. de re rustica, cap. lv. olea, & vna, per idem biuium redit in villam: alia ad cibum eligitur, alia vt eliquescat, ac non solum corpus intus vngat, sed etiam extrinsecus, itaque dominum & ad balneas, & ad gymnasium sequitur. Diximus autem supra, gymnasium & palaestra statim consequi lauationem. Lauatur item Augustus, & post lauationem vngitur, vt innuit Suetonius in Augusto cap. lxxvi. his verbis: Ne Iudaeus quidem, mi Tiberi, tam diligenter sabbatis ieiunium seruat, quam ego hodie seruavi, qui in balneo demum post horam primam noctis duas buccas manducaui, priusquam vngi inciperem. Interdum tamen post exercitationes vngebantur prius, quam lauarentur, vt de Alexandro Seuero refert Lampridius: Post lectionem, inquit, operam palaestrae, aut sphaeristerio, aut cursui,

aut luctaminibus mollioribus dabat. Atque inde vnctus lauabatur, ita vt caldarijs vel nunquam vel raro; piscinis semper vteretur, in eisq. vna hora propè maneret. Quin etiam aliquando nulla post exercitationes. vli lauatione vngebantur, vt ex Persio intelligimus, apud quem est Sat. iiii.

— vincta vixisse patella

Semper & assiduo curata cuticula sole. & alibi:
At si vnctus cesses, & figas in cute solem. & Iuuenalis:
Nostra bibat verum contracta cuticula solem,
Effugiatq. togam, iam nunc in balnea salua
Fronte licet vadas.

Sed clarius & certius Cornelius Celsus lib. i. ca. i. i. i. *Exercitationem*, inquit, rectè sequitur modò vnctio, vel in sole, vel ad ignem: modò balneum, sed in conclauis, quàm maximè & alto, & lucido, & spatioso. Ex his verò neutrum sæpe fieri oportet, sed sæpius alterutrum pro corporis natura. Plautus in Stichos, Vnctiones Graecas, sudatorias dixit, quòd adhiberentur ab ijs, qui vel in balneo, vel in gymnasio sudassent, ad obstruenda scilicet corporis spiramenta, & vt inquit Eustathius in Homerum, τοῖς ἐν τῷ γυμνασίῳ καὶ τοῖς ἐν τοῖς λουτροῖς, loco suprà citato. Vngendi autem officio fungebantur in balneis serui, qui ab eo Vnctores dicti sunt, & Aliptæ. Seneca lib. vii. Epistolarum: Suprà ipsum balneum habito: cùm in aliquem, ac plebeia vnctione contentum incidi, audio crepitum illiæ manus humeris: Aliptā cogita tenuè. & Iuuenalis: Grammaticus, Rhetor, Geometres, Pictor, Aliptes. Locus verò in balneis, in quo vngebantur, Vnctorium vocabatur, siuè Elaeothesium. Plinius Iunior lib. ii. Epist. ad Gallum: Adiacet Vnctorium, hypo-

caustum, adiacet propnigeon balinei. Vnctores in antiquis inscriptionibus nominantur hi: PANTHAS CAESARIS VNCTOR. item, C. PLAETORIVS. SECVNDIO. VNCTOR. item, AVRELIVS. EROS. AVG. VNCTOR. item, ATHENAIS. AVGVSTAE. VNCT. De varijs vnguentorum generibus, quibus in balneis utebantur, videndus Athenaeus lib. v. in quo adducit Polybium de Antiocho referentem, in publicis eum balneis lauari solitum, etiam cum frequentissima plebis turba occuparentur; pretiosissimorumq. vnguentorum fictilia vasa tum ad eum perferri solita; quorum odore oblectatum quendam, dixisse: fortunatos esse reges, qui ijs delibuti suauiter olerent: hominiq. nihil tunc Antiochum respondisse, sed postridie eo ingressum, vbi ille lauabatur, vnguenti nobilissimi, nempe stactitiae myrrhae vas fictile in eius caput effundi iussisse; omneiq. lauatuos assurrexisse, & in vnguento illo sese volutantes, ac ob lentorem labentes, regi etiam ipsi risum excitasse. Athenaei verba, vel potius Polybij sunt haec: Ελέγετο δὲ καὶ τοῖς ὀνυμίοις βαλανείοις, ὅτι δημοτῶν καὶ τὰ βαλανεία πεπληρωμένα, κεράμιον περ σφισμένην αὐτῷ μύρον πολυτελεσάτων, ὅτε καὶ πρὸς εἰπότες, μακάριοι εἰς ὑμᾶς οἱ βασιλεῖς, οἱ καὶ τοῖς τοῖς χεῖροι, καὶ ὁδονότοις ἡδὺ. καὶ μηδὲν τὴν ἀνδρῶν περσιπύ, ὅπου ἐκείνος τῇ ἐξῆς ἐλύετο, ἐπισιπύων ἐπὶ πρὸς αὐτὸν καταρχῆσαι τῆς κεφαλῆς μύριον κεράμιον πολυτελεσάτου μερὸς τῆς σάκῃς κελεμένης. ὡς ἅπαντας αἰσάστας κλιθεῖν λουομένους τῷ μύρῳ, καὶ διὰ τὴν γλιχρότητα καταπύοντας γέλωτα παρέχον, καὶ αὐτὸν τὴν βασιλείαν.

Lauabantur autem aqua tum calida, tum frigida, ut apparet ex Homero, & alijs Scriptoribus, quorum testimonia proferemus. Apud Homerum siquidem

priscis temporibus Heroes aqua marina primum lauabantur, hoc est frigida, ut ea lauatione sudorem & sordes detergerent; deinde aqua dulci, hoc est, calida, qua animi recreandi causa utebantur. Homeri versus ex Iliad. x. sunt hi:

Αὐτοὶ δ' ἰδρῶ πολλὸν ἀπενίχτο θαλάσῃ
Ἐσθλὰ τε, κνήμας τε, ἰδὲ λόφον, ἀμφὶ τε μέγας.

Αὐτὰρ ἐπεὶ σφιν κῆμα θαλάσσης ἰδρῶ πολλὸν

Νίψεν ὑπὸ χροῦτος, καὶ ἀνέψυχθεν φίλον ἦτορ,

Ἐς ῥ' ἀσπινθὺς βαρὺς δ' ἔζεας λίσσεντο.

τὸ δὲ λοῦσθαι μὲν καὶ χροῦσθαι μὲν λίσσ' ἐλαίῳ,

Δείπνῳ δ' ἐφίζαντο. Et de Vlyffe Odyss. viii. ut ani-

mi hilaritatem reuocaret, tristitiamq. de pelleret, dicit eum calida lauatione vsum esse his versibus:

ἰδ' ἀσπασίως ἴδε θυμῷ.

Θερμὰ λουεῖσθαι. Sed haec quoque apertius Cornelius Celsus lib. i. cap. i. Prodest, inquit, etiam interdum balneo, interdum aquis frigidis uti: modò vngi, modò id ipsum negligere. Plinius lib. xxv. cap. viii. Idem fratres instituere à balneis frigida multa corpora adstringere antea non erat mos nisi calida tantum lauari, sicut apud Homerum etiam inuenimus. Atqui in hoc falsus videtur Plinius, cum constet tum ex versibus suprà prolatis, tum ex alijs apud Homerum locis, quibus citandis, quia in promptu sunt, super sedemus, aqua marina, hoc est, frigida lauari Heroas solitos fuisse. Idem Plinius lib. xxviii. cap. iv. Perfundere, inquit, caput aqua calida ante balnearum vaporationem, & postea frigida, saluberrimum intelligitur. Sed variè pro cuiusque voluntate & libidine modò frigida, modò calida vsi veteres videntur. Plinius Iunior lib. iii. Epistola ad Macrum: Post solem plerumq. frigida lauabatur, deindè gustabat dormiebatq. minimum. Vo-

piscus

piscus in Carino: *Balneis*, inquit, *ita frigidis usus est, ut solent esse cellae suppositoriae frigidarijs semper nivalibus.* & Lampridius in Commodo: *Auspicium*, inquit, *crudelitatis apud Centumcellas dedit anno aetatis xij. nam cum tepidus forte lotus esset (sic enim legendum, non locus) balneatorem in fornacem conjici iussit, quando à paedagogo, cui hoc iussum fuerat, veruecina pellis in fornace consumpta est, ut fidem poenae de fetore nidoris impleret.* Idem scribit Alexandrum Severum caldarijs vel nunquam vel raro usum esse. Habebant enim balnea tres domos, siue ut eas vocat Plinius Iunior in Epist. ad Gallum lib. ii. cellas. Quarum superior acris erat calidi, & calidarium, vel ut Graeci vocant, *πυρκατρίον*, siue sudatorium, quod in eo sudorem sicco calore prouocabant, & Laconicum dicebatur: Media calidae aquae, siue tepidae, caldarium siue tepidarium Graecè *κατὰ τὴν ἰσθμίον* dicta, in qua erat solium, siue labrum ubi confidentes lauabantur: Infima aquae frigidae, frigidaria, siue frigidarium dicta, quae solium itidem habebat. Galenus lib. iii. de sanitate tuenda addit his quartam cellam, in qua scilicet loti vngerentur; quaeque ob id Vnctorium, à Graecis verò *ἀλειψήριον* dicebatur. Has designat Plinius loco supra memorato, cum inquit: *Inde balinei cella frigidaria, spatiosa, & effusa.* & post: *Mox duae cellae, magis elegantes, quam sumptuosae.* & lib. v. Epist. ad Apollonium: *Si poenitet inquit, teporis; frigidariae cellae connectitur media, cui sol benignissime praesidio est, caldariae magis, prominet enim.* Ad easdem item cellas respexisse videtur Cornelius Celsus lib. i. cap. iv. cum inquit: *Si in balneum uenit: sub ueste primum paulum in tepidario insudare: ibi ungi:*

tum transire in calidarium: ubi insudauit, (sic enim legendum) in solium non descendere ; sed multa calida aqua per caput se totum perfundere : tum tepida , deinde frigida : (omisso verbo, uii, quod glossema est) diutiusq. ea caput, quàm veteras partes perfundere: deinde id aliquandiu perfricare: nouissimè detergere, & ungere. Sed haec ex ipso fonte, hoc est, ex Vitruuij lib. v. cap. x. haurienda sunt, in quo & Laconici meminit, quo utebantur ad sudorem ex calore sicco eliciendum. De quo ita Columella in prooemio lib. i. *Quotidianam, inquit, cruditatem Laconicis excoquimus, & exusto sudore sitim quaerimus.* Seneca in Epistolis appellat sudatoria, cum inquit: *Quid cum sudatorijs? omnis sudor per laborem exeat.* Cornelius autem Celsus dixit sudationes assas, quòd differrent ab ijs, quae in balneis fierent. Dio lib. lxxx. scribit sudatorium ab Agrippa Romae extructum fuisse, quòd Laconicum appellauit, exemplo Lacedaemoniorum, quoniam hi tunc nudari corpora, & inungi oleo praecipuè videbantur. Dionis verba sunt haec: *Ἀρχιπαις τὸ πυρρατήριον τὸ λακωνικὸν κατεσκεύασεν. λακωνικὸν γὰρ τὸ γυμνάσιον, ὅπερ οἱ λακεδαιμόνιοι γυμνάζοντες ἐν τῷ πότε χρίναι, καὶ λίπασκῆν μᾶλλον ἐδόκουν, ἐπελάσσει.* Idem Dio lib. lv. scribit Maecenatem primum aquae calidae piscinam Romae instituisse: *πρῶτος τις, inquit, κολυμβήσαντα θέρμεον ὕδατος ἐν τῇ πόλει κατεσκεύασεν.* Priuatam verò piscinam domi Ciceronem habuisse, ipse indicat, cum inquit: *Latiorem piscinam voluissē, ubi iactata brachia non offenderentur.* Suetonius in Nerone cap. xxviii. *Epu-las à medio die ad mediam noctem protrahēbat, refotus saepe calidis piscinis, ac tempore aestiuo niuatis.* Lampridius autem scribit Elagabalum Imp. non nisi vnguen-

guento nobili, aut croco piscinis infectis natasse.
 Plinius Iunior lib. II. Epist. ad Gallum: *Cohaeret, in-*
quit, calida piscina mirificè, ex qua natantes mare aspi-
ciant. Balnea publica, quibus populus Romanus
 lauaretur, M. Agrippa in Aedilitate sua populo gra-
 tuita praeiuit. C L X X. *quae nunc, inquit Plinius lib.*
X X X V I. cap. X V. Romae ad infinitum auxere nu-
merum. Dionis verba ex lib. X L I X. sunt haec:
 τί τε βαλανεῖα ποιεῖται δι' ἐπὶ τοῖς ἀνδράσι καὶ ταῖς γυναῖ-
 κῶν παρέχει, καὶ τοῖς κοῦράς. Idem Dio lib. L I V. scribit,
 Augustum tonsores, & balnea gratis per diem unū
 populo dedisse: Qua quidem munificentia Faustum
 quoque Syllae filium antea usum fuisse dicit; qui
 oleum, & balnea per diem unū gratis populo prae-
 buit. Dionis verba sunt haec ex lib. X X X V I I. Καὶ τῷ
 αὐτῷ τούτῳ χρόνῳ Φαῦστος ὁ τῷ Σύλλῳ πατρὶς ἀγῶνατε μνησμάχας
 ὅπῃ τῷ πατρὶ ὁ πόσις, καὶ τὸν δῆμον λαμπρῶς εἰσάσας, τὰ τε λου-
 τῆρά καὶ ἔλαιον προῖκα αὐτοῖς παρέχετο. Thermas quoque
 Agrippam populo legasse, ab ipso Agrippinas ap-
 pellatas, quibus sine mercede lauaretur, idem Dio
 lib. L I V. scribit his verbis: Καὶ τὰ τε γυνῶν καὶ ποῖς τίσθισι,
 καὶ τὸ βαλανεῖον τὸ ἐπὶ νυμῶν αὐτῶν κατέλειπον, ὥστε ποῖς καὶ αὐ-
 τοῖς λούεσθαι, & Capitolinus de Pio Imp. *Balneum, in-*
quit, quo usus fuisset, sine mercede populo exhibuit.
 Lampridius item in Alexandro Severo: *Balnea, in-*
quit, omnibus regionibus addidit, quae fortè non habe-
bant: nam hodieq. multa dicuntur Alexandri. Vte-
 bantur autem in balneis tum ad fricandum corpus
 sudoremq. eliciendum, tum ad abstergendas sor-
 des, aenea strigili, cuiusmodi multae reperiuntur in
 antiquis ruderibus Thermarum. Auctor ad Heren-
 nium lib. I V. *Nam ut fortè, inquit, hic in balneas ve-*
nitis,

nit, coepit postquam perfusus est, defricari. Defricabatur autem, ut videtur, strigili. & Suetonius in Vespasiano, cap. xx. *Valetudine prosperrima vsus est, quamuis ad tuendam eam nihil amplius quam fauces, ceteraque membra sibi met ad numerum in sphaeristerio defricaret.* Persius Sat. i.

I puer & strigiles Crispini ad balnea defer.
Iuuenal. Sat. iiii.

———— & sonat vnctis.
Strigilibus. &c. Nam vncti oleo strigilibus radebantur sudantes, deinde linteis ad id paratis tergebantur. Appuleius lib. ii. de Asino: *Ac simul ex promptuario oleum vnctui, & lintea tersui, & cetera huic eidem vsui profer ociter, & hospitem meum produc ad proximas balneas.* Plinius lib. xxviii. cap. iv. *Solum quoque remedium maximum ab ipso sibi praestari potest, sicut linteorum strigiliumque vehementia.* Martialis lib. xiv.

Pergamus has misit strigiles curuo destringere ferro:

Non tam saepe teret lintea fullo tibi.
& Iuuenalis Sat. iiii.

———— pleno componit lintea gutto.
Gutto enim Vnctores, ut inquit Varro, oleum lauantibus se in balneo guttatim fundebant; quod fiebat è vulgari cornu, siue vitro: nam è rhinocerotis potentiores tantum utebantur. Iuuenalis:

———— magno cum rhinocerote lauari.
Qui solet &c. Utebantur etiam ad oleum fundendum ampullis. Appuleius lib. ii. Floridor. *Strigilem;* inquit, *& ampullam, ceteraque balnei utensilia nundinis mercari.* & Cicero lib. iv. de Finib. *Si ad illam vitam, quae cum virtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat.*

dat. Vnde Suetonius in Augusto cap. LXXX. scribit cum nimio strigilis usu cutem laesisse. Sed & callis (inquit) quibusdam ex prurigine corporis, assiduoq. & vehementi strigilis usu plurisariam contractis ad impetiginis formam. Appuleius in Floridis refert, Hippiam illum multiscium, strigileculam ex qua sudor laberetur, sibi met ipsum fabricasse. Sic enim ait: Etenim non pigebit me commemorare, quod illum non puditum est ostentare; qui magno in coetu (sic enim legendum, non; inceptu) praedicauit fabricatum se met sibi ampullam quoque oleariam, quam gestabat, lenticulari forma, tereti ambitu, pressula rotunditate, iuxtaq. honesta strigilecula, recta fastigatione (sic enim scribendum, non, fatigatione) clausulae, flexa tubulatione lingulae, ut & ipsa in manu capulo moraretur, & sudor ex ea rinulo laberetur. Plinius Iunior lib. III. Epistola ad Macrum: Solum balinei tempus studiis eximebatur, cum dico balinei, de interioribus: nam dum defringitur, tergiturq., audiebat aliquid, aut distabat. Strabo autem scribit lib. XV. Indos, cum de corporis exercitationibus praecipue frictionem probarent, non aerea, vel argentea, aut aurea, sed strigilibus hebeni glabris corpora laeuigasse. sic enim ait: Τυμνάσιον δὲ καὶ λίστα πέφυκ' δοκιμάζουσι, καὶ ἄλλως καὶ διὰ πεντακτῶν ἐβουλον ὁμαλίζονται τὰ σώματα. Sed pro strigilib. delicatiores homines, & eos praecipue, qui mala valetudine uterentur, spongijs interdum uti solitos fuisse tradit Plinius lib. XXXI. cap. ultimo, his verbis: Praestant & strigilum vicem, linteorumq. affectis corporibus. Cum autem ij, qui lauarentur, à seruis & ministris raderentur strigili aerea, Scipio Aemilianus, ut refert Plutarchus in Apophthegm, milites suos lauari prohibuit,

hibuit, nec non vnumquemq. eorum, qui se vngerent, ipsum se fricare iussit: quòd diceret, iumenta quae manus non haberent, alio fricante indigere: λέειν δὲ, inquit, ἀπὸ τοῦ πρῶτο δὲ ἀληθομένων πρίβειν ἔχαστον ἐαυτὸν. τὰ γὰρ ἀποζύγια χεῖρας ἔκ' ἔχοντα ἐτέρῳ τείνοντες δίδου. Celebratur autē inter egregia veterum monumenta signum τῷ ἀποζυομένῳ, id est, se ipsum destringentis, dicatum à M. Agrippa in thermis suis, quòd Tiberius Imp. cum in cubiculum suum transtulisset, efflagitanti populo restituit. De qua re ita refert Plinius lib. xxxiv. cap. viii. *Fuit & alius Pythagoras Samius, initio pictor, cuius signa ad aedem Fortunae huiusq. diei sunt seminuda, vnde & laudata sunt. Plurima ex omnibus signa fecit, vt diximus, secundissimae artis, inter quae destringentem se, quem M. Agrippa ante thermas suas dicauit; mirè gratum Tiberio principi: qui non quiuit temperare sibi in eo, quanquam imperiosus sui inter initia principatus; transtulitq. in cubiculum, alio ibi signo substituto; cūm quidem tanta populi Romani contumacia fuit, vt magnis theatri clamoribus reponi Apoxyomenon flagitauerit; princepsq. quamquam adamatūm reposuerit.* Quod autem apud Plinium scripsimus, *Fortunae huiusq. diei*, debemus eam lectionem marmori Capitolino, in quo est. VICVS . FORTVNAE HVIVSQVE DIFI, cūm antea non solum apud Plinium mendosè legeretur, *huiusce deae*, sed apud Ciceronem etiam libro de legibus secundo. De honestate lauandi videndus Valerius Maximus lib. ii. cap. i. Plutarchus in Censorino, & Cicero lib. i. de Officijs. Erant enim balnea mixta, in quibus lauabantur viri & mulieres, praeter ea, quibus viri tantum utebantur. Gracchus in oratione de legibus

legibus promulgatis, apud Agellium lib. x. cap. iiii. *Nuper*, inquit, *Teanum Sidicinum* Consul venit: *uxorem* dixit in *balneis virilibus* lauari velle. *Quaestori* *Sidicino* à *M. Mallio* datum est negotium, uti *balneis* exigerentur, qui lauabantur. *Uxor* renuntiat viro, parum citò sibi *balneas* traditas esse, & parum *lantas* fuisse &c. *Hadrianus* autem Imp. prius viros discretos à mulieribus lauari edixit, ut scribit *Spartianus* in *Hadriano*: *Lauacra*, inquit, pro *sexibus* separauit. & *Capitolinus* in *M. Aurelio*: *lauacra*, inquit, mixta *summonit*. item *Lampridius* in *Alexandro Seuero*: *Balnea*, inquit, mixta *Romae* exhiberi prohibuit. De *balneis* publicis, quibus *feminae* tantum lauarentur, facit mentionem *Varro* lib. viii. de ling. lat. cum inquit: *Publicae* (sic enim legendum ex loco superiore, non publice, refertur enim ad *balneas*.) *ibi* *consedit*, *vbi* *bi-na* essent *coniuncta* *aedificia* lauandi *causae*; *vnum* *vbi* *vi-ri*, *alterum* *vbi* *mulieres* lauarentur. & *Vitruuius* lib. v. cap. x. satis aperte ostendit *balnea* virorum *disiuncta* à *balneis* mulierum fuisse, ita tamen, ut in *ijsdem* *regionibus* collocata essent *Vti* *caldaria*, inquit, *muliebria*, *viriliaq.* *coniuncta*, & in *ijsdem* *regionibus* *sint* collocata: sic enim efficietur, uti *vasaria* ex *hypocausto* communis sit eorum *utrisque*. *Plinius* lib. xxxiii. cap. xii. *Videret* haec *Fabricius*, & *stratas* *argento* *mulie-rum* *balneas*, ita ut *vestigio* *locus* non sit, cum *viris* *lauantium*. *Suetonius* in *Augusto* cap. lxxx. *Vt* *mox*, inquit, *Accia* *publicis* *balneis* *abstinuerit*. Quod dictum de *balneis* mulierum intelligendum est: in quibus *Romanas* *feminas* *folijs* etiam *argenteis* aliquando *vias* fuisse, intelligi potest ex *Plinij* lib. xxxiii. cap. xi. cum ait: *Argento* *feminae* *lauentur*, & nisi *ar-gentea*

gentea folia fastidiant, eademq. materia & cibus & probris seruiat. & loco supra prolato dixit: *Stratas argento mulierum balineas*. Lampridius in Alexandro scribit: Eunuchos balneis feminarum ab Alexandro praepositos fuisse. Tempus autem quo balnea paterent, indicat Lampridius in Alexandro, cum ait: *Addidit & oleum luminibus thermarum, cum antea, non antè auroram paterent, & ante solis occasum clauderentur*. Vopiscus in Tacito: *Thermas*, inquit, *omnes ante lucernam claudi iussit*. Balneorum usum usque ad Iustiniani tempora permansisse conijcimus ex Irocopij lib. i. nam usque ad Valentiniani imperiū perdurasse apertè indicat Ammianus lib. xxviii. Praefectus autem Vigilum, aduersus Capsarios, qui mercede seruanda in balneis vestimenta suscipiebant, iudex erat constitutus, vt constat ex Digest. lib. i. tit. xv. & lib. iii. tit. ii. & Vlpiano item, qui lib. i. Digest. Depositi, de hac re sic scribit: *Si vestimenta seruanda Balneatori data perierint*. Nam lauaturi, aut sudaturi vestimenta deponebant in Apodyterio, quem locum Celsus ponit in cella tepidaria, quòd in eo primum corpora nudarent, qui lauatum venissent. Quòd autem Apodyterium locus esset tepidus, conijci potest ex verbis etiam Ciceronis, quae habentur in lib. iii. epist. i. ad Q. Fratrem: *In balnearijs*, inquit, *hypocausta in alterum Apodyterij angulum promoui, propterea quòd ita erant posita, vt eorum vaporarium (omissis verbis: ex quo ignis erumpit: quae glossae sunt) esset subiectum cubiculo*. Apodyterij meminit item Plinius Iunior lib. v. Epist. ad Apollonium: *Inde*, inquit, *Apodyterium balinei laxum*. & post: *Non longius Apodyterio superpositum est sphaeriste*.

isterium, quod plura genera exercitationis, pluresq. circulos capit. Inde Balnearij fures, qui vestimenta eorum, qui lauabantur, surripiebant. Catullus:

O furum optimè balneariorum.

Qui balneis praeerant, Balneatores dicebantur, quorum mentio est in antiqua inscriptione: ANTE-ROS. BALNEATOR. Erant autem plures, ut ostendunt alij scriptores, & Capitolinus in Claudio M. Balneatorum, inquit, *unum, & ad balneas ligna.* Hi quadrantem exigebant ab ijs, qui lauabantur. Iuvenalis Satyr. II.

Nec pueri credunt nisi qui nondum aere lauantur.
& Satyr. VI.

Caedere Siluano porcum, quadrante lauari.

Horatius lib. I. serm. Satyr. III.

— — — dum tu quadrante lauatum.

Rex ibis &c. Sed lauandi & ungendi consuetudine iam explicata, dicendum nunc aliquid de prandio, & cena, vel potius primum de ientaculo, quod ante prandium ipsum sumebatur. Nam veteres ante quam pranderent, solitos fuisse ientaculum sumere, vel ex illo Dionis loco de Vitellio intelligi potest, in quo scribit eos, qui epulum Vitellio dabant vicissim, magno incommodo affici solitos, licet conuiuium ab vno minimè totum diem ageretur. Dabant enim alij ientacula, alij prandium, alij cenam, alij comestationes, veluti solatiū pristinae saecietatis. οἱ δὲ, inquit, *δειπνίζοντες σφαῖς ἐν μεγάλῳ κρητῶν ἔβαντο, καὶ περ ἐδ' ὅλης τῆς ἡμέρας οἱ αὐτοὶ εἰσὶν αὐτοῖς, ἀλλ' ἄλλοι μὲν ἀκραπτοῦσαι παρέρχον, ἄλλοι δὲ ἀφιστῆσαι, ἕτεροι δὲ δειπνον, ἕτεροι μεταδέρχονται πρὸ τῆς σφαῖρας.* Cum hoc Dionis loco consentiunt illa quae scribit Suetonius

nus

nus in Vitellio, cap. XIII. *Epulas*, inquit, *trifariam* semper, interdum *quadrifariam* dispertiebat, in *ientacula*, & *prandia*, & *cenas*, *comestationes*q. Athenacus item lib. I. refert ex auctoritate Philemonis, veteres v̄s esse *ientaculo*, *prandio*, *merenda*, *cena*. Φιλήμων δειπνόν, inquit, ὅπ' προαῖς ἐχέωτο οἱ παλαιοὶ ἀκράτισμα π. ἀρίτω, ἐσσιπρίσμα π. δειπνῶ. Videtur autem Aeschylus illo versu :

οἷτον δ' εἰδέναι δώριπα

Ἀριστ. δειπνῶ, δώριπα ἀκράτισμα τίτε, dixisse ἄριστον, id, quod Philemon vocauit ἀκράτισμα; Latini certè *ientaculum* appellarunt, Plautus Curculione:

Quid antepones Veneri ientaculi?

Callimachus αἰπίως: *ientaculum* proferto Ioui. *Ientaculum* Fulgenius exponit, cibi degustationem matutinam, Martialis in Apophoretis:

Surgite iam pueri, vendit ientacula Pistor,

Cristataeq. sonant vndiq. lucis anes.

Quale fuerit *ientaculum* apud veteres, videtur innuere his verbis Appuleius lib. I. de Asino: *En inquam paratum tibi adest ientaculum; & cum dicto manticam meam humero exuo, caseum cum pane properè ei porrigo.* Item Pomponius: *Nihil habens ientaculi praeter nauticum panem.* & Plutarchus Sympos. lib. VIII. φασὶ γάρ, inquit, ἐκείνους ἐργασκοὺς ἅμα καὶ σφόδρας ἀνταί, ἰωδὲν ἰώδην ἄτον ἐν ἀκράτῳ, καὶ μηδὲν ἄλλο. διὰ τοῦτο μὲν ἀκράτισμα καλεῖν, διὰ τὸ ἀκράτον. Quamvis hoc loco Plutarchus ἄριστον posuisse videatur, pro leui prandio, ex antiqua consuetudine; nam Festus *ientaculum* idem cum *prandio* fuisse dicit, & *silatum* alibi appellat, cum inquit: *Silatum an iqui pro eo, quod nunc ientaculum dicimus appellabant, quia ieiuni vinum sibi*

con.

conditum ante meridiem absorbebant. Sed postea ientaculum distingui à prandio coeptum, ita ut prius ientaculum sumeretur, deinde prandium, quod & ipsum breuissimum fuit. Ientaculi verò etymon ostendit Isidorus lib. xx. Ientaculum, inquit, est primus cibus, quo ieiunium soluitur, unde & nuncupatum Nigidius:

Nos ipsi ieiunia ientaculis leuibus polluimus.

Inde ientare dicebant, pro eo quod est matutinum cibum capere. Suetonius in Vitell. cap. vii. *Ut mane singulos iam ne ientassent, sciscitaretur.* Afranius Crimine:

Haec ieiunia ientauit. Idem Buccone adoptato:

Ientare nulla inuitat. Ientaculum, ut ostendimus, sequebatur prandium, quod designare videtur Seruius lib. i. Aeneid. cum scribit Romanos duobus tantum cibus usus esse, prandio scilicet (ut opinor) & cena, & in atrijs sedentes edere solitos fuisse. Confirmat hanc nostram opinionem Macrobius lib. iii. cap. xvii. his verbis: Et hae nimirum causae fuerunt, propter quas tot numero leges de cenis, & sumptibus ad populum ferebantur, & imperari coepit, ut patentibus ianuis pransitaretur, & cenitaretur. & paulò post: Deinde, ut non soli, qui prandia cenaeque maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas vocati essent, atque omnino interfuissent, poenis legis tenerentur. Prandij mentionem faciunt, cum alij scriptores permulti, tum in primis Hippocrates lib. i. de victus ratione, & in Oeconomico Xenophon, apud quem narrat Ischomachus se leuiter prandere, ut largius cenet. Quod eò libentius indicaui, ne cui fortè veterum quorundam & Isidori imponat auctoritas, qui negat prandia

dia in vsu antiquis fuisse. Galenus lib. vi. de tuenda
 valetudine dicit, se nisi tardius lauaret, cibum inter-
 diu non sumpsisse, & illum quidem cum sumeret,
 solo pane vti absque potu: quosdam verò oliuiis,
 melle, atque id genus vsos esse, iuxta Græcum illud
 δειπνον ἀφιλάει, ἄριστον ἄπυρον: vt videri possit prandium,
 id est cibus, quem interdiu sumebant, leuis fuisse &
 simplex; cena verò largior & copiosior. Plutarchus
 etiam lib. Sympos. vii. i. refert veteres Romanos
 καὶ ἑαυτοὺς prandisse parcè, cenas verò largè adhibitis
 conuiuiis inisse. Eius verba sunt hæc: Καὶ ἑαυτοὺς γὰρ
 ἡρίτων ὀλίγους οἱ παλαιὶ ῥωμαῖοι, σπουδαίοντες τοῖς φίλοις.
 Quo loco ἡρίτων vsurpauit pro prandere. Modera-
 tum item prandium designat Plinius lib. iii. Epist. ad
 Macrum, cum inquit: *Post cibum, quem interdiu le-
 uem, & facilem veterum more sumebat.* itemq. Sido-
 nius, cum ait: *Prandebarus breuiter.* & Horatius
 Serm. lib. i. Sat. v.

Transus non auidè, quantum interpellat inani

Ventre diem durare &c. & lib. ii. Sat. iv.,

— ille salubreis

Aestates peraget, qui nigris prandia moris

Finiet, ante grauem quæ legerit arbore solem.

Lampridius in Alexandro Seuero: *Egressus*, inquit,
balneas multum lactis & panis sumebat, oua, deinde
mulsum, atque his refectus aliquando prandium inibat,
aliquando cibum vsque ad cenam differebat; prandit ta-
men saepius. Sed videtur legendum: *Egressus bal-*
neis non multum lactis & panis, oua deinde & mul-
sum sumebat, atque his &c. Hæc enim sumebat, vt
 reficeret tantum vires. Cicero etiam in quinta Tu-
 sculana videtur leue & simplex prandium probasse,

cum

cum inquit: *Vita illa beata, quae ferebatur, plena Italicarum, Syracusanarumq. mensarum nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri.* Aristoteles tamē præcipit in *Problematum* Sectione III. oportere prædere largè, cenare parcè. & de Nerone ait Suetonius: *Prandebatq. ad satietatem, ut non temerè super cenam praeter Matianum malum, & modicam in ampulla potiunculam sumeret.* Contrà Cornelius Cellus lib. I. cap. I. *Bis diè potius, quàm semel cibum capere, & semper quàm plurimum, dummodo hunc concoquat.* Ex quibus locis satis constat prandio veteres vsos esse, siue leuius illud, siue largius sumerent. Sex. Pomius: *Cena, inquit, apud antiquos dicebatur, quòd nunc prandium: Vesperna quae nunc cena appellatur.* Idem alibi: *Prandium ex Graeco dictum: nam meridianum cibum cenam vocabant.* Mihi tamen non liquet, quomodo pradium ex Graeco ducatur. nisi fortè quòd *πρωτὸν δεῖπνον*, hoc est ante tempus meridianum sumebatur, inde dictum prandium Festus velit. nam Plutarchus *Sympos. lib. VIII. αἰσιν* ponit pro prandio, & *καὶ δὴ νῦν αἰσιν* dicit *πρὸ τῆς ὥρας ἑσθίου* & *τὸ δὲ δειπνῆν* vocari. Prandium veteribus in vsu fuisse, praeter ea quae adduximus, multis alijs scriptorum testimonijs confirmari potest; nos paucis his contenti erimus. Plautus in *Amphitruone*.

Illo die impransus fui:

Non placet hoc me noctis esse, cenavi modo.

& in Captiuis;

Quòd imus ad prandium &c.

Vbi cenemus inquam? in Bacchide:

Quid si ad te veniat de subito prandium, aut potatio,

Fortè aut cena &c.

Vbi ego tum accumbam?

M. Cato tit. CLVII. prandium agnoscit, cum ait: *Si quem velis purgare, pridie ne cenet, & mane ieiuno da o* & Varro lib. II. de re rust. cap. X. *Cibus eorum debet esse interdum separatim, vespertinus in cena.* Cicero in Verrem: *Quid ego istius prandia, & cenas commorem.* Capicolinus in Macrino: *Si prandisset vel priuatum parcissimus; in cena effusissimus.* Adhibuit conuiuium litteratos, ut loquens de studijs liberalibus, necessariò abstineret. Hora prandij apud veteres, quæ fuerit, intelligi potest ex Suetonij verbis in Caligula cap. LVIII. quæ sunt hæc: *Nono Kal. Februarias, hora quasi septima, cunctatus an ad prandium surgeret, marcescente adhuc stomacho pridiani cibi onere, tandem suadentibus amicis, egressus est.* & in Claudio cap. XXXIV. *Bestiarijs, meridianisq. adeò delectabatur, ut à primæ luce ad spectaculum descenderet, & meridie dimisso ad prandium populo persederet.* De meridianis autem gladiatoribus habetur apud Senecam lib. I. Epist. *Post prandium Isidorus ponit merendam, quam dicit cibum fuisse, qui declinante die sumeretur, quasi esset post meridiem edenda, & proxima cenæ; unde & antecena à quibusdam vocabatur.* Merendæ mentionem facit Plautus in Mostellaria. Item Nonius, qui ait dici merendam, cibum post meridiem. Feitus tamen scribit merendam antiquos pro prandio dixisse, quod scilicet medio die caperetur: ut videri possit veteres merenda interdum pro prandio vsos fuisse. Hanc consequebatur cena, quam Læmprias apud Plutarchum putat à Romanis *de πένοντιον*, d. c. t. n. esse, quod scilicet inter amicos conuiuium iniri soleret: nam *σύνων* pro cena ponit;

ponit; & addit: τὸ μὲν γὰρ διήκοντες παρὰ κλισίαν διὰ τὸ κοινὸν
 εἶναι καλεῖσθαι. Isidorus autem lib. xx. cap. ii. de cena ita
 differit: *Cena vocabatur à communione vespertium*,
κοινὸν, quippe Graeci commune dicunt. Vnde & commu-
 niantes, quòd communiter, idest pariter conueniant.
Apud veteres enim solitum erat in propatulo vesci, &
communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret.
Est autem cena cibus vespertinus, quam Vespernam an-
tiqui dicebant: in usu enim non erant prandia. Sed Isido-
 ro cum Festo non conuenit, qui scribit: *Cena apud an-*
tiquos dicebatur, quod nunc prandium: Vesperna, quae
nunc cena appellatur. Cenae apud veteres hora erat
 adtributa aestate nona, hieme decima, vt ex Cicero-
 nis epist. ad Paetum lib. ix. intelligitur, in qua ita scri-
 ptum est: *Accubueram hora nona, cum id litterarum*
exemplum in codicillis exaravi; & ex Martialis epi-
 grammate, quod adduximus suprà, in quo sic ha-
 betur:

Imperat extructos frangere nona toros.

Itaq. Iuuenalis Sat. i. Marium tamquam intempesti-
 uum conuiuiam notat, quod hora octaua cenatū ve-
 nisset, hoc versu:

Exul ab octaua Marius bibit & fruitur Dis

Iratis &c. cum Martialis lib. ii. dixerit.

Octauam poteris seruare, cenabimus vna.

Erat enim octaua hora adsignata lauatiōi aestate,
 quam cena consequebatur hora sequenti, hoc est,
 nona: cum hieme lauarentur nona, cenarent decima.
 Auctor ad Herennium lib. i v. *Visit triclinium stra-*
tum &c. vos huc decima veniote. Plinius Iunior lib.
 iii. Epist. i. *Vbi hora balnei nuntiata est, est autem hic-*
me nona, aestate octaua, in sole, si caret vento. ambulat

nudus. Deinde mouetur pila uehementer, & diu. nam hoc quoque exercitationis genere pugnat cum senectute. Lotus accubat, & pauli per cibum differt. interim audit legentem remissius aliquid, & dulcius. Per hoc omne tempus liberum est a micis vel eadem agere, vel alia, si malint. Apponitur cena non minus nitida, quam frugi, in argento puro, & antiquo. sunt in vsu & Corinthia, quibus delectatur, & adficitur. Frequenter comoedis cena distinguitur, ut voluptates quoque studijs condiantur. Sumit aliquid de nocte, & aestate. Nemini hoc longum est, tanta comitate conuiuium trahitur. Idem in epistola ad Macrum eodem libro: Surgebat, inquit, aestate à cena luce; hieme, intra primam noctis. Quod autem dixit Plinius, balinei horam hieme nonam, aestate octauam fuisse, referendum est ad eam diei partitionem, quam supra retulimus obseruatam à veteribus, qui solaria in horas tam noctis, quam diei temporales, non aequinoctiales diuidebant; nam ut nunc diem, qui naturalis appellatur, diuidimus, in viginti-quattuor scilicet horas aequales ab occasu solis ad alterum occasum, hora nona erat, quae nunc apud nos vigesima prima, & decima quae vigesima secunda. atque hoc modo intelligendum est illud Marci, cap. xv. & Lucae cap. xxiii. Erat autem ferè hora sexta, & tenebrae factae sunt in vniuersam terram vsque in horam nonam: hoc est ut nunc agimus, ab hora decima octaua, vsque ad horam vigesimam primam. nam mense Martio, quo illa gesta sunt, horae veterum temporales, ut tunc partiebantur, ferè pares sunt aequinoctialibus, ita ut prima hora diei ab antiquis appellata ciuilis, eadem sit cum hora decima tertia naturalis diei, ut nos partimur. Secunda, eadem

dem cum quarta decima. Tertia, cum quinta decima. Quarta, cum sexta decima. Quinta, cum decima septima. Sexta, cum decima octaua. Septima, cum decima nona. Octaua, cum vigesima. Nona, cum vigesima prima. Decima, cum vigesima secunda. & sic deinceps. Dicebatur autem cena, à discumbentium recto ordine recta, cui opponebantur sportulae, & vt Graeci dicunt, *στεινρον ἐν ἀστυδίῳ*. Suetonius de Augusto cap. LXXIV. *Conuiuabatur assidue, nec vnquam nisi recta, non sine magno ordinum, hominumq. delectu.* & in Domitiano cap. VII. *Sportulas publicas sustulit, reuocata cenarum rectarum consuetudine.* hinc Martialis lib. VII. ad Domitianum:

Grandia pollicitus quantò maiora dedisti:

Promissa est nobis sportula, recta data est. & lib. II.

En vocat ad cenam melior te Classice rectam.

& rursus lib. VII.

Rectam vocatus cur recurrit ad cenam.

Inde sportula usurpari coepit pro ipso cibo. Iuuenalis Sat. III.

Nonne vides quanto celebretur sportula fumo?

Vsurpatur etiam pro pecunia illa, quae cibi parandi causa dabatur. Martialis:

Dat Baiana mihi quadrantes sportula centum. & alibi:

Centum miselli iam valete quadrantes, & c.

Regis superbi sportulae recesserunt.

Cenae quidem ipsae, aliae erant publicae, aliae vero priuatae. Ex cenis publicis nominantur à scriptoribus in primis Pontificiae, de quibus dictum est in libro de Triclinio, & mentio fit ab Horatio lib. II. ode. XIV. cum inquit:

— & mero

Tingit pauimentum superbo

Pontificum potiore cenis.

Nominatur item Augurales, quae Adijciales etiam dicebantur, de quibus Plinius lib. x. cap. xx. *Pauonem*, inquit, *primus occidit Hortensius adijciali cena sacerdotij.* & Varro lib. iii. cap. vi. in codicibus manuscriptis. *Primus*, inquit, *Q. Hortensius Augurali adijciali cena posuisse dicitur.* & Macrobius lib. iii. cap. xiii. *Primus hos Q. Hortensius Augurali adijciali cena dicitur apposuisse.* Seneca lib. xv. epist. xcvi. *Et toties tamen sestertio adijciales cenae fortissimis viris confluxerunt.* Vt dubitari non possit, quin adijcialis sincerum sit, praesertim adstipulante Tacito, qui libro ii. quasi etymon eius vocis ostendit illis verbis: *Rheusporis sanciendo (ut dictitabat) Foedri conuiuium adijcit, tractaq. in multam noctem laetitia per epulas ac vinolentiam.* Non tamen negarim extare apud me Plinij codicem à viro doctissimo collatum cum libro manuscripto, in quo vox *adijcialis*, in *dapalis* mutata sit; verum, ut suspicor, ex auctoritate Nonij Marcelli, qui dapalem cenam dictam ait, quod sit amplis dapibus plena, & exemplum Titinij affert ex Barbato, vbi est:

Toto fit in foco de lignis mihi dapalis cena.

Vnde & *dapaticè excepti*, Plautus dixit, quod significare ait Festus, magnificè. quo significatu *dapsilis cena* dicitur à Suetonio in Vespasiano. Augurales igitur cenas, siue adijciales illas, siue dapales dicamus, designat Cicero lib. vii. epist. ad Gallum cum inquit: *In eos cum incidissem in cena Augurali apud Lentulum.* Saliarum cenarum celebrantur ab Horatio lib. i. Carm. ode. xxxvii. cum inquit:

nunc saliaribus

*Ornare pulvinar Deorum**Tempus erit dapibus sodales.*

Cicero lib. v. epist. ix. ad Atticum. Cum opipare salia-
rem in modum epulati essemus. Festus in Salios: At
Critolaus, inquit, Saonem ex Samothrace cum Aenea
Deos Penates, qui Lauinium transfulerit, saliare genus
saltandi instituisse, à quo appellatos Salios; quibus per
omnes dies, ubicunq. manent, quia amplae ponuntur
cenae, siquae aliae magnae sunt, saliares appellantur.
Appuleius lib. iv. Ut equus quidem meus tanta copia, et
quidem solus potitus, saliares cenas cenasse crederet.
Cereales cenae laudantur à Plauto his versibus in
Menaehmis:

*Cereales cenas dat, ita mensas extruit;**Tantas struices concinnat patinarias.**Standum est in lecto, siquid de summo petas.*

Cenas autem Capitolas celebrat Martialis his
versibus:

*Non Albana mihi sit comessatio tanti,**Nec Capitolinae, Pontificumq. dapes.*

Cenae populares nominantur à Plauto in Trinum-
mo, his versibus:

*Quid tum si in aedem ad cenam venerit? &c.**Apposita sit cena, quam popularem vocant.*

Cenae Triumphales habentur apud Plinium libro
xiv. cap. xv. in quo est: Quid? non & C. Caesar Dicta-
tor triumphi sui cena vini Falerni amphoras, Chij ca-
dos in conuiuia distribuit? Idem Hispaniensi trium-
pho Chium & Falernum dedit. & Liuius in trium-
pho Manlij epulas scribit & cura & sumptu maiore
apparari coeptas. Cenae Nuptiales describuntur

ab Appuleio his verbis, lib. vi. *Nec mora, cum cena nuptialis affluens exhibetur. Accumbebat summum torum maritus: Psychen gremio suo complexus, sic & tū sua Iunone Iuppiter, ac deinde per ordinem toti Dei. Tunc poculum nectaris, (quod vinum Deorum est) Ioui quidem suus pocillator ille rusticus puer, ceteris verò Liber ministrabat, Vulcanus cenam coquebat Horae rosis & ceteris floribus purpurabant, omnia Gratiae spargebant balsama. Musae quoq. canora voce personabant. Apollo cantauit ad citharam. Cenae Natalitiae, quae fuerint, indicat Plautus Persa.*

— *hoc age, accumbe,*
Nūc diē suauē meū natalē inter nos agitemus amoenū :
Date illi aquam manibus, apponite mensam.
 Cicero lib. ii. Philippicarum: *Hodie non descendit Antonius. cur? dat natalitia in hortis:*
 Iuuenalis Sat. ii.

Moris erat quondam festis seruare diebus,
Et natalitium cognatis ponere lardum,
Accedente noua, siquam dabat hostia, carne.
 Ferales cenae ponuntur apud Festum in Feralia, de quibus Ouidius lib. ii. Fast. ita cecinit:
Hanc, quia iusta ferunt, dixere Feralia lucem.
Vltima placandis Manibus illa fuit. Iuuenalis:
Ponitur exigua feralis cena patella.

Appuleius lib. iv. Florid. *Exclamauit viuere hominem, procul ignes amolirentur, cenam feralem à tumultu ad mensam referrent. Et haec quidem de publicis veterum cenis. Dicendum nunc aliquid de priuatis, quarum aliquas nominat Tertullianus in libro de anima, cum inquit: Quid putas futuram animam homicidae? aliquod credo pecus, lanienae & macello desti-*

destinatum; vt perinde inguletur, quia & ipsa ingulaue-
rit; perinde decorietur, quia & ipsa despoliauerit; pertin-
de in pabulum proponatur, quia & ipsa bestiis obiecerit
eos, quos in siluis & aruis trucidauerit. Si ita indicabi-
tur; nonne illa anima plus solatii, quàm supplicij relatu-
ra est, quòd funus inter cocos pretiosissimos inuenit;
quòd condimentis Apicianis & Lurconianis humatur,
quòd mensis Ciceronianis infertur quod lancibus splen-
didissimis sullanis offertur &c. Cum autem in vulga-
tis libris editum sit: & ipsa bestiis infecerit os, quas in
siluis; nos emendauimus: & ipsa bestiis obiecerit eos,
quos in siluis. & paulò post legendum existimamus:
*Vt malit famae suae ornamenta, quàm gaudia, non, gau-
deat. Item: Quod animal indues viro iusto Aeaco? non,
Deloco? Sed cenas priuatorum, quae apud scripto-
res habentur, omnes persequi infinitum esset. nos in-
signiores aliquas ponemus, & in primis Cleopatrae,
de quibus meminerunt Macrobius lib. iii. cap. xvi.
& Athenaeus lib. iv. in quo refert Cleopatram in Ci-
licia ubutam Antonio factam, regium conuiuuij
apparasse, in quo vasa omnia aurea, & gemmata fue-
runt, singulari artificio elaborata, purpureisq. & au-
ro intextis aulacis tecti parietes, triclinia duodecim
lectis strata. His adornatis, ad cenam Antonium cū
ijs quos libuit, Cleopatram inuitasse, eiq. ta-
m magnificentiā non sine stupore demiranti,
dentem dixisse, illi donare se omnia. Postridie rur-
sum ad cenam inuitato cum amicis & ordinum du-
ctoribus, aduenienti q., instructo splendidius epulā
effecisse, vt priora illa exigua viderentur, iterumq.
dedisse illi omnia, ac ducibus singulis lectum in quo
accubuerant; & pocula vt in mensas diuisa fuerant,*

secum anferre permisisse: digressuris, si qui antecellerent dignitate, lecticas cum lecticarijs seruis; plurimis equos argenteis phaleris ornatos; omnibus Aethiopicos pueros, qui facibus praelucerent, repraesentauisse. Die post quarto talenti sumptu conuendas eam rosas curasse, & ad profundam altitudinem consterni pauimentum iussisse. Athenaci verba sunt haec: Α πανήσοσα τῷ Αἰτωνίῳ ἢ Κλεοπάτρᾳ ἐν κυλίκῳ, παρσκάσεν αὐτῷ βασιλικὸν συμπόσιον, ἐν ᾧ πάντα χεύσια, καὶ λιθοκόλλητα θετέλῳς ἐξερχασμένα ταῖς τέχαις. ἦσαν δὲ καὶ οἱ τοῖχοι ἀλκυρίσι καὶ διαχέυσοις ἐμπιπταμένοι ὕφισι, καὶ δώδεκα τεκλίνια διαφράσασα, ἐκάλεισε τὸν Αἰτωνίον, μετ' οὗ ἐβέλειτο, ἢ κλεοπάτρα. Τοῦ δὲ τῇ πολυτελείᾳ τῆς ὀψέως ἐκπλαγῆσθαι, ὑπεμειδίσασα, ταῦτα ἔφη πάντα δωρεῖσθαι αὐτῷ, καὶ εἰς αὐρίον παρέχ' εἰ συνδεδιωγῆσθαι πάλιν ἦκουσα μὲν τῷ φίλῳ, καὶ τῷ ἡγεμόνῳ, ὅτε καὶ πολλῷ κρεῖττον διακοσμήσοις τὸ συμπόσιον, ἐποίησε φαῖναι τὰ πρῶτα μικρά, καὶ πάλιν καὶ ταῦτα ἐδωρεῖσθαι τοῦ τῷ ἡγεμόνῳ ἐφ' ᾧ ἔχαστος ἐκλήτο κλίνη, καὶ τὰ κυλίκια καὶ τῶς σρωματῆς ἐμεμίριστο, ἔχαστος φέρον ἐπέτραψε, καὶ ἥτις τιμὴ ἀφ' ὅσων τοῖς μὲν ἐν ἀξίωμασι φορεῖται σὺν τοῖς κομίζουσιν, τοῖς πλείοσι δὲ καταργύροις σκιάῃς κακοσημένους ἱπποῖς. πᾶσι δὲ λαμπηροφόροις πᾶδας Αἰδίοπας παρέσθαι. τῇ δὲ τετάρτῃ τῷ ἡμερῶν τελευτῆς εἰς νότον μεδύς δὲ δακτε, καὶ κατεφώθη ὅτι πυκνὰ βάδην τὰ ἐδάφη. Macrobius verò sic habet: His legibus annumerarem edictum de sumptibus ab Antonio propositum, qui post Triumvir fuit, ni indignum crederem, inter cohibentes sumptus Antonio locum facere; cuius expensae in cenam solitae conferri, sola vnionis à Cleopatra vxore consumpti aestimatione superatae sunt. Nam cum Antonius quicquid mari, aut terra, aut etiam caelo gigneretur, ad satiandam ingluuiem suam natum existimans, faucibus ac dentibus suis subderet: eaq. re captus, de Romano imperio facere vellet Aegyptium regnum; Cleopatra vxor, quae vinci à

Roma-

Romanis nec luxuria dignaretur, sponsione prouocauit, insumere posse in vnam cenam sestertium centies. Id Antonio mirum visum: nec moratus, sponsione contendit digna sculna Munatio Planco, qui tam honesti certaminis arbiter electus est. Altera die Cleopatra pertentans Antonium, pollucibilem sanè cenam parauit, sed quam non miraretur Antonius: quippe qui omnia, quae apponebantur, ex quotidianis opibus agnosceret. Tunc regina arridens, phialam poposcit, cui aceti nonnihil acris infudit, atque illhuc vnionem demptum ex aure altera festinabunda demisit: eumq. maturè dissolutum, vti natura est eius lapidis, absorbuit. Et quamuis eo factò sponsione vicisset, quippe cum ipsa margarita centies sestertium sine contentione valuisset, manum tamen & ad alterius vnionis aurem similiter admouit, nisi Munatius Plan-
cus iudex seuerissimus superatum Antonium maturè pronuntiaasset. Ipse autem vnio cuius magnitudinis fuerit, inde colligi poterit, quòd qui superfuit, postea victa regina, & capta Aegypto, Romam delatus, dissectusq. est, & factae ex vna margarita duae, impositaeq. simulacro Veneris, vt monstruosae magnitudinis; in templo, quòd Pantheon dicitur. Scripsimus autem apud Macrobiū, non vt in vulgatis libris corruptè legitur, dignus culina Munatio Planco, sed, digna sculna Munatio Planco, secuti lectionem vetusti codicis, confirmatam testimonio Agellij, qui lib. xx. cap. x. docet sculnam ab antiquis dictum fuisse, quasi seculnani, id est, sequestrem, quòd eius fidem vtraque pars, quae sponsiones fecisset, sequeretur. Quae autem de dissecto vnione scripsit Macrobius, eadem leguntur apud Plinium lib. ix. cap. xxxv. his verbis: **Duo fuisse maximi vniones per omne acūm, vtrumq.**
posse-

possedit Cleopatra, Aegypti reginarum nouissima, per manus orientis regum sibi iraditos, Haec cum exquisitis quotidie Antonius saginaretur epulis, superbo simul ac procaci fastu, vt regina meretrix lautitiam eius omnem apparatusq. obtrectans, quaerente eo, quid astringi magnificentiae possit, respondit, vna se cena centies HS. absumpturam. Cupiebat discere Antonius, sed fieri posse non arbitrabatur. Ergo sponsonibus factis, postero die quo iudicium agebatur, magnificam alias cenam, ne dies periret, sed quotidianam Antonio apposuit, irridenti, computationemq. expostulanti. At illa corollarium id esse, consumpturamq. se in ea cena taxationem confirmans, (siue vt est in V. C. & consumpturam eam cenam taxationem confirmans) solamq. centies se HS. cenaturam, inferri mensam secundam iussit. Ex praecepto ministri vnum tantum vas ante eam posuere aceti, cuius asperitas visq. in tabem margaritas resoluit. Gerebat auribus tum maxime singulare illud, & verè vnicum naturae opus, itaque expectante Antonio quid nā esset actura, detractum alterum mersit, ac liquefactum obsorbuit. Iniecit alteri manum L. Plancus iudex sponsonis eius, cum quoque paranti simili modo absumere, victumq. Antonium pronuntiauit homine irato. (siue vt nos putamus legendum, omine ei irato.) Comitetur fama vnionis eius parem, capta illa tantae quaestionis victrice regina dissectum, vt esset in vtrisque. Veneris auribus Romae in Pantheo dimidia eorum cena. Alexandri Magni cenam, itemq. regis Persarum describit Athenaeus loco supramemorato, in quo refert Menandrum, maximum cenae sumptum & immoderatum, statuere talentum; cum tamen in cena regis Persarum referente Ctesia apud eundem Athenaeum,

naecum, talenta quattuor impenderentur in conuiuiarum millia quindecim; Alexander autem Ephippo auctore, minas centum expenderet in conuiuias sexaginta, vel septuaginta. Capitolinus de cena L. Veri ita scribit: *Omne autem conuiuium aestimatum dicitur sexagies centenis millibus* HS. Cena pura apud Romanos quae fuerit, quaeri potest: videtur autem fuisse ieiunium quoddam, & abstinencia ciborum, qualem veteres in casto Cereris vsurpabant. Appuleius in Asclepio: *Hoc optantes, conuertimus nos ad puram, & sine animalibus cenam.* Graeci cenam sine sanguine dixerunt, ob quam scilicet nullae caederentur animantes, sed conuiuantibus plera tantum, & terra nata apponerentur; & quam Plautus ob id, terrestrem cenam appellauit in Captiuis, & Diphilus apud Athenaeum lib. VI. cenam sine sanguine his versibus:

Εὐ δὲ πάλγιος καὶ λεπτὸς, ὁ δὲ δῖος νοῶ

Ὅπ τὸ τοῦ μοῖ τοῦ δῖου ἀλλ' ὅδ' αἰμ' ἔχει.

Ex fumo enim culinae parasitus de cena, an sine sanguine esset, coniecturam facit. Huiusmodi quandam cenam innuit Spartianus in Didio Iuliano, cum inquit: *Saepe autem nulla existente religione, oleribus, leguminibusq. contentus, sine carne cenauit.* S. Augustinus in Ioannem tractatu. CVII. & CXX. super illo loco: *Propter parasceuen Iudaeorum.* *Acceleratam,* inquit, *vult intelligi sepulturam, ne aduersperasceret, quando iam propter parasceuen, quam cenam puram Iudaei latine vsitatus apud nos vocant, facere tale aliquid non licebat: & vetus Glossarium, cenam puram interpretatur* ἡ ἁγία, siue, πρὸς ἁγία. Marcus XV.

Καὶ ὅφιας ἡδὴ ἡγομένης, ἐπὶ τῇ ἡγασμένη, ὅ ἐστι πρὸς ἁγία.

& vt Latine vertit S. Hieronymus : *Et cum iam sero esset factum , quia erat parasceue , quod est ante Sabbatum .* Festus in Penem scribit offam penitam in cenis puris dari solitam fuisse . *Penem*, inquit, *antiqui codam vocabant, à qua antiquitate etiamnum ossa porcina cum cauda in cenis puris , ossa penita vocatur .* Huic quodammodo opponitur cena, quam Plautus ebriam vocat in Casina . Terentius verò dubiam in Phormione : Plauti versus sunt hi :

Facite cenam mihi, vt ebria sit :

Cenare lepidè , nitideq. volo . Terentius :

Cena dubia apponitur . Quid istuc verbi est?

Vbi tu dubites quid sumas potissimum .

Videtur enim opiparam cenam, & cibis conquistissimis extructam vterq. significare . cuiusmodi narratur cenae Lurconianae M. Aufidij, de quo Plinius lib. x. cap. xx. & Apicianae, quarum meminit idem Plinius lib. x. cap. XLVIII. his verbis : *Phoenicopteri linguam praecipui saporis esse , Apicius docuit nepotum omnium altissimus gurgis .* & lib. VIII. cap. LI. de suis : *Adhibetur & ars iecori feminarum sicut anserum, inuētum M. Apicij, fico carica saginatis, ac satie necatis repente mulsi potu dato .* Sed liber manuscriptus habet, *fico arida ;* & pro *satie necatis*, putamus legendum, *siti enectis* : ita enim postulat sententia, vt legatur, vel exijs, quae sequuntur . Lampridius in Elagabalo ita de Apicij cenis scribit : *Nunquam minus centum HS. cenauit, hoc est, argenti libris xxx. aliquando autem tribus millibus HS. cenauit , omnibus supputatis, quae impendit : cenas verò Vitellij & Apicij vicit .* Item : *Comedit saepius ad imitationem Apicij calcaenea camelorum , & cristas viuis gallinaceis demptas , linguas*

quas pavonum & lusciniarum, quod qui ederet, epilepsia tutus diceretur. & post de Elagabalo: Amabat sibi pretia maiora dici earum rerum, quae mensae parabantur, orexin conuiuio hanc esse asserens. & alibi scribit Elagabalū ad Apicij item imitationē exhibuisse aliquando Palatinis ingentes dapes extis mullorum refertas, & cerebellis phoenicopterum, & perdicum ouis, & cerebellis turdorum, & capribus psittacorum, & fasianorum, & pavonum. Libet autem hic de veterum quoque parsimonia in cenis, quoniam de luxu dictum est, antiquum Senatus decretum proferre, quod refert Agellius lib. II. cap. XXIV. vel potius integrum caput Agellij ponam, ut legitur apud me ex veteris codicis collatione emendatum. Legi, inquit, ad eō nuper in Capitonis Atei coniectaneis Senatus decretum vetus C. Fannio, & M. Valerio Messala. Cos. factum, in quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalensibus antiquo ritu mutuitarent, id est mutua inter sese dominia agitare, iurare apud Cos. verbis conceptis, non amplius in singulas cenas sumptus esse facturos, quā centenos videnosq. aeris, praeter olus, & far, & vinum: neque vino alienigena, sed patrio vsuros: neque argenti in conuiuio plus pondo, quā libras centum illaturos. Sed post id Senatusconsultum, lex Fannia lata est, quae ludis Romanis, item ludis Plebeijs & Saturnalibus, & alijs quibusdam diebus in singulos dies centenos aeris insumi concessit, decemq. alijs diebus in singulis mensibus tricenos: ceteris autem omnibus diebus denos. Hanc Lucilius poeta legem signat, cum dicit:

Fannij centussisq. m. isellos.

In quo errauerunt quidam commentariorum in Luciliū

G

scripto-

scriptores, quòd putauerunt Fannia lege perpetuos in omne dierum genus centenos aeris statutos. Centum enim aeris Fannius constituit, sicuti supra dixi, festis quibusdam diebus, eosq. ipsos dies nominauit. Aliorum autem dierum omnium in singulos dies sumptus inclusit, intra aeris aliàs tricenos, aliàs denos. Lex deinde Licinia rogata est, quae cum certis diebus, sicuti Fannia, centenos aeris inpendi permisisset, nuptijs ducenos indulset, ceterisq. diebus statuit aeris tricenos: cum & carnis aridae, & salsamenti certa pondera in singulos dies constituerit. Sed quidquid esset tum è terra, vite, arboreq. promiscuè, atque indefinitè largita est. Huius legis Liuius poeta meminit in Erotopaegnijs. Verba Liuij haec sunt; quibus indicat hoedum, qui ad epulas fuit allatus, dimissu n, cenamq. ita vt lex Licinia sanxisset, pomis, ole ribusq. instructam: Lex Licinia, inquit, introducitur, lux liquida boedo redditur. Lucilius quoque legis istius meminit in his verbis: legem vitemus Licini. Postea L. Sulla Dictator, cum legibus istis situ atque senio oblitteratis, pleriq. in patrimonijs amplis belluarentur, & familiam, pecuniamq. suam prandiorum gurgitibus proluissent, legem ad populum tulit, qua cautum est, vt calendis, idibus, nonis, diebusq. ludorum, & ferijs quibusdam solemnibus n. s. tricenos in cenam insumere, ius potest. asq. esset: ceteris autem alijs diebus omnibus, non amplius ternos. Praeter has leges, Aemiliam quoq. legem inuenimus, qua lege non sumptus cenarum, sed ciborum genus, & modus praefinitus est. lex deinde Antia, praeter sumptum aeris, id etiam sanxit, vt qui Magistratus esset, Magistratumue captaturus esset, ne quòd ad cenam, nisi ad certas personas itaret. Prostrè mò lex Iulia ad populum peruenit Caesare Augusto imperante, qua

qua pro festis quidem diebus ducenti finiuntur: *Calendis, Idibus, Nonis, & alijs quibusdam festis, trecenti: nuptijs autem & repotijs* Hs. mille. *Esse etiam dicit Capito Ateius editum (Dini ne Augusti, an Tiberij Caesaris non satis commemini) quo edito per dierum varias solennitates, à CCC. Hs. adusque duomillia sumptus cenarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriae effervescentis aestus coherceretur. Scripsimus apud Agellium, in Capitonis Atei Coniectaneis, non ut vulgò legitur, Collectaneis; secuti auctoritatem vetusti codicis, qui tum hic, tum infra lib. IV. cap. XIV. habet: Cùm librum VIII. Atei Capitonis Cōiectaneorum legeremus, non ut in vulgatis, Collectaneorum. atque haec scriptura satis ab ipso Agellio confirmatur duobus locis infra lib. XIV. cap. VII. cum inquit: Quid Ateius Capito in Coniectaneis scriptum reliquit. & cap. VIII. Ateius Capito in Coniectaneorum ducentesimo quinquagesimo nono. Scripsimus item, mutitarent, non, mutitarent, quo verbo utitur Plautus; & dominia, nō conuiuia; in eo quoque vetustum codicem secuti, confirmatum praesertim Nonij auctoritate, qui scribit: Dominus rursus appellatur conuiuij exhibitor: unde & dominia, conuiuia. Lucilius Sat. lib. XIII. Primum dominia atque sodalitia tolluntur. Item scripsimus: Huius legis Liuius poeta meminit in Erotopaeignijs. Verba Liuij haec sunt: non, Laelius, & Laelij. Sic enim habet vetustus codex, cuius lectionem confirmat Ausonius in centone nuptiali, cum inquit: Quid antiquissimi poetae Liuij Erotopaeignion libros loquar? Item: Calendis, Idibus, Nonis, & alijs quibusdam festis trecenti: nuptijs autem ac repotijs, Hs. mille, non, festiuis, & millies, ut malè legitur in libris vulgatis. Legis*

autem Fanniae, quam Agellius recitauit, meminit Plinius lib. x. cap. l. his verbis: *Gallinas saginare Deliaci coepere: unde pestis exorta, opimas aues, & suo pte corpore vnctas deuorandi. Hoc primum antiquis cenarum interdictis exceptum inuenio iam lege C. Fannij Cos. xi. annis ante tertium Punicum bellum, nequid volucrum (siue volucre, vt est in libro manuscripto) poneretur praeter vnā gallinam, quae non esset altilis: quod deinde caput translatum, per omnes leges ambulauit. Inuentumq. diuerticulum est, in fraude earum gallinaceos quoque pascendi lacte madidis cibis: multo ita gratiores approbantur &c.* Athenaeus lib. vi. nonnulla Fanniae legis capita refert, & in primis de numero conuiuarum, ait enim: Ε χιλιάς δὲ ὁ νόμος, πειῶν μὲν παλαιοὺς ἔξω τῆς οἰκίας μὴ ὑποδέχεσθαι. καὶ ἀγροῶν δὲ οὐκ ἔντι. τῷτο δὲ τοῖς τῷ μνηστὲς ἐγένετο. ὁ ψωρεῖν δὲ παλαιοὺς δουρὶν δραχμῶν καὶ ἡμίους ἢ κ' ἐπέτρεπε. Κρέως δὲ χαμπιστὸν διεχρίντε τὰς λατὰς σαπαναὶν εἰς τὸν ἐαυτὸν ἐπεχάρι. καὶ ὅσα γὰρ φέρεται λάχανα, καὶ ὁσπρίων ἐψήματα. Praeter eas autem leges, quas Agellius adduxit de veterum parsimonia in cenis, Macrobius lib. iii. cap. xvi. addit Orchiam, quam tulit C. Orchius Trib. pl. de Senatus sententia, tertio anno, quam Cato Censor fuerat. Summa autē eius legis praescribebat numerum conuiuarum. Item Didiam, cuius ferundae duplex causa fuit: Prima & potissima, vt vniuersa Italia, non sola Vrbs, lege sumptuaria teneretur: Italis aestimantibus Fanniam legem, non in se, sed in solos urbanos ciues esse conscriptam. Deinde, vt non soli, qui prandia, cenasve maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas vocati essent, atque omnino interfuissent, poenis legis tenerentur. Atque haec satis superque de veterum parsi-

parfimonia in cenis : nam illa quae de quorundam potius illiberalitate , quàm parfimonia referuntur , ponenda non puto , vt de Didio Iuliano narrat Spartianus , tantae eū parfimoniae fuiſſe , vt per triduum porcellum , per triduum leporem diuideret , ſiquis ei fortè miſiſſet . Cenam conſequebatur Comeſſatio , qui cibus poſt cenam ſumebatur . Inde comeſſari dicebant , poſt cenam epulari . Suetonius in Tito . c. vii. *Quod ad mediam noctem comeſſationes cum profuſiſſimo quoque familiarium extenderet . Et in Domitiano cap. xxi. Conuiuabatur , inquit , frequenter , ac largè , ſed paenè raptim , certè non vltra ſolis occaſum , nec vt poſtea comeſſaretur .* Liuius lib xl. *Demetrius iam cenatus , quin comeſſatum , inquit , ad fratrem inuis ?* Dictam autem comeſſationem à Graeco verbo *κῆνος* , Varro ſcribit lib. v i. Feſtus in epitoma *Comiſatio* , inquit , à vicis , quos Graeci *κῆνοι* dicunt , appellatur : in his enim habitabant prius , quàm oppida conderentur . quibus in locis alij alios conuiſtus cauſa inuitabant . Velius longus in libro de orthographia : *At in comiſatore* , inquit , vtramque conſonantem ſimplicem ponamus : nam aut à comitate vox ducta eſt , aut à Graeco , *παρά τὸν κῆνον* . S. verò geminata vocis ſonum exaſperat . Ex his igitur Scriptorum locis , quos adduximus , intelligere poſſumus , veteres Romanos ientafſe , prandiſſe , cenafſe , comiſafſe : Sed ientaculum quidem , & comeſſationem paucorum hominum ; prandium verò & cenam omnibus communem fuiſſe ; & prandium quidem leuius , & ſecretum ; cenam verò largiorem , & in propatulo cum amicis iniſſe ſolitam fuiſſe . Pranſuri autem veteres Romani , aut cenaturi , tres lectos ſternere ſoliti erant , à qui-

bus Triclinium Graeco nomine appellatur locus etiam ipse, in quo tres illi lecti sternerentur: Nam Seruius negans triclinium dici basilicam, aut cenationem, quam cenatiunculam vocat Sidonius, stipendio stratum, satis arguitur à Fabio Quintiliano, & Valerio Maximo, qui quod de Scopa loquens Cicero dixit conclauē, interpretantur triclinium. Seruus qui sternendis lectis praeerat, quiq. ob id Lectisterniator dicitur à Plauto, curabat per Mediastinos, vt opinor, scopis mundari triclinium prius, quàm lecti sternerentur, vt indicat Plautus in Asinaria, cum ait:

Iussin' scelestē ab ianua hoc stercus auferri?

Iussin' columnis deijciet operas aranearum?

Iussi ne in splendorem dari bullas has foribus nostris?
& in Pseudolo:

Haec cum ego à Foro reuertor, facite vt offendam paratā,

Vorsī, praesterga, strata, lautaq., cocta q. omnia vti sient.

Nam mihi hodie natalis dies est, decet eum omnes vos concelebrare. Item:

Tu esto Lectisterniator, tu argentum eluito, atq. extruito.

Iuuenalis Satyr. xiv.

Hospite venturo cessabit nemo tuorum:

Verte pavimentum, nitidas ostende columnas,

Arida cum tota descendat aranea tela:

Hic lauet argentum, vasa aspera tergeat alter.

Horatius lib. ii. Seru. Sat. iv.

Magna mouent stomacho fastidia, si puer vntis

Tractauit calicem manibus, dum furta ligurit:

Sine

Siue grauis veteri craterae limus adhaesit.

Vilibus in scopis, in mappis, in scobe quantus

Consistit sumptus? neglectis flagitium ingens.

Te ne lapides varios lutulenta vadere planta,

Et tyrias dare circum illota toralia vestes.

Eiusdem, vt opinor, Lestiterniatoris, siue Media-
stini munus erat, aulaeis & velis triclinium inster-
nere, quæ puluerem exciperent, ne dapes inquina-
ret. Horatius lib. II. Sat. VIII.

Interea suspensa graues aulaea ruinas

In patinam fecere, trahentia pulueris atrii

Quantum non Aquilo Campanis excitat agris.

Quæ sanè aulaea in veteribus ex marmore tricli-
niis expressa sunt. Sternebantur autem lecti non
solum in triclinio, sed interdum voluptatis causa va-
riis etiam locis, in quibus tum publica, tum priua-
ta conuiuia celebrabatur. Nam Plinius lib. XII. cap.
I. scribit: Licinium Mucianum Lyciæ legatum super
platano cenasse cum XXVIII. conuiuiis, largè ipsa co-
ros praebente fronde. Itemq. Caium principem
in Veliterno rure in platano itidem XV. conuiuarum
ac ministerij capace triclinio, epulatam esse. Plinij
verba, quia in promptu sunt, non proferam singu-
la, sed tantum ea, quæ mendosa sunt, vt quomodo
legi debeant, admoneam. Dionysius, inquit, prior
Siciliae tyrannus Rhegium in Urbem transtulit eas, do-
mus suae miraculum, vbi postea factum gymnasium,
nec potuisse in amplitudinē adolescere, & alias fuisse in
Italia, & nominatim Hispania, apud auctores inueni-
tur. Putamus autem verba (in urbem) glossina ef-
se: & vocem alias, in raras, mutandam esse; nam *α-
λίας* habet Theophrastus, à quo hunc locum Plinius

accepit. pro *Hispania* verò, vt est in libris vulgatis, legendum, in *Adria*, nam Illud *Hispania*, ex ea voce, quam diximus esse *απρία* apud Theophrastum, factum est siue à Plinio, qui malè vertit; siue ab alio, qui Plinij locum contaminauit. Ad has autem sub vmbra platani computationes pertinent illa Virgilij lib. iij. Georg.

Ianque ministrantem platanū potantibus vmbra.
Horatius lib. ii. ode xi.

Cur non sub alta vel platano, vel hac

Pinu iacentes sic temerè, & rosa

Canos odorati capillos,

Dum licet, Assyriaq. nardo,

Potamus vncti? Ouidius lib. iij. Fastor.

Plebs venit, ac virides passim disiecta per herbas

Potat, & accumbit cum pare quisq. sua

Sub Ioue pars durat, pauci tentoria ponunt:

Sunt quibus è ramis frondea facta casa est.

Cicero Philipp. lib. ii. de Marco Antonio inquit:

Dat natalitia in hortis. Virg. lib. vii. Aeneid.

Corpora sub ramis deponunt arboris altae,

Instituuntq. dapes, & adorea liba per herbas

Subijciunt epulis &c.

Sed in aedium superiore parte ad anni tempus appositā (vnde & aestiua triclinaria ad frigus orientis spectantia dixit Varro) ex communi consuetudine lecti sternebantur, à quibus, vt diximus, cenaculum ipsum, Graeco vocabulo Tricliniū est appellatum. Biclinium autem à duobus tantum stratis lecti s videtur Plautus formasse, cum dixit in Bacchidibus:

Biclinium stratur &c. &: — Iam facite,

In biclinio cum amica sua vterq. accubitus eat.

Quam

Quamuis videri possit, biclinium apud Plautū non pro cenaculo, in quo duo essent lecti strati, sed pro lecto positum esse, in quo bini discumberent; quod magis placet: nam in veteribus marmoribus Romae multi huiusmodi lecti reperiuntur, in quibus duo tantum discumbunt, mensa apposita tripede. Reperitur item & vnus etiam lectulus, quem Scimpodium Scriptores vocant, & Grammatici interpretantur *διπλὴς κλινίδιον μονοκλίπιν*, quod scilicet vilis esset, lectulus, & vnus tantū in eo accumberet. Vitruuius lib. vi. cap. x. ponit oecos quadratos, tam ampla magnitudine, *ut faciliter in eis*, ut inquit, *quattuor stratis triclinijs ministratorum ludionumq. operis* (ita enim legendum, non ut in vulgatis, *ministrationum*, *ludorumq.*) *locus possit esse spatiosus*. Athenaeus etiam lib. ii. scribit apud antiquos fuisse oecos siue conclauia triclinia, tetraclinia, heptaclinia, & reliquis deinceps numeris lectorum distincta. sic enim inquit: *ὅτι καὶ τεῖχλινοι οἴκοι, καὶ τετρακλινοί, καὶ ἐπτάκλινοί, καὶ καὶ τοὶ ἐξ ἑπτὰ κλινῶν οἴκοι ἦσαν παλαιοῖς*. Inde Phrynichū appellasse oecum *ἐπτάκλινον*, qui septem lectos caperet; & *ὄννεάκλινον*, qui nouem. sic enim cecinisse. *ἐπτάκλινος οἶκος καὶ καλὸς, εἴ τ' ὄννεάκλινος ἔτρεος οἶκος*. & Iulius Pollux lib. i. cap. viii. docet oecum, triclinon, tetraclinon, pētaclinon, & decaclinon dici ex lectorum, qui sterni poterāt numero ad magnitudinis rationē, λέγεται δὲ, inquit, οἶκος τεῖχλινος, τετρακλινος, πεντάκλινος, καὶ δεκάκλινος, καὶ ἀπλῶς πρὸς τὸ μέτρον τῶ μεγέθους ὁ οἶκος κλινῶν κριθαίς. Ut conijci possit locum à magnitudinis ratione, etiam si nullos haberet stratos lectos, oecum triclinon, tetraclinon, pentaclinon, decaclinon, appellatum esse, sicut lectos triclinos, tetraclinos, heptacli-

hexaclinos, à numero scilicet conuiuiarum, quos capere possent. Itaq. Antiphanes Comicus apud Athenaeum videtur lectum triclinon dixisse, in quo tres discumberent. *Συναχαρῶν*, inquit, *πρὸς ὄντας εἰς τεῖκλιον ἡμᾶς*. Quamuis Athenaeus dicat *τεῖκλιον* designari ab Antiphane hoc versu oecum, in quo tres lecti strati essent: Cum tamen triclinium ponatur interdum non tantum pro loco, sed pro lecto etiam ipso discubitorio, ut intelligi potest ex versu Amphidis apud Athenaeum:

Οὐχ ὑπερραΐσεις ποτὶ τεῖκλιον;
 & ex Vitruuij loco supra memorato, itemq. Varro-
 nis libro III. cap. XIII. de re rustica, in quo ait: *Erat
 locus excelsus, ubi triclinio posito cenabamus*. Idem
 lib. I. cap. LVIII. triclinium pro lecto item vsurpauit,
 cum inquit: *In quo quidam etiam triclinium sternere
 solent cenandi causa*. & Plinius triclinia aerata, pro le-
 ctis dixit. sic etiam Cicero, referente Seruio, sterni tri-
 clinia, & in Foro sterni iubebat. Atq. huius vocis
 duplex notio induxit, ut videtur, Seruium in eum er-
 rorem, ut negarit triclinium significare basilican ip-
 sam, vel cenationem, in qua tres lecti sternerentur.
 Lectos tetraclinos videtur innuere Horatius illo
 versu ex libro Serm. I. Sat. IV.

Saepe tribus lectis videas cenare quaternos.
 duodeni enim discumbebant in ternis lectis. Penta-
 clinos verò lectos significauit Cicero, cum dixit in
 Pisonem: *Graeci stipati, quini in lectulis, saepe plures,
 ipse solus*. Hexaclinon item innuit Martialis lectum,
 qui lex caperet lib. IX.

Et testudineum mensus quater hexaclinon.
 Et Eubulus lectum heptaclinon dixit, qui septem
 discum-

discumbētes caperet, his versibus apud Athenaeum, quibus conuiua postulat iterni sibi lectum heptacli non, & addi Sicula cervicalia quinque : *Θὺς ἐπὶ ἄλκιστον. ἐπὶ ἄλκινος ὑπὸς, καὶ πέντε κλίνας σικαλικὰς. λέγ' ἄλλο τίσι καλικά, περὶ σικαλικά πέντε.* sic enim leguntur hi versus in V.C. bibliothecae Farnesianae, cū in vulgatis mutili sint, & sine poetae nomine. Plutarchus etiā scribit, Caesarem cum veller populum epulis & spectaculis capere, excepisse cum tricliniorum in summa viginti duobus millibus, & post edita spectacula censu actō, pro trecentis viginti millibus civium, quot superiore censu fuerant, censa esse capita in totum centum quinquaginta millia. Graecē sic : *ὁ δὲ χάσας τὸν δῆμον ἀνελάμβανεν ἐστίασι καὶ θύαις, ἐστίασαι μὲν ἐν διομυρίοις καὶ διχαίλοις τευχλινίοις ὁμοῦ πάντας. & post: καὶ δὲ τὰς θύας ἡγομένων πμήσιων, αὐτὴ τῶν περὶ τῶν δυνῶν καὶ τευχλινίων μυριάδων, ἐξ ἐτάθησαν αὐτοῖσι πέντε κλίναι.* Vt videri possit in triclinio, siue in lecto, collocatos tunc à Caesare conuiuas septem. Et Crassum idem Plutarchus scribit, cum Herculi polluceret, populo epulum dedisse decem millibus mensarum. sic enim ait : *Ἡγεκλῆς μεγάλῃ θυσίᾳ ποισάμενος, εἰς ἵασι τὸν δῆμον ὑπὸ μυρίων τραπέζων.* Vt conijci possit infinitum fuisse numerum lectorum & conuiuarum. Scribit etiam Trebellius Pollio in Salonino, moris fuisse vt milites cum Imperatore discumberent: quod fieri nō potuit nisi stratis multis pro numero militum tricliniariis lectis. sic enim ait : *Nam cū singula sua plerique militantium, qui ad conuiuium venerant, ponerent, hora conuiuij Saloninus puer, siue Gallienus, his aureos constellatosq. baltheos (sic enim legendum, non constillatos) rapuisse perhibetur; & cum esset discumbens*
facile

facile in aula Palatina requirere, quod perisset, ac tacitis militibus viri detrimenta pertulissent, postea rogati ad conuiuium cincti accubuerunt. cumq. ab his quaeretur, cur non soluerent cingulum, respondiſſe dicuntur: Salonino illud deferimus. Atq. hinc tractum morem, vt deinceps cincti cum Imperatore discumberent. Vt videri possit apud veteres aliquando plura, interdum pauciora strata fuisse triclinia, pro numero scilicet conuiuarum, qui & ipse itidem varius fuit. Nam idem Capitolinus scribit in Vero, celebratum ab eo aliquando conuiuium tale, in quo duodecim discubuerint, iuxta *ἡ δὲ δαίμων* Augusti celebrem cenam, cum sit notissimum dictum de numero conuiuarum: *septem conuiuium, nouem conuitium*. Contra verò Lampridius de Alexandro Seuero ait, offensum enim aliquando multitudine conuiuarum, dicere solitum, se tamquam in theatro, & Circo tunc manducare. *Publica*, inquit, *conuiuia* (sic enim legendum) *ea simplicitate egit, qua priuata, nisi cum numerus accubantium crescebat*. Cum tamen L. Verus refeſcente Capitolino, diebus festis & Saturnalibus venas etiam in triclinium admiserit, non offensus scilicet multitudine lectorum, & conuiuarum in iis cū eo discumbentium. Sed tres tantum lectos consueuisse antiquos sternere, nisi cum cena publica daretur, aut cōuiuium exhiberetur ab Imperatoribus, (tunc enim tribus illis lectis adiciebantur alij pro numero conuiuarum) vel ex ipso triclinij nomine iam ostendimus, ad quod respexit Iuuenalis Sat. III. cum inquit:

Tertia ne vacuo cessaret culcita lecto. Vnde Plutarchus tradit Cleomenem cena quotidiana in triclinio

clinio vsum esse per quā restricta & laconica. Quòd si legatos vel hospites exciperet, lectos præterea duos adiciebant ministri, & mensam instruebant paulò splendidiorē, non condimentis vel bellariis, sed fercula ut pleniora essent, & gratius vinum. Sublata autem mensa, alteram inferri solitam mensam tripedem, in qua crater aeneus poneretur vini plenus, & phialae argenteae binas heminas capientes, poculaq. argentea admodum pauca, ex quibus cui liberet, bibebat: inuitum inuitari adbibendum neminem. Graecè sic: ἥ δὲ δειπνῶν αὐτῷ τὸ μὲν χαθημερινὸν ὡς ἐν τεκλινίῳ σφόδρα ξυνοπλῆστον καὶ λακωνικόν, εἰ δὲ προσβῆτε ἢ ξένοις δέχοιτο, δύο μὲν ἄλλαι πρὸς παραβάλλοντο κλίνας. μικρῶ δὲ μᾶλλον οἱ ὑπερέκειναι τῇ τραπέζῃ ἐπελάμψων, ἢ χαρυκῆαι, ἢ δὲ πέμματα, ἀλλ' ὥς ἀφθονότερα ἢ τὰς τραπέζης, καὶ φιλανδραπέτηρον τὸν οἶνον. ἐπαρδείσας δὲ τῆς τραπέζης, εἰσκαμίζετο τείποις, κρατῆρα χαλκοῦν ἔχων, οἶνον μυστῶν. καὶ φιάλας ἀργυρᾶς δικτύλοις δύο, ἐξ ὧν ἕπινεν ὀβελόμενος. ἄκοιτι δὲ ἐδίς πετρίον περισείρειν. Athenaeus lib. iv. de Cleomene eadem ponit his verbis: Πολλῶν δὲ προσβῆντων τραγυμομένων περὶ αὐτὸν, ἐδίποτε ἐωρίστερον τῷ χαθημερινῷ συνῆγαγε χαμρόν, πιντάκλινον τε δίδεσσαντο, ἢ δὲ πιντε πλείον. ὅπου τε ἢ μὴ παρὲν προσβῆτα, τεί κλινόν, καὶ περὶ τραγυμά ἐκ ἐγένετο δι' ἐλατέριον, τίς οἴσται ἢ κατακλιδῆσται πρῶτος, ἀλλ' ὁ προσβύτατος ἤγειτο ὅπῃ τὰς κλίνας, οἱ μὲν πρὸ αὐτοῦ προσκαλίσσαντο. Hoc autem addit tantum Athenaeus ad ea quae Plutarchus de Cleomene retulit, neminem apud eum à vocatore monitum, ut primus vel sederet, vel accumberet, sed ad lectos du cere conuiuas solitum, qui esset aetate prouectior, nisi aliquem ipse vltro vocasset. Triclinia versatilia dixisse videtur Lampridius in Elagabalo cenatio-

nes illas rotundas, quae vice mundi, ut ait Suetonius in Nerone, circumagerentur, quales erant in domo aurea Neronis, de quibus ita scribit Seneca libro epistolar. iv. *Vtrum tandem sapientiore putas, qui versatilia cenationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies, atque alia succedat, & toties testâ, quoties fercula mutantur?* Ex quo loco videtur corrigendus Lampridius, qui & ipse de versatili hac cenatione loquens in Elagabalo, sic inquit: *Parasitis in secunda mensa saepe ceream cenationem,* (sic enim existimamus legendum, non ut in vulgatis codicibus, *cenam*) *saepè ligneam, saepè eburneam, aliquando fictilem, nonnunquam etiam vel marmoream, vel lapideam, ita ut omnia illis exhiberentur videnda de diuersa materia, quae ipse cenabat.* Verba Lampridij de triclinijs versatilibus sunt haec: *Oppressit in triclinijs versatilibus parasitos suos violis & floribus sic, ut animâ aliqui efflauerint, cum eripi ad summum non possent.* Suetonij de cenatione versatili haec: *Cenationes laqueatae tabulis eburneis versatilibus, ut flores ex fistulis, & vnguenta desuper spargerentur.* Triclinijs nomina Deorum quidam imponebât, ut Lucullus, qui cenationi nomen Apollinis indidit, vnde celebratur illud: *cenabitur in Apolline.* Suetonius in Claudio cap. x. *Quum quasi secretum eo desiderante, turbam summonerent, in diaetam, cui nomen est Hermaeum, recesserat.* Alexander Severus Imp (scribit Lampridius) in matrem Mamaeam vnicè pius fuit, ita ut Romae in Palatio faceret diaetas nomine Mamaeae, quas imperitum vulgus hodie ad Mammam vocant. Viurpatur autem diaeta pro ipsa cenatione & triclinio, tum ab alijs, tum à Sidonio, qui ait: *Ex tricli-*

triclinio in diaetam, siue cenatiunculam fit transitus.
 Itemq. Zeta, à Plinio Iuniore; quam tamen non à
 similitudine literae, ut sigma, sed ἀπὸ τῆς ζῶς, quem-
 admodum & diaetam ἀπὸ τῆς διατὸς dictam putamus.
 Porro lecti qui in triclinio sternebantur, & ob id tri-
 cliniarum dicti, ex vno tantum latere mensae sterne-
 bantur: fuisse autem eorum longitudinem pedum
 sex, & paulò plus; latitudinem verò trium pedum,
 scribit Aristoteles in Mechanicis sectione xxv. Men-
 sarum verò quae apponebantur longitudinem, pa-
 rē fuisse lectis ipsis, altitudinem autē trium cubito-
 rum, intelligimus ex versibus Euangeli poetae apud
 Athenaeum lib. xiv. in quibus quaeritur Parasitus
 necesse sibi esse, ut attollat se, siquid capere de men-
 sa velit, cum eius altitudo cubitorum sit triū. Euan-
 geli versus sunt hi:

Τῆς τῆς παρὶς πύχνης οὐδὲ τιτῶν,

Ὡς τὸ διπρὸν τ' ἐπαίειν ἢ ἐλίσσιν.

Ut videri possit lectos paulò eminentiores mensis
 fuisse, iuxta Plautinum illud in Stichis:

Standum est in lecto, siquid de summo petas.

quod Graecis Euangeli senarijs planè respondet.
 Erant autem in lectis his tricliniaribus, anaclinte-
 ria siue accubita quaedam, in quibus reclinati con-
 iuuae discumbebant, quae Virgilius spondas lecti
 dixisse videtur, cum cecinit:

Aurea composuit sponda, mediamq. locauit.

Lampridius verò in Elagabalo, accubita vocauit,
 cum inquit: *Nec cubuit in accubitis facile, nisi ijs, quae
 pilum leporinum haberent, aut plumas perdicum, suba-
 lares saepe culcitas mutans.* & post: *Multis vilioribus
 amicis folles pro accubitis sternebat, eosq. reflabat pran-*
denti-

dentibus illis, ita ut plerunq. subito sub mensis repereretur prandentes. Spartianus autem in Aelio vocat anaclynteria, his verbis: Nam lectum eminentibus quattuor anaclynterijs fecerat, minuto reticulo undiq. inclusum, eumq. folijs rosae, quibus demptum esset album, replebat. iacensq. cum concubinis, velamine de lilijs facto, se tegebat, unctus odoribus Persicis. Iam illa frequentantur à nonnullis, quod & accubationes, ac mensas de rosis, ac lilijs fecerit, & quidem purgatis. Apparet autem anaclynteria, siue accubita, posita hic pro pulvinis fuisse, quibus innixi conuiuiae disungerentur alter ab altero, dispositi quattuor illis locis, quos dicemus in lecto assignari solitos fuisse pro discumbentium gradu & dignitate. Seneca lib. i. de Ira: Minus honorato loco positus irasci coepisti conuiuatori, vocatori, ipsi, qui tibi praeferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te aut turpiorem potest facere pulvinum? Inter lectos verò & oeci, siue triclinij parietes relinquebatur tantum spatij, quantum satis esset operis ad ministrandum, quae dicebantur ad pedes stare. Martialis in Zoilum lib. i. i.

At ipse retrò flexus ad pedum turbam.

& in Santram lib. vii.

Nec esculenta sufficit gulae praeda,

Misto lagenam replet ad pedes vino.

Sidonius lib. i. epist. ad Montium: Retrorsumq. conuersus, tamquam manibus aquam postularem, tantumq. remoratus, quantum stipadij circulum celerantia minifteria percurrunt, cubitum toro reddidi. Sic enim legendus est hic locus ex libro manuscripto. Suetonius in Caligula cap. xxxvi. Quas plerumq. cum ma-

ritis

*ritis ad cenam vocatas, praterq. pedes suos transeuntes, diligenter ac lentè mercantium more considerabat. Ex quibus locis satis constat de spatio, quod diximus inter lectos, & triclinij parietes fuisse. Quòd verò ad pedes discumbentium starent ministri tricliniæ, præter eos locos, quos adduximus suprà, possumus etiam alijs exemplis confirmare. Seneca lib. III. de Beneficijs: *Servus, qui cenanti ad pedes steterat. Suetonius in Caligula cap. xxvi. Quosdam, inquit, summis honoribus functos, ad essedum sibi occurrere* (iue ut est in manuscripto codice, *currere*) *toga- tos per aliquot passuum millia, & cenanti modò ad pluteum, modò ad pedes stare succinctos linteo, passus est. Agretius item docet circumpedes dici obsequia ser- uorum. vnde Cicero lib. VIII. epist. ad Atticum, di- xit: Pollucem seruum à pedibus meum Romam misi. Videndum autem an apud Suetonium loco supra memorato de Caligula, pluteus positus sit pro aba- co, siue repositorio. nam si plutei sunt fulcra tori, si- ue septa, non duo dixit, sed idem ipsum stetisse & ad pedes, & ad pluteum. Ad pedes autem Domini dis- cumbentis stetisse mulierem peccatricem, ut appa- ret ministrantem, scribit S. Lucas cap. VII. his verbis: *Mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, ut cognouit quòd Iesus accubuit in domo Pharisei, attulit alaba- strum vnguenti: & stans retrò secus pedes eius, & ca- pillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguento vngebat. Vnguento enim pedes discum- bentium veteres vnxisse, infrà ostendemus prolatis Scriptorum testimonijs. Lecti autem, quos dixi- mus tricliniæ appellatos, priscis illis temporibus è stramento, & ut ait Varro, ex herba torta fiebant,***

vnde & tori appellati, qui à Graecis στράδων & στρά-
δια, siue vt mauult Isidorus, stipadia dicti sunt. Pla-
to lib. II. de Rep. Ἐπὶ χελαίων πνα στράβλλόμενοι ἢ φύλλα
χευαρόν, χεπαλιέντες ἐπὶ στράδων ἐστρωμένων, μιλακίτε καὶ
μυρρίνας διαχέουσιν αὐτοὶ τε καὶ τὰ παιδία ἐπιπίνοντες τοὺς
οἶνους ἐστρωμένους. Plinius lib. VIII. cap. XLVIII. *Antiquis
enim torus è stramento erat.* Inde Virgilius lib. V. dixit:

— viridante toro confederat herbae.

& Appuleius lib. V. *Psyche teneris & herbosis locis,
in ipso toro graminis suauē recubans.* Huiusmodi toros
innuit Iubellus lib. II. eleg. V.

At sibi quisq. dapes, & festas extruet alte

Cespitibus mensas, cespitibusq. torum.

& Homerus multo ante lib. I I. odyss. his versibus:

Εἶπεν δ' ἑσχαρῶν, ῥῶπας δ' ὑπὲρ χεῖρας βαθείας,

Ἐστρέψεν δ' ἐπὶ δέσμασιν ἰοντάδους ἀργεὺς αἰῶνες.

Vnde Ouidius:

Qui poterat pelles addere, diues erat.

Postea lapidei (nam è candido marmore stibadium
vite protectum describitur à Plinio in epistolis) &
lignei fieri coeperunt, cuiusmodi innuit Horatius
illo versu:

Si potes archaïcis conuiua recumbere lectis,

& vt apertius dicit Dionysius Halicarnassæus, κλίνας
ξύλινας ἀρχαῖκας: quamuis alij legant πατίζας, pro κλί-
νας, quod mensae etiam ex ligno tunc fieri solerent:
vnde & Seneca Tuberonis ligneos lectos refert,
quales habentur apud Terentiū Adelphis hoc versu:

Leſtulos in sole iligneis pedibus faciundos dedit.

Talis fuit mensa tripes Horatij. Sed ex ligneis po-
tissimum citrei in maximo pretio fuerunt. Persius
Sat. I.

— non quicquid deniq. lectis
 Scribitur incitreis &c. & Martialis lib. XII.
 Gemmantes prima fulgent testudine lecti,
 Et Maurusiaci pondera rara citri.

Postremò non solùm eboie operiri coeperunt, dicen-
 te Statio Sil. lib. III. fil. I. *Tornus asper signis eburnis*, &
 Philone, κλίνας ἐλεφαντοκαλήτους; sed etiam testa testu-
 dinis secta in lamas eodem Philone scribente: τέκλι-
 να χελώνης ἢ ἐλέφαντος κατεσκάσμενα, καὶ πικραλέας ὕ-
 λης, ὧν τὰ πλεῖστα λιθοκόλληται, & Clemente Alexandri-
 no, Paedag. lib. II. cap. III. κλίνας χυσιόσκακτοῖς, καὶ χελώ-
 ναις πεποικιλμένας κοίτας: vnde & testudinea triclinia
 venisse in vsum, cum antea fuissent lignea, refert Pli-
 nius lib. XXXIII. cap. XI. ex auctoritate Fenestellae. &
 lib. IX. cap. XIII. dicit testudinum putamina secare in
 laminas, lectosq., & repositoria his vestire Carbi-
 lium docuisse. Varro lib. VIII. de ling. lat. *Cur mali-
 mus habere lectos alios ex eboie, alios ex testudine?*
 Operiebantur & aere: vnde aerata triclinia ab eodẽ
 Plinio dicuntur inuecta in triumpho Cn. Manlij A-
 sia deuiecta, lib. XXXIV. cap. III. Itemq. argento: vnde
 κλίνας ἀγυρόποδας dixit Philo suprà citato loco. & Sue-
 tonius Caligulam scribit, Romae publico epulo ser-
 uum ob detractam lectis argenteam lamam carnifi-
 ci tradi iussisse. Martialis lib. VIII.

An magis astuti deversa est vngue ministri

Bractea, de fulcro quod reor esse tuo.

Plinius lib. XXXIII. cap. XI. *Lectos* verò, inquit, mulie-
 rum iam pridem totos operiri argento, & triclinia quae-
 dam, quibus argentum addidisse primus traditur Carbi-
 lius Pollio eques Romanus, non vt operiret, aut Deliacae
 specie faceret, sed Punicana. Idem & aureos fecit: nec

multò post argentei Delizcos imitati sunt. & post: Cornelius Nepos tradit ante Sullae victoriam, duo tantum triclinia Romae fuisse argentea. Incrustabantur & auro, vt ex Martialis lib. ix. apparet, in quo est:

Et crepet in nostris aurea lama toris.

Plinius lib. xxxi. cap. xi. *Idem Carbilus & aureos lectos fecit: quos ἑσπεριόταξ dicit Clemens Alexandrinus. Lecti verò tricliniarii cum antea pellibus (vt Ouidius dixit) tegerentur, postea stragulis & quidem pretiosis insterni coeperunt, quae toralia dicta sunt. Varro lib. i. de vita populi Romani apud Festum: Quòd frontem lecticae sternebant, ex ea herba torta, torum appellatum: hoc quod iniicitur, & nunc toral dicitur. Idem de lingua latina lib. iv. Quicquid insternebant, à sternendo stragulum appellabant. Cicero Tusculana quinta: Cùm se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto. Hinc stragulae vestes apud eundem Ciceronem; & picta stragula apud Tibullum lib. i. Eleg. ii. Haec Capitolinus in Vero vocat stromata Graeco vocabulo, cū inquit: In toro conuiuali condormiens, ita, vt leuatus cum stromatibus in cubiculum perferretur. Graecos etiam strauisse lectos purpura & stragulis pretiosis, indicat Athenaeus lib. i. in quo adducit Platonem Comiciū inducentem quosdam, qui in lecto eburneis pedibus effulto stragulis tinctis purpura & ostro Sardiniano, ornati cubarent. sic enim Graecè: καὶ τ' ἐν κλίσταις ἐλεφαντίνουσι, καὶ σπώμασι πορφυροβάφεισι, καὶ φοινίκας σαρδανικαῖσι κοσμησάμενοι κατέκλιεντο. Lampridius scribit Elagabalum Imperatorem cum priuatus esset, primum omnium toros aureis toralibus texisse: eundemq.*

demq. postea Imperatorem factum, ex solido argento habuisse tum tricliniaries, tum cubiculares lectos. Praeterea aestiua conuiuia coloribus exhibuisse, vt hodie prasinum, vitreum, alia die venetum deinceps exhiberet, semper variè per dies omnes aestiuos. Cū autē notū sit ab his coloribus nominatas esse quattuor illas agitatorū factiones in Circēsibus ludicris, quod essent scilicet quattuor his coloribus distinctae, albo, russeo, prasino, & veneto. Et Capitolinus in Vero ita scribat: *Deniq. etiam praesens, & cum Marco sedens, multas à Venetianis est passus iniurias, quod Prasinis contra eos faueret, nam & volucris equo Prasino aureum simulacrum fecerat, quod secum portabat. In tanto autem equus ille honore fuit, vt ei à populo Prasinianorum saepe modius aureorum postularetur.* (ita enim legendus hic locus, non vt in vulgatis editionibus mendosissimè legitur: *quod turpissimè contra eos faueret: & vt ei à populo Parsinianorū*) videntū an legendū sit apud Lampridiū: *vt hodie prasinū & russeū, alia die album, & venetum deinceps & c. nā vitreum colorem eundem esse cum veneto constat inter eos, qui de coloribus scripserunt.* Sternēbātur item lecti culcitae, vt ex Varrone, & Iuuenalis versu intelligimus, quem suprā protulimus. Paulus in lege. III. Dig. de suppellectili legata: *Suppellectili, inquit, legata haec continentur: mensae, trapezophorae, delphicae, subsellia, scamna, lecti etiam inargentati, culcitae.* Cicero Tusculana quinta: *Collocemus in culcita plumea, psaltriam adducamus.* Contrā, in robore dicebantur accumbere, qui non in lectulis stragula veste instratis, sed in dura quadam materia aut ligno discumberent, vt de Spartiatis refert Cicero in ora-

tionem pro L. Muraena his verbis: *Qui cotidianis epulis in robore accumbunt.* Duritiam autem victus Spartiatum, qui super ligno soliti essent discumbere, ostendit Athenaeus lib. xii. cum inquit: *ὁ καλὸς εἰς ἐξήκοντα, ὅτι οὐ ζύλων, καὶ ταλαίμενος, ἀδύπνων ματ' αὐτῶν.* Stratis igitur, ita ut diximus, lectis, non ut scribit Cicero, hoedinis pellibus pisco more, sed iuxta Virgilianum illud,

———— *stratoq. super discumbitur ostro,*
addebantur puluini, quibus cenantes inniterentur. Martialis lib. iii.

Cubitis trudit hinc & hinc conuiuas,

Effultus ostro, sericisq. puluinis.

Huiusmodi puluinos Lampridius in Elagabalo subalares *culcitas* vocat: Fiebant autem e pluma, ut inquit Appuleius, delicata, cuius verba sunt haec ex lib. x. de Asino: *Quattuor eunuchi confestim puluinis pluribus ventosè tumentibus, pluma delicata, terrestre nobis cubitum perstruunt. sed & stragula veste, auro ac murice Tyrio depicta probè consternunt: ac desuper breuib. admodum, sed satis copiosis puluillis alijs nimis modicis, quis maxillas & ceruices delicatae mulieris suffulcire consueuerunt, perstruunt.* Athenaeus lib. iv. ponit. lectos quosdam per magnos, tanta impensa & tam egregia varietate elaboratos, ut vocatis ad cenam hospitibus, quidam cubito inniti puluinis cunctarentur, & qui antea in toto conuiuij spatio in nudo cubili perdurauerant, tum in lectis accumbentes, ne semel quidem puluinaribus cubitum fulcirent. sic enim Graecè: *Καὶ πάλιν αὐτοῖς τραμαὶ τε τοῖς μαχίθεσι ἕως ἐξηκηνῶν πορυτελῶς, καὶ τῇ πολυτελείᾳ διαφόρως, ὥς οὐ ξέρον ἐνὶς οὐδ' ὅσα. ἡφείντων δὲν ἦν τὸν ἀγκῶνα*

ἀγκῶνα δὲ τὰ προσκεφάλαια ἐρείδων. οἱ δὲ πλείον ὅπ' τοῦ
 κλιστηρίου φιλοῦ διακαρτεροῦντες τῆς κλίνης πὰρ ὅλῳ τ' σωμα-
 σίας τὸν ἀγκῶνα ἀπαξ ἐρείσαν. Eubulus apud eundem
 Athenaeum lib. II. inducit conuiuiam postulatem si-
 bi sterni lectos quinque Siculos, & addi Sricula pul-
 uiparia quinq., cum inquit : καὶ πέντε κλίνας Σικελικὰς,
 καὶ Σικελικὰ προσκεφάλαια πέντε. Aliquando aggeratis,
 ut inquit Appuleius, in cumulum stragulis uteban-
 tur pro puluinis. Sic enim ait lib. II. de Asino : *Ac sic*
aggeratis in cumulum stragulis, effultusq. in cubitum,
suberectusq. in torum. (sic enim legendum ex V. C.
 non ut in vulgatis, *effultisq. & suberectis.*) Pro pul-
 uinis Elagabalus folles siue vtres aliquando strauit-
 se, qui à pedibus per pueros ad reslandum spiritum
 soluerentur, scribit Lampridius his verbis : *Multis vi-*
lioribus amicis folles pro accubitis sternebat, eosq. re-
flabat prandentibus illis, ita ut plerunq. subito sub men-
sis inuenirentur prandentes. Ex quibus verbis con-
 firmantur etiam illa, quae suprà diximus, in lectis
 fuisse anaclinteria quaedam siue accubita, hoc est,
 puluinos, quibus locati conuiuac, pro cuiusq. gra-
 du & dignitate, dum cenarent, inniterentur. Le-
 ctos autem ascensuri, sumpta cenatoria veste, so-
 leas deponebant, ne stragulas vestes pedibus foeda-
 rent. Ac de cenatoria quidem veste, quam exeuntes è
 balneo, depositaq. veste balneari, cenaturi sume-
 bant, crebra mentio est apud veteres Scriptores: nam
 Capitolinus scribit Maximinum Iuniorem, cum es-
 set puerulus, ad cenam ab Alexandro inuitatum in
 patris honorem, quòd ei deesset vestis cenatoria, ip-
 sius Alexandri accepisse. & Cornelium Frontonem
 oratorem in Hadriano scribit Dio Cassius, cum ve-

ſperi à cena ſerò domum rediſſet, intellexiſſetq̃. ex
 eo cù patrocinium pollicitus erat; Principem ius
 reddere, veſte cenatoria indutum, vt erat, in ius ve-
 niſſe, cumq̃. ſalutaſſe, non verbo Salue, quae matuti-
 na eſt ſalutatio, ſed Vale, quae veſpertina eſt, vſum.
 Graeca verba ſunt haec: *Ἀμείλι δὲ ἐν Κορινθίοις φερόντων*
ὁ τὰ πρῶτα τῶν τότε Ῥωμαίων ἐν δίχαις φερόμενος ἑσπέρως ποτὲ
καδείας ὁ πανιών, ἐν μαθῶν ᾧ πινος ὃ σωληροῖσιν ἐπέχει το
διχάζειν αὐτὸν, ἐντε τῇ σολῇ τῇ δειπνήσει, ὥσπερ ἔχον, ἐς τὸ
διαστήριον αὐτῷ εἰσῆλθε, ἐν ἡπάσατο ἔπειτα τῷ ἐωθινῷ περιερῆ-
ματι τῷ χαίρει, ἀλλὰ τῷ ἑσπερινῷ τῷ ὕμνῳ χρονοῦμενος.
 Has autem cenatorias veſtes Athenaeus vocat *δειπ-
 νητικὰ ἐσθύματα*, de quibus Martialis lib. x.

Pugnorum reus, ebriacq̃. noctis

Cenatoria mittit aduocato.

Petronius Arbitet: *Cenatoria repetimus, & in proxi-
 mam cellam ducti ſumus, in qua tres lecti ſtrati erant.*
 Tricliniaria haec fortasſe vocauit Plinius lib. viii.
 cap. xlviii. cum inquit: *Metellus Scipioni triclinia-
 ria Babylonica ſeſtertium octingentis millibus veniſſe*
iam tunc, poſuit in Capitonis criminibus, quae Neroni
principi quadrigies h̄s nuper conſtitere. Sed vtebantur
etiam & pallio in cenis, vt indicant tum alij, tum
Plautus Bacchidibus:

pro lorica malacum capiam pallium,

*Vbi mihi pro equo lectus detur, ſcortum pro ſcuto ac-
 cubet. & Martialis lib. ii.*

Ad cenam venies, ſed ſic diuiſa recumbes,

Vt non tangantur pallia noſtra tuis.

Quidius in Amoribus:

nec in lecto pallia noſtra ſedent.

Spartianus in Hadriano: *Ad conuiuium venientes*

Sena-

Senatores flans exceptit; semperq. aut pallio tectus discubuit, aut toga submissa. & in Senero: Habuit etiam illud omen imperij, cum rogatus ad cenam imperatoriam, palliatus venisset, qui rogatus venire debebat, togam praesidiariam ipsius Imperatoris accepit. Suetonius in Caesare: Conuiuabatur assidue per provincias duobus triclinijs, vno, quo sagati, palliatiq. alitero, quo togati cum illustrioribus prouinciarum discumberent. Vtebantur & laenis. Persius Sat. 1.

Hic aliquis, cui circa humeros hyacinthina laena est. & Martialis de Lusco conuiuia:

Et tectus laenis saepe duabus abit.
Festis autem diebus, & sollemnibus epulis albatos cenasse, conijcere possumus ex versibus Horatii lib. 1. 1. Serm.

Ille repotia, natales, aliosue dierum:

Festos albatos celebret, &c.

Xyphilinus etiam scribit, cum diem festum agerent Romani, ob ingressum Teridatis, albatos omnes domibus suis albas hostias immolasse: *μάλιστα δὲ, inquit, ἡ ἀρχὴ ἐπεπλήρωτο. τὸ γὰρ μέσον αὐτῆς ὁ δῆμος ἀδελφικῶν καὶ πατρικῶν καὶ τέλην ἔχον.* Albatos etiam funebre conuiuium celebrasse, colligere possumus vel ex ijs, quae scribit Cicero in Pisonem: *Quis vnquam cenauit atratus?* Milites quoq. cenaturos, cingula & baltheos deposuisse ostendimus supra ex Trebellio Pollione in vita Solonini: quae male in vulgatis codicibus tribuitur Capitolino. De soleis autem ita habetur apud Plautum in Mostellaria:

Cedo soleas mihi, ut arma capiam. & in Truculento:

Cedo soleas mihi, auferte mensam amabo. & post.

Deme soleas, cedo vinum.

Terent.

Terentius Heautontimorumenos:

Accurrunt serui, soccos detrahunt, video alios festinare, lectos

Sternere, cenam apparare. Horatius lib. II. Sat. v. c.

Et soleas poscit, tum in lecto quoque videres

Stridere? Martialis lib. XII.

Bis Cotta soleas perdidisse se quaestus,

Dum negligentem ducit ad pedeis vernam,

Excalceatus ire coepit ad coenam. & alibi:

De fuerit si forte puer, soleasque licebit

Sumere pro puero proderit ipse sibi.

Plinius lib. IX. epist. ad Genitorem: *Quamuis lautissimam cenam &c. quam multi, cum lector, aut lyristes, aut comoedus inductus est, calceos poscunt, aut non minore cum taedio recubant.* In antiquo etiam marmore bibliothecae Farnesianae, in quo duo discubitorij lecti expressi sunt, & mensa tripes una, Sileno seni ad sunt nudi Fauni duo; alter, ut accubituro, soleas detrahatur; alter, ut inclinabundum sustineat, dum soleae detrahuntur: quibus detractis, vestem, ut diximus, cenatoriam sumebant. Sed marmoris antiqui Farnesiani, cuius modò meminimus, siue biclinium illud, siue alio nomine appellandum sit, exemplū hic subijcere operae pretium erit: nam id quod est in aedibus Mafferiorum, à Farnesiano nulla re alia differt, nisi quòd duos illos lectos, distinctius ponit. Vtrumque verò duos Satyros habet, alterum qui à Graecis dicitur *σατυρός*, quòd ad prohibendam ebrietatem gerat ferulam; alterum, qui tibijs paribus, dextris & sinistris, modos facit: ut videri possit marmor ipsum ad Bacchi festa pertinere.

In lectis autem his tricliniis veteres Romani pri-
scis illis temporibus sedentes, non accubantes epu-
labantur, vt scribit Seruius lib. vii. Aeneid. & Isido-
rus notat lib. xx cap. ii. cum inquit: *Apud veteres Ro-
manos non erat vsus accumbendi, vnde & considerare di-
cebant.*

cebantur: Maiores enim nostri (inquit Seruius) *sedentes* epulabantur, quem morem habuerunt à Laconibus & Cretenſibus, vt Varro docet in libris de gente, (vel vt habet Iſidorus) de vita populi Romani, in quibus dicit quid à quaq. gente traxerit per imitationem. Itaq. apud Homerum ſedent Heroes, non accumbunt, vt notat Athenaeus lib. i. in quo ſcribit hunc morem ſeruafſe etiam interdum Alexandrum Magnum, qui vt refert Duris, aliquando quadringentos duces in ſellis aureis & argenteis veſte purpurea ſtratis ſedentes ac reclinatos conuiuio excepit. Athenaei verba ſunt haec: Καθίζονται ἐν τοῖς σινδρίπποις οἱ ἥρωες, ἔκχευται κλινται. τὸ πο δὲ καὶ παρ' Ἀλεξάνδρῳ τῷ βασιλεῖ ἐνίοτε λέγεται, ὡς φησὶ Διῦρις. περὶ ακοσίτες οὐκ ποτὲ ἡγεμόνας ἐστῶν, ἐκείνησαν δὲ δι' ἑρῶν ἀργυρῶν καὶ κλιντῶν ἀλουεργαῖς ὑπερώσας ἱματίοις. Poſtea inſtitutum eſt, vt Varro ait in libro de vita populi Romani eodem Iſidoro referente, vt viri diſcumberent, feminae ſederent, quod turpis videretur in muliere accubitus. Atque id exemplo fortafſe Graecorum, apud quos turpe habebatur in conuiuio virorum accumbere mulieres: licet poſtea mulieres quoque accumbere coeperint, & in triclinio Gallieni concubinas eius accubuifſe ſcribat Capitolinus, itemq. apud Ciceronem accubuerit Cytheris. Appuleius lib. i. antiquam conſuetudinem expreſſit, cum inquit: *Intulime, eumq. accubantem exiguo admodum grabatulo, & commodum cenare incipientem inuenio; aſſidebat penès vxor, & menſa vacua poſita erat.* Quae verba ex Luciano conuertit, qui ait: γυνὴ δὲ αὐτῷ καὶ διπλὸν παρσίον. Atque hic quidem mos, vt inquit Valerius Maximus, à priſcis hominibus ad Deos etiam trāſſatus eſt: nam in Epulo Iouis, quod
in

in Capitolio Septemviri Epulorum celebrabant, tribus stratis lectis (Ioui, scilicet, Iunoni, & Mineruae) Iouis quidem simulacrum in lectulo discumbens statuebatur; Iuno autem & Minerva in sellas ad cenam inuitabantur. Quod sanè epulum in argenteo denario C. Coelij Caldi Septemviri Epulorum expressum est, & apud Valerium Maximum habetur lib. 11. cap. 1. in quo refert, feminas in nuptijs cum viris cubantibus sedētes cenitasse. Scribit item Velleius lib. 11. Tiberium Imperatorem maiorem partem aestiuarum expeditionum sedentem cenasse, properantem scilicet ad rem gerendam, & Plutarchus in apophth. tradit, Scipionem Aemilianum edixisse, ut milites sui stantes incoctum obsonium praderent; discumbentes autem panem vel pultem, & carnem coctam, aut elixatam cenarent. Plutarchi verba sunt haec: *ορεζος ταξε δὲ ἀπὸς αὐτῶν μὲν ἐστῶτας ἀπυρρον ἔσθον, δειπνῶν δὲ ἡγετελεμίνους ἀπὸ τοῦ ἡ περὶ τὸ ἀπὸς, ἢ χρῆας ἐπὶ τὸν, ἢ ἐφθόν.* Ad quam sanè consuetudinem respexit Liuius lib. xxxiv. cum inquit: *Pileati aut lana alba velatis capibus Volones epulati sunt alij accumbentes, alij stātes; qui simul ministrabant, vescebanturq̃.* Consueuisse autē veteres siuē pranderent, siuē cenarēt, in lectis, eo quo infra dicetur modo, accūbere, nō sedere, multis exēplis probari potest. Plautus in Stichis:

Haud postulo equidem summo in lectulo accumbere.

& in Persa:

Age age ergo tu Sagaristrio, accumbe in summo:

& in Mollellaria:

Non omnes possunt olere vnguenta exotica,

Sicut tu oles: neq. superior accumbere.

Cicero lib. ix. Epist. *Accubuerat super me Atticus.*

Vir.

Virgilius Aeneid. lib. II.

Tu das epulis accumbere diuum.

Columella lib. XI. cap. I. *Villicus sit frugalitatis exemplum, nec nisi festis diebus accubans cenet.*

Iuuenalis Sat. I.

Vacuisq. toris tantum ipse iacebat.

Suetonius in Augusto. cap. LXXIV. *Ne toro quidem cubuisse aiunt, nisi humili & modicè instrato.* Athenæus autem quaeritur lib. I. homines suae aetatis tantum ab antiqua frugalitate excidisse, vt accumberent in conuiujs: sic enim inquit: *Ναὺ δὲ ὅτι τοσούτων ἐκπεπῶκαμεν, ὥστε καὶ τακτεῖν δαυμίνους.* Appuleius lib. X. de Asino: *Et primum me quidem mensam accumbere suffixo cubito perdociuit.* Quibus verbis conuertit locum illum Luciani: *Καὶ αὖτὼ τὸν μὲν καὶ παλίνεστιν ὅτι κλίνας ἐπ' αὐγῶτος ἐποίησεν.* Horatius lib. I. carm. ode XXVII.

impium

Lenite clamorem sodales,

Et cubito remanere pressò.

Quamuis confueuerint conuiuantes, vbi epularum eos satietas coeperat, ciboq. distenti erant, in cubitum tunc maximè se reponere; quod idem Horatius hoc versu expressit:

Languidius in cubitum iam se conuiuia reponit.

De cena Sertorij & Nasidieni, & locis in ea discumbentium, dicere supersedeo; quando de his copiosè tractatum est in commentario de Triclinio, & aliquibus locis in hoc ipso etiam libro. Illud tantum hic addam, existimare me, versum illum Virgilianum;

Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto,

non esse ad altitudinem tori referendum, sed altum torum dixisse Virgilium tori summum locum, in

quo

quo discubaret Aeneas, quòd is locus esset dignior tertio, qui Achatì assignatus erat: nam medius locus, in quo se Dido locauerat, ita dignior ceteris erat, vt post eum primus, deinde tertius numeraretur. Vnde Plautus videtur in Stichò dixisse:

Haud postulo equidem medio in lectulo accumbere:

Scis tu me esse imi subsellij virum. & Horatius:

———— *secutis omnibus imis.*

Plautus rursum in Persa:

Ergo oratores populi summates viri

Summi accumbent: ego infimatis infimus.

In imo autem solebant parasiti accumbere, & quos ad cenam Nasidieni (vt ait Horatius) Maecenas adduxerat umbras. Qui lib. i. epist. ad Torquatum dixit:

———— *Locus est & pluribus umbris.*

Umbrarum autem erat in lecto quartus locus, in quo interdum accubuisse Hadrianum Imp. scribit Dio Cassius in eius vita his verbis: Αἰ τε πρὸς αὐτὸν καὶ ἐν τῇ ρώμῃ, καὶ ἔξω, τοῖς ἀρίστοις ἔιχα. καὶ συνῶν σφίσι καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις, καὶ διὰ τῆς καὶ τέρας τοις πολλὰς δὲ ὠχεῖτο. (sic enim legendum, non vt vulgò habetur in exemplaribus, ὠχεῖτο.) Quos autem umbras dicit Horatius, Athenaeus σκιας dixit. & Plutarchus docet umbras dictos esse, qui alium sequerentur ad conuiuium, cum ipsi inuiari non essent. sic enim scribit lib. vii. Sympos. τὸ δὲ ὅτι δὴ κλήτων ἔθος, αὐτῶν γὰρ σκιας καλεῖσθαι, καὶ καλεμῆναι αὐτοὺς, ἀλλ' ὑποτὶ καλεμῆναι ὅτι τὸ δέειπνον ἀγομῆναι. Suetonius item in Augusto, cap. lxi v. dicit Caium & Lucium Augusti ex Agrippa nepotes imo loco, idest infima parte lecti solitos fuisse accumbere, cū Augustus vnà cenaret. Nisi fortè pro imo loco, lecti ful-

fulcra dixerit Suetonius, ad quae prisco more sedentes cenitasse nobiles pueros Romanos auctor est Cornelius Tacitus. Verba Suetonij sunt haec: *Neq. cenauit vnâ, nisi vt in imo loco assiderent: neq. iter fecit, nisi vt vehiculo anteirent, aut circâ adequitarent &c.* Atq. hic ordo discumbentium in cena etiam Sertorij seruatus est, in qua tamen scribit Plutarchus Sertorium mutato accumbendi modo, supinum discubuisse. Quis igitur fuerit in lectis apud veteres accumbendi modus, video à nonnullis quaeri, quibus nos quid in antiquis marmoribus sculptum, & à veteribus Scriptoribus relatum obseruauerimus, iam exponemus. Non enim vno eodemq. modo in cenis sepulchralibus antiquos accubuisse, quo in conuiuijs discumbere soliti erant, tum Graeci & Latini Scriptores, tum ipsa marmora testantur. Nam in feralibus quidem cenis iacentes conuiuae, reclinata superiore parte corporis in cubitum sinistrum, inferiore in longum porrecta ponuntur, distentis aliquando cruribus, nonnunquam dextro poplite leuū prementes genu; in conuiuijs verò, incuruatis interdum genibus, & dimidia parte corporis erecti, puluinisq. innixi; aliquando, vt est apud Pacuuium, incoxantes additis puluinis, principio quidem cenae prouin cibum imminet, iuxta illud Plautinum in Milite:

Sed procellunt se, & procumbunt dimidiatim, dum appetunt.

(ita enim legitur in V. C.) exsaturati verò & cibo pleni, in cubitum se se reponunt, iuxta Horatianum versum supra prolatum:

Languidus in cubitum iam se conuina reponet:

tunc

tunc enim supini, vt Sertorius in cena suprà memorata discubuisse dicitur (& vt inquit Lucianus in conuiuio Lapitharum, μικρὸς δὲν ὄπῃ τοι κατὰ κίμειοι) in veteribus triclinijs exprimuntur. Extat autem Romæ antiquum stibadium è marmore ad similitudinem sigmatis Graecae litterae factum, in quo vt amicus meus homo doctissimus conijciebat ex loco Sidonij infra citato, conuiuae ipsi non incuruatis genibus procumbentes, sed coxim, vt loquitur Appuleius, interpositis puluinis insidentes, vt Sagarij apud nos solent sedere, repraesentantur. Erat enim Sigma lectus siuè torus, ad mensas rotundas accommodatus, quem semirotundum suggestum vocat Appuleius lib.v. cum ait: *Visoq. statim proximo semirotundo suggestu. propter instrumentum cenatorium, rata refectioni suo commodum, libens accumbit.* Quòd autem formam, C, litterae Graecae repraesentaret, Sigma vocabatur, vt apparet ex disticho Martialis in Apophoretis:

Accipe lunata scriptum testudine Sigma:

Octo capit, veniat quisquis amicus erit.

Sigma verò litteram apud Graecos finilem fuisse arcui Scythico, docet Athenaeus adducto Agathonis versu lib. x. apud quem cum vellet quidam tertiam litteram nominis ΘΗΣΕΥΣ imperito cuidam litterarum indicare, ostendit illam similem esse arcui Scythico. sic enim ait:

Σκυδικῷ τέξω τέτον λῶ θεοσυμμεγές.

De Simate ita scribit Lampridius in Elagabalo: *Primus, inquit, inuenit Sigma in terra sternere, non in lectulis, vt à pedibus vtres per pueros ad reslandum spiritum soluerentur. & post: Illud sanè mirum videtur,*

I

quod

quod dicitur ab eo factum, vt de croco Sigma strauerit, cum summos viros rogasset ad prandium, pro eorum dignitate se dicens foenum exhibere. Septem autem conuiuas capiebat, licet Martialis in eo versu, quem supra protulimus, dixerit : *Octo capit* . nam lib. x. verius locutus est, cum dixit in epigrammate :

Septem Sigma capit, sex sumus, adde Lupum.

Itaq. Lampridius refert haec de Elagabalo : *Habuit hanc consuetudinem, vt octo caluos rogaret ad cenam, item octo lustos, & item octo podagrosos, octo surdos, octo nigros, octo longos, & octo pingues, cum capi non possent omnes vno Sigmate, vt de his omnibus risus citaret.* Sidonius lib. II. epist. ad Domitium : *Ita vt ministeriorum sese non impediante famulatu, tot possit recipere sellas, quot solet Sigma personas.* sic enim emendandus hic locus, cum in vulgatis libris corruptè legatur. Antisigma verò vocabatur, qui ex altera parte ponebatur semicirculus, siue semirotundus (vt verbis utar Appuleianis) suggestus, qui media interposita rotunda mēsa, integrum efficiebat circumulum. Sed Sigma ipsum, vt in antiquo marmore reperitur, nisi aliquod in eo haereat fabrilis erratum, hic subiiciendum curauimus. Extat enim aliud, & quidem prorsus simile Sigmatis Romae item fragmentum, in quo conuiuae ipsi, genibus incuruatis, eo quo supra diximus modo, expressius ponuntur. Quin & alia plura reperiuntur Romae Signata siue stibadia ex marmore, in quibus eo quo dictum est modo iacentibus conuiuis, mensa apposita est rotunda tripes, non modo ferculis extructa, sed poculis etiam vinarijs, de quibus dicetur infra.

His igitur modis, quos suprà diximus, in triclinio discumbentibus Romanis, dabantur à ministris vnguenta, & coronae, vel vt est in marmore Farnesiano, taeniae siue fasciae quaedam, quibus frontem conuiuiae vincire soliti erant; quòd ijs crederent ebrietatem impediri. Vnguentis verò liniebant nos

I 2 modò

modo caput, vt infrà dicetur, sed pedes etiā discumbētū, vt indicat Athenaeus pluribus locis, & lib. xii. in quo adducit Antiphanem poetam in Alceſtide inducentem quendam, qui oleo discumbentis pedes vngeret; & itidem in Metragyrte ancillam quandam, quae oleo primū pedes illineret discumbentis, ac deinde crura. sic enim inquit: *Ανφάνης δὲ ἐν Ἀλκίπιδι, ἰλαίω πεινὴν γαῖαν χρίοντι τοὺς πόδας. καὶ ἐν Μηδάρχῳ τῇ δὲ φησὶ:*

Τὴν τι πῶδ' ἀλείμματα

Παρ' ἧς θεοῦ λαβῆσαι,

Εἶτα τοὺς πόδας ἐκέλευον

Αλείφον ὠντον, εἶτα τὰ γόνατα. Vngabant autem pedes oleo tum Baccharino, tum Amaracino, vt innuit idem Athenaeus prolatis versibus ex Trophonio Cephisodori, quibus cum alter peteret emi sibi Baccharinum vnguentum vngendis pedibus hoc versu:

Καὶ τοῖς ποσὶ ὠνὼ χαρίε μοι βακχαρίνον.

alter respōdet: Baccharinum ego tui pedibus emam? hoc versu:

Βάκχαριν τοῖς σοῖς ποσὶν ἐγὼ πρίομαι;

Sed Amaricino etiam vsos aliquando fuisse intelligi potest ex Amphidis versu, quem citat idem Athenaeus:

Τὸν πόδα δ' ἀμαρκίνοισι μύροισι τίειν οὐσι τὸν ἐμόν.

Vsi etiam sunt vngendis pedibus Aegyptio vngento, cuius meminit Athenaeus libro suprā memorato, scribens, veteres in vnguentorum vsu fuisse curiosos, & vnicuiq. parti corporis idonea vnguenta adsignasse: nam pedes & crura Aegyptio vnguento; maxillas & vbera, Phoenicino; vtrumq. brachium Syfimbriino; supercilium & comam Amaracino; cer-

uicem

uicem & genua Serpullino unxisse. itaq. adducit Antiphanis testimonium, qui ait :

Λούται δ' ὅς ἐκ χυσοκολλήτου κάλπεδες,

Μύρω αἰγυπλίῳ μὲν τοὺς πόδας, καὶ τὰ σκέλη,

Φοινικίνῳ δὲ τοὺς γνάθους καὶ τὴν πτῖναι,

Συμβρίῳ δὲ τὴν ἑπερον βραχίονα,

Αμαργίνῳ δὲ τοὺς ἰφρῖς, καὶ τὴν κόμην,

Ερπυλλίνῳ δὲ τὸ γένυ καὶ τὴν ἀνχένα. Idem autem Athenaeus lib. xv. scribit moris fuisse apud Athenienses, ut delicatorem pedes unguento ungerentur. Sic enim ait : ἱδοὺ δὲ καὶ τὰ τοῖς ἀθηναίοις τοὺς πόδας ὅτι βυφώντων ἐραλίσθην μύροις, &c. Ad quem morem respexit Plinius lib. xv. cap. iii. cum inquit : *Vidimus etiam ne stigia pedum tingi, quod M. Othonem monstrasse Neroni principi ferebant.* Sed non tantum pedes, sed caput etiam (ut diximus) ungebant, praecipue Nerano. Tibullus lib. ii. eleg. ii.

Illius puro distillet tempora nardo. & lib. iii. eleg. vii.

Iam dudum Tyrio madefactus tempora nardo.

& Horatius :

Nardi parvus onyx eliciet cadum.

Celebratur autem praecipue nardinum id, quod ex *spicis nardi* conficiebatur, quale *spicati nardi* dicitur à S. Marco; & à S. Ioanne, *nardi pistici* : nisi forte illud *pistici* factum sit ex verbo *spicati*, ut aliae multae voces è Latio in Graeciam aduectae, & è Graecia itidem in Latium transportatae, quas leuiter interdum immutatas esse constat. Achaeus in Vulcano Saryrico apud Athenaeum lib. xiv. dicit totum se corpus discumbentis conuiuiae fragranti unguento liniturū, cum ait :

Μύρω σι χρίσω πάμπαν δ' ὄσσην δέμας.

Τὸς δὲ τὸν ἄλλοι χεῖρας ἔχουσιν δίδωσι,

Ναὶ τὰ τὰ αὐτῶν αὐτοὺς ἑπάρουσι. Catullus :

Cenabis bene mi Fabulle apud me, &c.

Nam vnguentum dabo &c. Horatius lib. I. ode. III.

Cur non sub alta vel platano, vel hac

Pinus, iacentes sic temerè, & rosa

Canos odorati capillos,

Potamus vncti? & lib. II. ode VII.

Fregi coronatus nitentes,

Malobathro Syrio capillos. & alibi:

I, pete vnguentum puer & rosas.

& lib. III. ode XXIX.

Cum flore Maecenas rosarum, &

Pressa tuis balanus capillis,

Iamdudum apud me est. Item:

Huc vina, & vnguenta, & nimium breues

Flores amoenae ferre iube rosae. Item:

— funde capacibus

Vnguenta de conchis: quis vdo

Deproperare apio coronas

Curatue myrto? Lucretius lib. IV.

— conuiuia, ludi

Pocula crebra, vngenta, coronae, ferta parantur,

Iuuenalis Sat. XI.

— putere videntur

Vnguenta atq. rosae &c. & Sat. XV.

Vnguenta & flores, multa, in fronte coronae.

Coronis autem vnguento delibutis utebantur ad prohibendam ebrietatem. Plautus Amphitruone :

Capiam coronam mihi in caput, assimulabo me esse ebrium.

Cicero pro Sex. Roscio : Ipse verò quemadmodum

composito & delibuto capillo passim per Forum volitet.
 Propertius lib. III. eleg. IV.

Me iuuat & multo mentem vincere Lyaeo,

Et caput in verna semper habere rosa.

& alibi:

Cum tua praependent demissae in pocula fertae.

Ouidius lib. V. Fast.

Tempora sutilibus cinguntur tota coronis,

Et latet iniecta splendida mensa rosa.

Martialis lib. II.

Frangere toros: pete vina: rosas cape: tingere nardo:

& lib. V. ad ministros:

Pinguescat nimio madidus mihi crinis amomo,

Lassenturq. rosis tempora sutilibus. & lib. XIII.

Dat festinatas Caesar tibi bruma coronas:

Quondam veris erant, nunc tua facta rosa est.

Ex ramentis autem argenti fiebant coronae tunc, cum rosae hieme non erant. Coronis autem, quas diximus è floribus nocti solitas, conuiuiae utebantur, ut scribit Aristoteles, *ἐν τοῖς συμπόσις δὲ τῶν καὶ ἀφ' ὧν ἀντιθέμενοι ποιοῦν.* Itaq., ut docet Athenaeus, coronabant non tantum caput, & frontem, sed collum etiā, ut ostendit Horatius lib. II. Sat. III.

—— potus ut ille

Dicitur ex collo furtim carpisse coronas,

Postquam est impransi correptus voce ministri.

Tibullus lib. I. eleg. VII.

Illius è nitido stillent vnguenta capillo,

Et capite & collo mollia ferta gerat.

Tertullianus de Corona militis: *Quis autem ille, qui dubitet vernis nos indulgere floribus, cum capiamus & rosam veris, & lilium, & quicquid aliud est in floribus*

*blandi coloris, & odoris? His enim & sparsis utimur
mollibus ac solutis, & fertis colla complectimur. Co-
ronabant etiam ipsa pocula, ut apparet ex Homeri
versu odyss. i.*

Κοῦροι δὲ κρητῆρες ἐμπεσῖαντο ποτοῖο.

Vnde accepit Virgilius lib. vii. Aeneid.

Crateras lacti statuunt, & vina coronant.

Tibullus lib. ii. eleg. v.

*Tum operata Deo pubes discumbet in herba,
Arboris antiquae qua levis umbra cadit :
Aut è veste sua tendet umbracula fertis
Vinctas coronatus stabit & ipse calix.*

*Tertullianus de Resurrectione: At enim & calix be-
ne sibi conscius, & de diligentia ministri commendatur,
de coronis quoq. potatoris sui inorabitur. Rosis iti-
dem triclinia & floribus spargi solita fuisse indicat
Horatius cum ait :*

Neu desint epulis rosae,

Neu vinax apium, neu breuelilium.

*& Lampridius pluribus locis in Elagabalo : Strauit,
inquit, & triclinia de rosa & lectos : & post : Oppressit
in triclinijs versatilibus parasitos suos violis & flori-
bus sic, ut animam aliqui efflauerint ; cum eripi ad sum-
mum non possent. Vopiscus in Carin : Rosis, inquit,
Mediolanensibus & triclinia & cubicula strauit. At-
qui non tantum rosis, sed croco etiam triclinia &
balsamis, quemadmodum & theatra, spargi solita
indicat Macrobius lib. iii. cap. xiii. adducto Sallustij
testimonio, qui ait : At Metellus in vltiorem Hispa-
niam post annum regressus, magna gloria, concurrenti-
bus vndiq. virili, & muliebri sexu, per vias & tecta
omnium visebatur, cum Quaestor C. Vibinius aliq. co-
gnita*

gnita voluntate, eum ad cenam inuitarant. Ultra Romanorum ac mortalium etiam morem curabant, exornatis epulis per aulaea, & signa (sic enim legendum, non insignia) scenisq. ad ostentationem histrionum fabricatis, simul croco sparsa humus &c. Appuleius lib. vi. Horae rosis & ceteris floribus purpurabant, omnia Gratiae spargebant balsama. De theatris notum est, vel ex illo Propertij versu :

Pulpita sollemnes non oluere crocos.

& Spartianus scribit Hadrianum in honorem Traiani balsama & crocum per gradus theatri fluere iussisse. Sed coronarum, itemq. rosarum, & vnguentorum vsu in conuiujs explicato, dicendum de vasis, quibus vnguenta seruabantur. Vasa vnguentaria Iulius Pollux ponit lib. vi. haec: τὰ δὲ ἀγγεία οὗ μύρων, λίπιδος, μύρηων, καὶ ἀλάβαστρος. Plinius lib. xiii. cap. ii. Vnguenta optimè seruantur in alabastris. & lib. xxxvi. cap. viii. Onychin aliqui alabastritem vocant, quem canant ad vasa vnguentaria, quoniam optimè ea incorrupta seruare dicitur. Dioscorides lib. v.

Αλάβαστρος λίθος ὁ καλούμενος ὄνυξ.

Inde Horatius versu suprà citato dixit :

Nardi paruos onyx.

Plinius lib. xxxvii. cap. x. Alabastritem gemmam nasci in alabastro Aegypti, & in Syriae Damasco, candore interstincto varijs coloribus. Hinc Theocritus in Idyllio Ἀδωνιὰ ζῶσσι dixit :

Συρίῳ δὲ μύρω χεύσσι ἀλάβαστρα.

Vnde apud Tibullum versu suprà prolato melius fortasse legeretur :

Iamdudum Syrio madefactus tempora nardo.

(non Tyrio, vt vulgò legitur) nam apud Horatium

lib.

lib. II. ode. II. est :

— *Assyriad. nardo*

Potamus vncti &c. & rursus apud Tibullum lib. III. eleg. v.

Stillabat Syrio myrrhea rore coma.

(non Tyrio) sic enim est utroq. loco in VV. CC. Plutarchus item in Alexandro nominat inter alia vasa vnguentarium alabastrum, è quo domus Alexandri excitato aromatum odore fragrabat. sic enim inquit: *ὡς δὲ εἶδε μὲν ὅλκισα, καὶ κραστοὶς, καὶ πνέλοις, καὶ ἀλαβαστροῖς, πάντα χρυσὸν ἰσχυμέναι περιτῶς, ὁδῶδε δὲ διαπύσσον τοῖον ὑπὸ ἀρωμάτων καὶ μύρων ὁ οἶκος.* Alexis etiam apud Athenaeum quaeritur vnguentario alabaastro. quosdam se non illinere, cum ait: *καὶ ἐμυρίζοντο ἐξ ἀλαβάστρου.* Et Cicero Academicarum Quaestionum lib. II. nominat alabastrum vnguentarium, his verbis: *Quibus etiam alabaster plenus vnguenti putere videatur.* In veterum autem monumentorum ruderibus ex alabaastro vasa quaedam huiusmodi passim Romae reperiuntur, & ampullae item, quarum sanè forma cōuenit cū ijs, quae scribit Plinius Iunior lib. IV. Epist. *Aut decessit, inquit, expulsus, quod in ampullis ceterisq. generis eiusdem videmus accidere, quibus non hians, nec statim patens exitus.* Martialis lib. III.

Et Cosmianis ipse fusus ampullis.

Porro in antiquis marmoribus non tantum vasa quaedam huiusmodi vnguentaria, sed pueri etiam sculpti sunt, qui canistros, & ferta, & ut scribit Athenaeus lib. XIV. *σεφάνες, καὶ μύρα, καὶ θυμιάματα, καὶ τὰ τοῖς αἰκόλεσσι πάντα* ferentes, alij flores manibus spargunt, alij conuiuas coronant, alij mensas ferculis onustas epulantibus apponūt, iuxta Plautinū illud in Persia:

Date

*Date aquā manibus, apponite mēsam. & in Asinaria,
pueri apponite mēsam.*

Item Cicero in epist. ad Atticum: *Haec scripsi appo-
sita secunda mensa. Graeci enim ἡ δεύτερα dicunt, cui
ἀγασπῶδες opponunt. Plautus Amphitruone:*

Cena apposita est, cenasti mecum. & post.

*Am. Quid postquam cenauimus. Al. Te dormire
aiebas: mensa ablata est.*

Alij flabello muscas exigunt iuxta Martialis di-
stichon:

Lambere quae turpes prohibet tua prandia muscae,

Alitis eximiae cauda superba fuit,

vel ventū faciūt iuxta Terentianū illud in Eunuchō:

*Heus tu Dore cape hoc flabellum, & ventulum huic
facite, dum lauamur.*

Ouidius de arte amandi:

Profuit & tenui ventos mouisse flabello.

Propertius:

Et mihi pauonis cauda flabella superbae:

Claudianus:

Et cum se rapido fessam proiecerat aestus

Patricius roseis pauonum ventilat alis.

Salinum item & vasa tum vinaria, tum escaria, de
quibus infra dicemus, in ijsdem marmoribus expres-
sa sunt. Nos exemplum vnius tantum marmoris, sed
ipsum diligenter repraesentatum hic subiiciemus.

In eo autem lectus & mensa habetur tripes, discum-
bentibus marito & vxore, eo quo diximus modo in
cenis feralibus veteres accūbere solitos fuisse. Quin
& aliud huic prorsus simile marmor reperitur Ro-
mae ad Lateranum Graece inscriptum ΗΑΤΕ ΒΙΟΝ
ΤΟ ΖΗΝ ΤΑΤΚΤ ΤΟ ΘΑΝΕΙΝ ΤΗΟΥΙΑ.

Salinum quidem in mensa poni solitum fuisse Horatius ostendit illo versu Serm. lib. i.

——— & concha salis puri.

& Festus. Salinum (inquit) cum sale in mensa ponere figulis religioni habetur, quod quondam Esquilina regione

gione figulo cum fornix plena vasorum coqueretur, atq. ille proximè eam conuiuatus super modum potus, somno esset oppressus cum conuiuiis suis, praeteriens quidam petulans ostio patenti ex mensa salinum coniecit in fornacem, atq. ita incendio excitato, figulus cum suis concrematus est. Plinius lib. xxxiii. cap. xii. *Videret, inquit, Fabricius, qui bellicosos Imperatores plus, quàm patravimus & salinum ex argento habere vetabat.* Mensae quidem ipsae, ferculis onustae (aut, ut Cicero loquitur, *cibis extructae*) accumbentibus conuiuiis non singulae singulis, ut in Heroum conuiujs apponi solitas ex Homeri *odyssaeae* lib. i. notat Athenaeus, sed ex lectorum ratione oblongae, quas *perpetuas* vocat Virgilius, apponuntur, ut plurimum tripedes, aliquando monopodia, bipedes nunquam. Athenaei verba ex lib. i. sunt haec: *ἐκ οἷονται δὲ πρὸς ἐκείνῳ τῷ δειπνούντων κατ' αὐτὰς τὰ καλῶν τε δάπτειν. τῷ γοῦν Μέντι φασὶν ἀφικομένην πρὸς τὴν Πλέμαρχον ἐν τῇ οἰκίᾳ ὁδὸν εἶς ἐξελθὼν παρετίθει δάπτειν.* Quo versu oblongam mensam Homerus significauit: nam Eustathius eius interpres in eum versum lib. ix. sic scribit: *ἐμφαίνει μὲν ποικυλῶτερος εἶναι τὰς δάπτειν, ἀλλὰ πεταυσμένας εἰς μήκωσιν.* Sed siue oblonga, siue ut postea rotunda; apponi dicebatur mensa. Pherecrates apud Athenaeum: *οἷον δὲ καὶ ταχέως, οὐ δὲ δάπτειν φέρεται.* Vbi verò cenassent conuiuiae, mensa tolli dicebatur. Plautus Truculento:

cedo soleas mihi,

Properate, auferte mensam. Virgilius Aeneid.

Postquam exempta fames epulis, mensaeq. remotae. Athenaeus lib. v. *ἀπαλλαγέντων δὲ, inquit, τῷ δειπνούντων, αἱ δάπτειν ἐκαστὸν.* Toties autè mensas, hoc est repositoria, quoties fercula, & obsonia mutari, &

con-

conuiuantibus apponi à duobus solitas fuisse, non
 vt postea mos obtinuit, vt singula fercula singuli
 ferrent, conijcere possunus ex ijs, quae scribit Ale-
 xis apud Athenaeum lib. ix. cuius versus sunt hi:

ὡς εἶδε τὴν θράσυν αἰθρῶποις δῶ
 φέροντας εἶσι, ποικίλων παροψίδων
 Κόρυς βρύσων &c.

Mensas enim dicebant, quibus imponebantur vasa
 tū escaria, tum vinaria, quasq. ferculis onustas duo
 serui (vt diximus) conuiuis apponebant, iuxtà Oui-
 dianum illud:

*Nunc dape, nunc posito mensae nituere Lyaco,
 & Appuleianum; Mensas dapibus largiter instructas
 accumbunt.* Ad quod testimonium accedit Seruij
 etiam auctoritas, qui in versum illum Virgilianum,
 quem adduximus supra:

Postquam exempta fames epulis, mensaeq. remotae,
sic scribit: Quia apud antiquos mensas ipsas apponebāt
pro discis. Ponebant autē mēsam, mediam inter con-
 uiuas, vnde putat Varro dictam mēsam, quasi μέσων.
 Quod colligitur ex loco etiam quodam Luciani in
 dialogo, qui ὄνειρος, siue ἀλεκτρὺς inscribitur, in quo
 sic habetur: εἴτε μενδεῖος ἀνδρομένη πηλοῖον κατακλῖται ἀν-
 τὴ, εἴ μὲ κατακλίνουσι, φέροντες, ὡς ὁμοθράστοι ἦνμεν. Apud
 Senecā tamen singuli serui singula fercula attulisse
 videntur, cum inquit: *Ad hoc praestò aderit ministro-*
rum ornatissimorum turba linteis succincta, per quos se-
gno dato ad inferendam cenam haud obstrepenter di-
scurritur.

Itaq. de Annio queritur Martialis lib. vi. his versib.

Cum mensas habeat ferè ducentas,

Pro mensis habet Annius ministros.

Tran-

Transcurrunt gabatae, volantq. mensae :

Hae vobis epulas habete lauti.

Nos offendimur ambulante cena. & lib. iv.

Ad cenam nuper Varus me forte vocavit :

Ornatus dives, parvula cena fuit.

Auro, non dapibus oneratur mensa, ministri

Apponunt oculis plurima, pauca gulae.

Tunc ego, non oculos, sed ventrem pascere veni :

Aut appone dapes Vare, vel aufer opes.

Nam *mensas* vocabant etiam cibos ipsos *mensis* impositos, ut scribit Iulius Pollux his verbis : *τραπίζας δὲ ἐκάλουν καὶ τὰ στήθια τὰ ἐν αὐτῶν πρὸς μέσσην.* Virgilius lib. III. Aeneid.

Quam nos dira fames, nostraeq. iniuria caedis,

Ambesas subigat malis absumere mensas.

& Athenaeus lib. II. *καὶ τῶν τραπίζας ἐκάλουν τῶν τὰς πρὸς ἐσθίειν ταῦταις.* Cenasse autem ternis, ut plurimum ferculis, siue missibus, hoc est *mensas* ter ut plurimū mutasse, ex Suetonio colligimus, qui ait Augustum ternis ferculis, aut cum abundantissimè, senis praebuisse. Capitolinus etiam de Pertinace Imp. ita scribit: *Et, nisi quod missum esset edulium, quotquot essent amici, novē libras carnis per tres missus ponebat.* Lamprius in Elagabalo: *Habuit etiam istam consuetudinem, ut cenas sibi exhiberet tales. Una die non nisi de fastianis tantum ederet, omnesq. missus sola fastianorum carne strueret.* Item alia die de pullis, alia de pisce illo, & item illo: alia de porcis alia de struthionibus, alia de oleribus, alia de pomis, alia de dulcijs, alia de opere lactario. Pluribus tamen ferculis, id est missibus, his enim vocabulis res eadem appellatur, interdum cenasse, satis apparet ex ijs, quae de eodem

Elaga-

Elagabalo ita scribit Lampridius : Exhibuit aliquando & tale conuiuium, vt haberet viginti & duo fercula ingentium epularum, & per singula lauarent. nam dixit paulò supra : Cùm tantum biberent per singula fercula, & manus quasi comedissent, lauarent. Seruius tamen priscos Romanos duobus tantum ferculis vfos fuisse auctor est in illud Virgilij :

Fit strepitus tectis, vocem per ampla volutant

Atria — *Tangit*, inquit, Romanam historiam, nam vt ait Catò, & in atrio, & duobus ferculis epulabantur. Illud praeterea non est hic praetermittendum, moris apud veteres fuisse, vt nobiliores cõnuiae lautioribus cibis honorarentur. Vnde apud Homerũ Ajax tergorib. honoratur, illo versu:

Νότισι δ' Ἀϊας τε δίλωκεται χίραϊς

& Athenaeus scribit lib. i. εἰς δὲ τὴν ἀρίστον καὶ δῆμιαν πρῶτον. Atqui non tantum tergoribus, sed sede & plenioribus poculis honorabantur, vt & ex Homeri Iliad. ix. apparet, in quo est:

Τυδείδῃ πέρι μὲν σὺ πόν Δαναοὶ ταχέπωλοι

Εδρῇ, χρίσιν τε, ἰδὲ πλείους δειπάσων.

Appuleius lib. vii. Partesq. subreptas clanculò, Et praegustatas à se portiones offerebat hilaris. & lib. xi. Abi satue, qui in domo funesta cenas, & partes requiris. Item moris fuit, vt absentibus amicis partes mitterentur, quas Graeci *μερίδας* dixerunt. Suetonius in Caligula cap. xvii. Qua epulatione equiti Romano contra se hilarius auidiufq. vescenti, partes suas misit. Spartianus in Caesalla : Post hoc fratrem patruelem Afrum, cui pridie de cena miserat, iussit occidi. Cicero dixit de mensa mittere, acmulatus illud Xenophontis ex lib. vii. Paed. τοῖς τοῖς ἐπιμεταδὸς ὁ γαμίζης. & post:

post: οἱ αὖ ἐρῶσι περιτρώμεθα ἀπὸ τῆς βασιλεὺς τραπέζης. Capitolinus in Pertinace, de eius parsimonia loquens, ita scribit: *Et, cum verbis esset affabilis, re erat illiberalis ac propè sordidus ita, ut dimidiatas lactucas & carduos in priuata vita conuiuiis apponeret. & nisi quod missum esset edulium & c. Si autem plus aliquid missum esset, etiam in alium diem differebat, cum semper ad conuiuium multos vocaret. Imperator, etiam si sine conuiuiis esset, eadem consuetudine cenitabat. Amicis si quando de prandio suo mittere voluit, misit offulas binas, aut omasi partem, aliquando lumbos gallinaceos. f. sianum nunquam priuato conuiuiio comedit aut alicui misit. Et Lampridius de Alexandri Seueri item parsimonia scribens, haec refert: Vsus conuiuij diurnus hic fuit. Vini ad totum diem sextarij xxx. panis mundi P. xxx. panis sequentis ad donandum. P. L. nam semper de manu sua ministris conuiuij & panem, & partes aut olerum, aut carnis, aut leguminum dabat, senili prorsus maturitate patrem familias agens. Erant decreta & carnis diuersae P. xxx. erant & gallinae, & oua, adhibebatur & anser diebus festis. Calendis autem Ianuarij, & ludis Apollinaribus, & Iouis epulo, & Saturnalibus, & huiusmodi festis diebus f. sianus, ita ut aliquando & duo ponerentur, additis gallinaceis duobus, leporem quotidie habuit & c. Quod enim diebus festis lautius epulari consueuerint, ita notum est, ut exemplis ad id probandum opus non sit. Scribit enim Vopiscus in Tacito, eum fasianam auem, nisi suo, & suorum natali, & diebus, (ut inquit) festiuissimis posuisse. Ministris etiam triclinarijs de cena veteres dare solitos fuisse, constat pluribus Scriptorum testimonijs, & ex Suetonij Galba cap. xii. in quo est: Et ordinario-*

quidē dispensatori breuiarium rationū offerenti, paropsidem leguminis pro sedulitate ac diligentia porrexisset.

Tolli autem mensam vacuam netas fuisse scribit Plutarchus, Quæst. Lxiv. in qua disputat, cur mēsa cūm tolleretur, semper omnino aliquid super ea volebāt relinqui? An quod hac ambage significabant semper ex partis aliquid in futurum reseruandum, & in præsentī die subsequuturæ aliquam habendam rationem? Aut quod scitum putabant, appetitum cohibere, eumq̃, reprimere, dum adhuc aliquid ad fruendum in promptu est? Plutarchi verba sunt hæc:

Διὰ τί τὴν τραπέζαν ἔκ τινος ἀνθρώπου καὶ οὐκ ἀλλὰ παντός τοῦ οὐκ ἐπὶ τῆς πίπτου ἀντιθέμενοι τὸ δὲ εἶναι αἰετὶ τῷ παρόντι εἰς τὸ μέλλον ἀπολιπῆναι, καὶ τῆς αὔριον ἐν τῇ σήμερον μετμενομένη; ἢ νομίζοντες ἀστέιον εἶναι τὸ συτέλλειν, καὶ ἀέχειν τὴν ὀρεξιν ἐπὶ παρούσης τῆς τραπέζης. Item Plinius lib. xxviii. cap. ii. tradit bibente conuiuia mensam, vel repositorium tolli inauspicatissimum iudicare. Mensa verò non prius tollebatur, quàm epoto poculo boni Daemonis, ut scribit Athenæus lib. xv. prolato Nicostрати Comici poetæ testimonio. sic enim inquit: ὅπ δὲ δοδεσίσης τῆς τῷ ἀγαθοῦ δαίμονος χάριτος ἔδος ἡ βασίλειος τὰς τραπέζας. De qua sanè consuetudine Interpres Aristophanis in Vespis sic scribit: ἔδος δὲ ἡ ὅπτις μέλλοι ἡ βέλτερος αἰρεῖσθαι, ἀγαθοῦ δαίμονος ὁπρὸφθῆναι, ὡς θεόπομπος ἰσορῆι.

Scribit item Plinius moris fuisse, ut recedente aliquo ab epulis, simul solum verreretur. Item: Serui Sulpicii principis viri commentationem esse, quamobrem mensa linquenda non sit, non dum enim plures quàm tres conuiuiae numerabantur. (sic enim est in V. C.) Item: Incendio inter epulis nominato, aquam super mensam profundi, abominationem esse, (vel ut est in V. C. incendia

genda inter epulas nominata aquis sub mensa profusis abominamur.) Item; Sternutamento reuocari ferculum mensamue si non postea gustetur aliquid, inter diras habetur. Item: Cibus etiam è manu prolapsus reddebatur utiq. per mensas, vetabantq. munditiarum causa deflare. Porro repositoria, quae loco supra memorato nominantur à Plinio, dici ea quibus reponebantur, hoc est, collocabantur mensae, id est, cibaria mēsis imposita, vel ex altero Plinij loco constat lib. xxxiii. cap. xi. in quo ita scribit: *Iam verò, & mensas repositorijs imponimus, & ad sustinenda obsonia interradimus latera, nec interest, quàm plurimum lima perdidit.* Sic enim legitur in V. C. & paulò post eodem libro, cap. eodem: *Cornelius Nepos tradit, ante Sullae victoriam duo tantum triclinia Romae fuisse argentea. Repositorijs argentum addi sua memoria coeptum Fenestella dicit, qui obiit nouissimo Tiberij Caesaris principatu: sed & testudinea tum in vsum venisse.* Ante se autem paulò, lignea rotunda solida, nec multo maiora, quàm mensas fuisse. Sequidem puero quadrata & compacta, aut acere operta, aut citro coepisse: mox additum argentum in angulos, lineasq. per commissuras. & lib. xxviii. cap. ii. loco supra prolato: *Bibente conuiuia mensam aut repositorium tolli inauspicatissimum iudicari.* Ut videri possit repositorium fuisse, super quo mensa reponeretur, quaeq. sic reposita cum ipso repositoio ferculis onusta conuiuiis apponeretur, tollereturq. itaq. dici à Graecis *ἡ ἀμφίθετος* quod super eo mensa ferebatur, auferebaturq. Interdum tamen repositoria mensis ipsis imponi solitus fuisse, conijcere possumus ex ijs, quae apud eundem Plinium habentur lib. xviii. cap. xxxv. sub fi-

nem: *Nec non & in cibis* (sic enim est in V. C.)
mensis. q. nostris vasa quibus esculentum additur, sudo-
rem repositorijs relinquētia, diras tempestates praenun-
tiant. & lib. x. Postea culinarum artes, vt clunes spe-
ctentur, vt diuidantur in tergora, vt à pede vno dilatata
repositoria occupent. itaq. loco paulo suprā citato,
sunt qui l gant: & mensis repositoria imponimus.

Mensas autem apud Romanos duas fuisse tradit
 Seruius lib. i. Aeneidos, vnā epularum, alterā po-
 culorum. Varro alterā escariam, alterā vinariam
 appellat. sic enim scribit lib. iv. de lingua latina.
Mensam escariam cibillam, (siue vt est in V. C. Cilli-
bam) appellabant: ea erat quadrata, vt etiam nunc in
Castris est; à cibo cibilla dicta; postea rotunda facta.
 Inde dixit Iuuenalis Sat. i.

Nam de tot pulchris & latis orbibus.

& Martialis lib. ix.

Vt Mauri Lybicus centum stent dentibus orbes.

Homerus quadratam tantum mensam agnoscit, cū
 inquit: *ὅττι δὲ ξύλον ἐ τάνυσσι τεράπεζαν.* Rotunda vt po-
 stea fieret, causam affert Athenaeus lib. ix. quod sci-
 licet globolum esse mundum veteres arbitrarentur.

Δὲ, inquit, *τὴν τεράπεζαν κυκλοειδῆ κατεπελάσαντο οἱ πα-*
λαιοί, περὶ δόμοισι ἢ κόπρον ἐν) σφαιρ οειδῆ. Mensae verò pri-
 scis illis temporibus apud Romanos ex ligno, vt etiā
 lecti, fieri solebant, vt ostendit Dionysius Halicar-
 nasseus loco suprā memorato, cū inquit: *τεράπεζαι*
ξύλιναι ἀρχαῖαι εἰς. & Iuuenalis Sat. ii. his versibus:

Illi domi natas, nostraq. ex arbore mensas

Tempori viderunt, hos lignum stabat in vsus,

Annosam si fortè nucem deiecerat Eurys.

Postea crescente luxu fieri è citro coeperunt, quas
 orbes

orbes Mauros dixit Martialis in eo versu, quem adduximus suprâ, quod ex Mauretania essent adductae, de quibus ita Plinius lib. XIII. cap. XV. *Confines ei Mauri, quibus plurima arbor citri, & mensarum insania &c.* & cap. XVI. *Radice, inquit, nihil crispius, nec aliunde pretiosiora opera.* Vnde Seneca scribit citri radices insanis licitari solitas pretijs ad mensarum & lectorum ornamenta. Idem Plinius eodem libro cap. XV. *Anchorarius, inquit, mons vocatur citerioris Mauritaniae, qui laudatissimam dedit citrum iam exhaustus mensis.* Praecipua dos in vena crispis, vel in vertice varijs. Illud oblongo euenit discursu, ideoq. Tigrinae appellantur. Hoc intorto, & ideo tales Pantherinae vocantur. Sunt & undatim crispae, maiore gratia, si pavonum caudae oculos imitentur. Magna verò post has gratia extrâ praedictas crispis densa veluti graui congerie, quas ob id à similitudine Apiatas vocant. Summa verò omnium in colore. Ita in cingitur hic locus in codice manuscripto, in quo legitur: *Illud oblongo euenit discursu, ideoq. Tigrinum appellatur: Hoc intortum, & ideo &c.* Strabo lib. XVII. describit Mauretaniam arbores multas & magnas habere, & omnium rerum feracem esse, quin & mensas ex vno eodemq. integro ligno varias Romanis suppeditare. Graeca verba sunt haec: *μεγαλὸς δένδρος τε καὶ πολὺ δένδρος ὑπερβαλόντως ὄντι, καὶ πόμοφορος. τὰς γὰρ μιν μεροξύλοις τε ἀπὲς ποικιλοτάτας καὶ μεγίστας ἐκείνη τῆς βρωμίδος παρέχει.* Cicero in Verrem: *Tu maximam, inquit, & pulcherrimam mensam citream à Q. Lutatius Diodoro, qui Q. Catuli beneficio à L. Sulla ciuis Romanus factus est, omnibus scientibus abstulisti.* Martialis in Apophoretiis:

Accipe felices Atlantica munera siluas,

Aurea qui dederit dona minora dabit. Item :

Nō sum crispa quidem, nec siluae filia Maurae,

Sed norunt lautās & me aligna dapes .

Acetnam verò ex acere factam dixit Horatius Serm. lib. II.

His vbi sublati puer altè cinctus acetnam

Gausape purpureo mensam praeterfit .

De mensis, quae monopodia dicebantur, quòd vno tantum pede sustinerentur, ita scribit Plinius lib. xxxiv. cap. III. Nam triclinia aerata, abacosq. & monopodia Cn. Manlius Asia deuicta primum inuexisse triumpho suo. Mensa bipes in antiquis marmoribus non reperitur, licet Martialis lib. XII. dixerit:

Ibat tripes grabatus, & bipes mensa.

Tripes in pluribus veteribus triclinijs habetur, de qua Horatius lib. I. Serm.

Modo sit mihi mensa tripes, & concha salis puri.

Cratinus huiusmodi mensam τριπάλῃ dixit, quòd tribus quasi cruribus niteretur, cuius scilicet pedes ad similitudinem crurum essent facti. Sed mensa item quae quattuor pedibus sustinebatur, tripes etiam ab antiquis dicebatur, vt ex hoc Epicharmi loco intelligi potest: τὶ τὰ δ' ὄνι; δὴ λ' αὖτ' ἑστὶ τοῖς. τὶ μὲν ἔχει πόδας τριπάλους; ἔκ' ἔστι τοῖς, ἀλλ' οἷμαι πρὸς τοῖς; ἔστι δ' ὄνομα αὐτῇ τριπῶς. De pedibus mensarum ex ebore videndus Plinius lib. XII. cap. V. Lucanus :

Dentibus his niueis sectos Atlantide silua

Imposuere orbes &c. Martialis in Apophoretis:

Grandia taurorum portant qui corpora quaeris,

An Lybicas possint sustinuisse trabes .

Iuuenalis. Satyr. XI.

lato

latos nisi sustinet orbes

Grande ebur, & magno sublimis pardus hiatu,
Dentibus ex illis quos mittit porta Syenes : & post:
Nemo inter curas & seria duxit habendum,
Qualis in Oceanifluctu testudo nataret.

Clarum Troiugenis factura, ac nobile fulcrum.

Inde Plato Comicus, de lectis cubicularibus *ἡσυχαστήρια* dixit apud Athenacum. & Appuleius lib. x. de Asino: *Lectus Indica testudine pellucidus, plumea congerie tumidus.* Varro lib. iv. de mensa vinaria sic scribit: *Mensam vinariam rotundam nominabant cylibantum, ut etiam nunc in Castris id videtur declinatum à Graeco, ὡς τὸ κύλικος, à quo illa capis, & minores capulae, à capiendo, quod ansatae, ut prae-hendi possint, id est capi. (sic enim legendum ex Festo, in Capidines.)* Idem Varro lib. i. de vita populi Romani: *Etiannum pocula, quae vocant capulas, ac capidines &c.* Paulò post loco suprà memorato Varro subiungit hæc: *Altera vinaria mensa erat lapidea quadrata oblonga una columella; vocabatur cartibulum. Haec in aedibus ad complutium, apud multos me puero ponebatur, & tina, & cum ea aenea vasa; à gerendo cartibulum potest dictum.* Ita enim legunt hunc locum docti viri ex Varronis lib. i. de vita populi Romani, in quo sic habetur: *Antiquissimi in conuiujs vtres vini primò, postea tina ponebant.* Abacus apud Scriptores etsi pro escaria mensa reperitur, ut apud Appuleium lib. ii. cum inquit: *Abacum ad pascua iurulenta,* (sic enim legendum, non virulenta) frequenter tamen ponitur pro mensa illa, in qua pocula potoria exponebantur, nec suprà sex capiebat, ut coni-ci potest ex versibus Iuuenalis Sat. iii.

*Leſtus erat Codro Procula minor, vrceoli ſex
Ornamentum abaci, nec non & paruulus infra
Cantharus &c. & ex Plinij etiam libro xxxvii.
cap. ii. in quo ſcribit Pompeium in triumpho, quem
egit de Piratis, Aſia, Ponto, regibusq̃., & gentibus, at-
tulijſe leſtos tricliniaries tres, vaſa ex auro & gemmis
nouem abacorum. Quibus verbis designat certum pō-
culorum numerum in abaco reponi ſolitum. Cicero
in Verrem lib. iv. Ab hoc iſte abaci vaſa omnia, vt ex-
poſita fuerant, abſtulit. & Tuſculana v. Abacos com-
plures ornauit auro, & argento caelato. Liuius lib.
xxxix. Et quae tunc magnificae ſupelleſtilis habeban-
tur, monopodia & abacos, Romam aduexerunt.*

Auſonius:

Fama eſt ſiſtilibus cenafſe Agathoclea rogem:

Atque abacum Samio ſaepe oneraſſe luto.

Eundem abacum, ſiue Delphicam menſam dicere
malumus, videtur innuere Horatius illo verſu:

———— & lapis albus

Pocula cum cyatho duo ſuſtinet ———

Nam Agretius ſcribit in Delphica menſa exponi ſo-
lita fuiſſe vaſa ſemper comparia, iuxta illud Cicero-
nis, Scyphorum comparia plura, & Varronis lib. viii.
*Sic abacum argento ornari videmus, vt alia paria ſint,
alia diſparia.* Delphicae menſae, in qua pocula ex-
ponerentur, facit mentionem Lucianus in Lexipha-
ne: ποτήρια δ' ἔκειτο παντοῖα ἐν τῇ δελφικῇ δὲ τραπέζῃ.
Praeterea erat tertium genus menſae, inquit Varro
loco memorato, etiam quadratae vaſorum, vocabat-
urq̃. urnarium, quod urnas cum aqua poſitas ibi potif-
ſimum habebant in culina. Sed hoc tertium genus
menſae, in culina; cecaria, & vinaria, in triclinio po-
neban-

nebantur. Apud Graecos mensae non operiebantur linteis, sed post cenam spongia sordes ex eis tergebantur. Hinc illa apud Ovidium in epistola Penelope ad Ulysses:

Iamq. aliquis posita monstrat fera pralia mensa,

Pingit & exiguo Pergama tota mero.

Homerus odyss. lib. I.

Οἱ δ' αὖτε ἀπόγροι πολυτῆτοι παῖδες

Νίζον, καὶ περὶ δύντο, ἰδὲ κρέα πολλὰ δατυῖντο.

Quem morem expressit Horatius lib. II. Serm. illo versu:

Gausape purpureo mensam praeterfit — Martialis:

Haec tibi sorte datur tergendis spongia mensis.

Plautus Menachm:

Iuventus nomen fecit Peniculo mihi

Ideo, quia mensam, quando edo, detergeo.

Inde factum nomen ieruis Peniculis, quod penicillo mensas mundarent. Romanos autem linteis mensas interdum texisse apparet, vel ex hoc Martialis epigrammate, quod est, libro XIV.

Nobilibus villosa tegant tibi lintea citrum,

Orbibus in nostris circulus esse potest. & lib. IX.

Inde satur mensas, & opertos exiit orbes.

Sed non omnibus in usu fuisse, ut mensas operirent, apparet ex versibus eiusdem Martialis lib. XI.

Mensas Ole bonas ponis, sed ponis opertas:

Ridiculum est: possum sic ego habere bonas.

Mappis autem siue mantilibus, (mantile enim pro mappa dixit Lucilius, cum ait; Mantela merumq.) ad abstergendas manuum sordes inter cenandum contractas, quae Graeci χειρῶναττα appellant, ipsum convivij dominum non instravisse mensas, pro se autem

vnum quemq. conuiuiam adferre consueuiffe, conijci potest ex Catulli hendecasyllabo ad Asinium Marruccinum, in quo ait:

Marruccine Asini manu sinistra

Non bellè vteris in ioco, atq. vino:

Tollis lintea negligentiorum &c.

Quare aut hendecasyllabos trecentos

Expecta, aut mihi linteum remitte.

& Martialis lib. xi.

Attulerat mappam nemo, dum furtatimentur;

Mantile è mensa sustulit Hermogenes.

Interdum tamen ipsi conuiuatores mensas mantilibus sternebant, vt indicat Horatius lib. ii. Serm.

Vilibus in scopis, in mappis, in scobe quantus

Consistit sumptus? &c. & Lampridius in Elagabalo, cum inquit: *Exhibuit parasitis cenas de vitreis, & non nunquam tot picta mantilia in mensam mittebat his edulij picta, quae apponerentur, quot missus esset habiturus.* Ex quibus verbis conijci etiam potest veteres singulis missibus mantilia mutare solitos fuisse, hoc est singulis ferculis. Capitolinus verò aperius innuit conuiuij dominos mensas mantilibus strauisse, cum scribit Gallienum Imp. aureis mantilibus semper sternere solitum fuisse. Quod tamen tum in priuata mensa intelligi potest ab eo seruatum esse, tum in publico conuiuij. ad quod Elagabalus aureum mantile afferebat, vt inquit Lampridius, qui de Alexandro Seuero ita scribit: *Conuiuium neq. opum, neq. nimis parcum, sed nitoris summi fuit, ita tamen ut pura mantilia mitterentur saepius coccoclauata, aureata verò nunquam, cum haec habere Elagabalus iam recepisset, & ante, vt quidam praedicant, Hadria-*

nus habuisset. Scribit autem Vopiscus Tacitum au-
roclauatis vestibibus & mantilibus interdixisse.
Mappis utebantur etiam ad abluendas manus vel
antè cenam. Aristophanes Ταγνισαῖς apud Athe-
naeum lib. ix. φέρει πάλιν ταχέως καὶ χειρὸς ὕδαρ, ὡς ἀπὸ
τοῦ χειρὸμακθῆναι. Quod autem ibi Athenaeus αἰμίλιον
dixit, id fortasse est, quod innuit Plinius lib. xix. cap.
1. cum scribit: *Inuentum iam est etiam, quod ignibus
non absumeretur. Vinum id vocant; ardentesq. in focis
conuiuiorum ex eo vidimus mappas sordibus exustis
splendescentes igni magis quam possent aquis.* Hoc au-
tem linum asbestinum dictum est; eoq. Romani in
vstrinis ad colligendos cineres vsi sunt, ut scribit Pli-
nius eodem loco his verbis: *Regum inde funebres tu-
nicae, corporis fauillam ab reliquo separant cinere.* Lin-
teaminibus lotis Elagabalum nunquam usum esse
scribit Lampridius; quod lotis linteis mendicos uti
diceret. Quod autem cenaturi manus lauarent, ita
notum est, ut non egeat probatione. Nam & mal-
luuium vas, quod in eo manus lauarentur, dictum
est, & Cicero eum lauandi morem expressit lib. ii. de
Oratore, cum dixit: *Illud egregium Sextij, manus lauas*
inquit, & cena: & Homerus pluribus locis:

Χέρη βαλὲ δ' αἰμιόπολος ποσὶν ἐπὶ χεῖρας φέρουα

Καλὴ χευστήν ὡς ἀργυρέοισι λίαντοσιν

Νίψασθαι.

Quod vertit Virgilius:

Dant famuli manibus lymphas. &c.

———— tonsisq. ferunt mantilia villis.

Lauabant autem manus etiam post cenam, ut scribit
Athenaeus lib. x. adductis veterum testimonijs, qui-
bus probat apud veteres post cenam καὶ χειρὸς διὰ τοῦ
λίου,

litum, non vt Aristophanes Grammaticus ait, Atticos antè cenam καὶ χειρὸς dixisse; cenatos autem ἀπονίψασθαι. sic enim inquit : σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ μὲν τὸ δειπνήσαι καὶ χειρὸς ἔλεγον, ὡς Ἀριστοφάνης, ὁ Γραμματικὸς φησὶν, ὅτι πρὶν φαγεῖν οἱ Ἀθηνοὶ καὶ χειρὸς ἔλεγον, καὶ ὃ τὸ δειπνήσαι, τὸ νίψασθαι. & lib. ix. notat veteribus antè pradium & cenam dictum fuisse καὶ χειρὸς, cenatis verò & prans, ἀπονίψασθαι. Sic enim ait : ὅσα γὰρ τοῖς παλαιοῖς τὸ μὲν πρὶν ἀφίστου καὶ δειπνῆσαι λέγεσθαι καὶ χειρὸς, τὸ δὲ μὲν ταῦτα, ἀπονίψασθαι. Adducit praeterea versus Dromonis ex Psalteria; in quibus narrat ex conuiuis quidam, vbi pransi fuissent, confestim mensas vndiq. sublatis esse: lauandis autem aquam manibus quendam effudisse: lauasse verò conuiuas, & acceptis rosis sparsilibus caput ornasse. Graeci versus sunt hi:

Ἐπὶ δὲ δῶπλον ἡρισκότες ἦμεν, ὅτε ἔλα τὰς τραπέζας.

Νίμματα ἑπέχει τίς, ἀπενιζόμεθα. τοῖς σεφάνους πάλιν δὲ
Σπορίνοις λαβόντες ἑσφανεῖς ἔλλα.

Et lib. xiv. idem Athenaeus profert versum Aristophanis ex Vespis, in quo postulat conuiuia, sublatis mensis aquam dari lauandis manibus:

Τὸ δὲ καὶ χειρὸς μὲν τραπέζας εἰσφέρειν.

Lauabant etiam manus per singula fercula, siue missus, vt pluribus locis indicat Lampridius in Elagabalo: Cum tantum, inquit, biberent per singula fercula; & manus, quasi comedissent, lauarent: & paulo post: Vt haberet vigintiduo. fercula ingentium epularum, & per singula lauarent. De pelui, quam dicit Varro à pelluendo dictam pelluium, quod scilicet in ea pedes lauarent, mihi planè etymon non probat; nam id vocabulum apparet Graecum esse, ex ijs, quae scribit Pollux lib. x. in quo ait πέλυκα dici à

Tragicis πάλαι λούοντο. οἱ δὲ Αἰολῆς, inquit, πέλουσιν, μάλα καὶ πάλαι ξουίνων λίθουσι. Illud certè constat, pelui veteres lauandis pedibus etiam post cenam vsos esse; quod, tum ex alijs, tum ex Plutarchi quodam loco conijcere possumus in Pompeio, vbi dicit Fauoniū Pompeio ministrasse non tantum in cena, sed in pedum quoque lauatione: *μίχρη πιδῶν*, inquit, *νίψας, καὶ δειπνῶν*. Quamuis Plutarchi locus referri etiam possit ad eam pedum lauationem, qua utebantur antè cenam; vt de Vlyssè refert Homerus, quem dicit agnitum ab Euryclyia in pedum antè cenam lauatione. Pluribus autem mensis Romanos vsos fuisse, easq. vt plurimum, in ternos missus, interdum in plures partitos esse, indicat Plutarchus in Lucullo, vbi scribit, soli aliquando cenanti Lucullo, cum vna mensa, & cena parata modica esset, accitum seruum, qui super his erat, obiurgasse. vbi is causatus est, nemine vocato, non ratum se requiri ab eo aliquem splendorem; quid ais, dixisse, nesciebas hodie apud Lucillum cenaturum Lucillum? Plutarchi verba sunt haec: *ἐπεὶ δὲ μόνον δειπνοῦντος αὐτῷ μία τράπεζα, καὶ μίτερον παρῆσαν δαΐδα δειπνον, ἦσαν δὲ τετραλίσσεσσι τὸν ὅππότε τῶν τετραγμῖνον οἰκίῳ, τῷ δὲ φήσαντος, ὡς ἐκ ὧν το μὴ δυνάσκεισθαι καλῶς, πολυτελοῦς πρὸς αὐτὸν δειπνῶναι, τί λέγεις, ἢ πῶς, καὶ ἢ δειπνῶν σήμερον ὅτε λυκούλλα δειπνῶν λυκούλλος*. Primas menses, quas in plures missus diuidi solitas diximus, auspicabantur ab ouo: de qua consuetudine Porphyrio exponens versum Horatii ex lib. II. Sat. II. *Ab ouo vsq. ad mala*, sic scribit: *Ab initio cenae ad finem. Ouum enim hodie initium cenae; quippe cum in gustu statim à balneis offeratur. mala autè apud veteres inter cetera secundae mensae afferebantur.*

Varro

Varro Endymionibus apud Nonium; *Discumbimus
mussati, dominus maturat oua, ac cenam committit,*
Ouum quoq; Horatius cenæ principium innuit per
Catum illo versu:

Longa quibus facies ouis erit.

Vt videatur opum antecena quaedam fuisse in indi-
ce illo, quem ponit Macrobius cenæ Pontificiæ Me-
telli, & rectè dici potuisse prooemium cenæ, vel vt
Graeci dicunt, *ἀπὸ τοῦ ἀποδείματος* apud Athenæum lib.
iv. Nam id, quod Alexis apud eundem Athenæum
καθ' αὐτὸν ἀπὸ τοῦ dicit, & Cicero *caput cenæ*, intelligen-
dum de eo, quod in cena præcipuum dabatur fercu-
lum, quod *cenæ caput* dicebatur. Ciceronis verba ex
Tusculana v. sunt hæc: *Negauit se iure illo nigro,*
quod cenæ caput erat, delectatum, Martialis;

Mullus tibi quattuor emptus millia

Librarum, cenæ pompa caputq; fuit,

Varro, vt infra dicitur, à melle primas men-
saspicatur, quo fortasse mulsum designat, de quo sic
Horatius hoc versu;

Aufidius forti miscebat mella falerno,

Athenæus à lactucis, cum inquit: *οἱ μὲν τοὶ ἀρχαῖοι πάν-
τως πρὸ τῆς διπνέειν ἐπεσέφερον ἢ τὴν μύτρας, ἢ τὴν ἀπιδάρας, ἢ τὴν
ἄλλο τί τῶν τοιούτων ἀσπίγγων γίνεται.* Et ab Horatio in ce-
næ Nasidieni lactucæ primum apponuntur. Martia-
lis item à lactucis initium cenæ facit & oxygaro, vt
in disticho;

Claudere quæ cenas lactuca solebat auorum,

Dic mihi cur nostras inchoat illa dapæ.

Idem ab oliuis auspiciari solitos fuisse primas men-
sas ostendit in alio disticho:

Hæc quæ Picenis venit subducta trapetis,

In-

Inchoat, atq. eadem finit oliua dapes. & alibi :

Prima tibi dabitur ventri lactuca mouendo

Vtilis, & porris fila resecta suis,

Et quae Picenum senserunt frigus oliuae :

Haec satis in gustu, cetera nosse cupis ?

Mentiar ut venias, pisces, conchylia, sumen.

Ut videri possit haec quoq. in antecessa fuisse .

Primas mensas excipiebant secundae, & ipse aliquando in plures nissus operis dulciarij, nec non lactarij dispertitae, de quibus videndus Valerius Maximus lib. II. cap. I. Agellius lib. XIII. cap. II. Macrobius lib. III. Athenaeus autem lib. XIV. Pindari poetae testimonio probat apud antiquos in usu fuisse secundas mensas, cum inquit; *ὅτι γὰρ ἦσαν καὶ οἱ τοῖς ἀρχαίοις αἱ δ' αὖτε καὶ τὰ πρῶται πολυτελεῖς μεμερισμένηναι, παρὶς τοῖς Πίνδαρος Ὀλυμπιονίκαις, καὶ τῆς Πέλοπος κρουζίας διηγούμενος: τὰ πρῶται αἰσὶ δ' αὖτε ταῦτα. & post, εἰ δ' ἴδοτο δὲ καὶ οὖν ἐν τῇ δευτέρᾳ τὰ πρῶται, ὡς περὶ καὶ λαγῶνα καὶ κίχλας, κοινῇ μὲν μελιπικτων εἰσιφέροντο .* Et Servius in Virgilianum illud;

— mensaeq. remotae:

Duas, inquit, habebant mensas: vnam carnis, alteram pomorum. Cicero lib. XIV. Epist. ad Atticum: Haec, inquit, scripsi apposita secunda mensa. & in epist. ad Tironem: Videor enim videre eminentem te res rusticas, cum villico loquentem, in lacinia seruantem ex mensa secunda semina. Varro de re rustica lib. III. cap. XVI. Mel, inquit, ad principia conuiuij, & ad secundam mensam ministratur. Lampridius in Alexandro: Pomis vehementer indulgit, ita ut secundae mensae illi saepius ponerentur. Virgilius lib. II.

Non ego te Dijs & mensis accepta secundis,

Tran-

Transierim Rhodia &c. Horatius lib. II. Sat. II.

———— *tum pensilis vna secundas*

Et nux ornabat mensas, cum duplici ficu.

Ouidius Metamorph. lib. IX.

———— *Totumq. tulit prae diuite cornu*

Autumnum, & mensas felicia poma secundas.

Martialis lib. V.

Mensae munera si voles secundae,

Marcenses tibi porrigentur vnae,

Et nomen pira quae ferunt Syrorum.

Julius Pollux addit praeter has tertiam mensam, quam videtur Lampridius innuere, cum scribit in Elagabalo: *Habuit leones & leopardos exarmatos in delicijs, quos edoctos per mansuetarios, subito ad secundam & tertiam mensam iubebat accumbere.* Sed haec, ut videtur, raro apponebatur. Homerus autem in Heroum mensis, neq. aues, neq. pisces, neq. poma apponit, sed nec carnem elixam, quod notat etiam Seruius in lib. I. Aeneidis, cum inquit: *Heroicis temporibus carne non vescabantur elixa.* Vnde & Varro nem scripsisse, *Romanis primum in usu fuisse assa, secundum elixa, tertium iurulenta.* Quin etiam, nec vnguenta Homerus agnoscit, nec coronas, ut notat Athenaeus lib. I. in quo scribit Homerum non ignarum vnguenci, quacnam esset vis & gratia, Heroum tamen nullum induxisse vnguentoꝝ delibutum, excepto Paride, atq. adeo nec vllum quidem coronarum quauis translatione simili, quid esset corona, sibi compertum fuisse ostendat, cum ait:

Νῦν δὲ, τί πῆρι πῆρι τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ φάσμα.

Athenaei verba sunt haec: *Ὅμηρος δὲ τὴν τῷ μύρῳ φῦγον εἰδὼς, ἐκ εἰρήνης γὰρ μύροισι ἀλοφθαμίους τοὺς ἥρωας, ἀλλὰ τὸν*

Πάριον.

Παίειν, ἀλλ' ἐὶν σέφανω μένους εἰσοῖται, καὶ τοὶ τῶν ἐν τῆς μεταφο-
 ρᾶς ὁμοιωμάτων σημναίνονται, ὅτι ἦδυσ τὸν σέφανον. De usu panis
 apud antiquos videndus Plinius lib. xviii. cap. viii.
 Vopiscus in Tacito scribit eū, nūquā panē nisi siccū
 comedisse, eundemq. sale, atq. alijs reb. conditū. Plī-
 nius loco suprā memorato scribit Romanos pulte,
 nō pane, longo tēpore vsos fuisse. Vnde *Pultriphagus*
Romanus dicitur à Plauto in *Paenulo*, & *Mostellaria*.
 Verrius autem apud eundem Plinium auctor est, po-
 pulum Romanum farre tantum ē frumento trecen-
 tis annis vsū esse. Pistorēs item priscis illis tempo-
 ribus apud Romanos non fuisse indicat Varro lib. i.
 de vita populi Romani apud Nonium : *Cocula*, in-
 quit, *quae coquebat panem, primum sub cinere, postea*
in furno. & Plinius lib. xviii. cap. xi. Pistorēs, inquit,
Romae non fuerunt ad Persicum vsq. bellum, annis ab
V. C. D. lxxx. *Ipsi panem faciebant Quirites, mulie-*
rumq. id opus erat, sicut etiam nunc in plurimis gentiū.
Artoptam Plautus appellat in fabula, quam *Aululariā*
 scripsit, magna ob id concertatione eruditorum, an is ver-
 sus poetae sit illius : certumq. sit, *Ateij Capitonis sen-*
tentia, tostum panem lautioribus coquere solitos, pisto-
resq. tantum eos qui far pinsebant, nominatos. Legen-
 dum autem ex manuscriptis libris : *Artoptasiam*
Plautus in fabula, quam Aululariam inscripsit : non
 enim *artoptam*, qui panem coqueret, sed *artoptasiam*,
 ipsam artem coquendi panem, Plautus dixit. Praete-
 rea corrigendum, *testu panem lautioribus coquere so-*
litos, non, tostum. Vnde panis testaceus dictus, quē
 Graeci *clibanitin* dicunt, quōd sub aereo testu, ut
 inquit Plinius lib. xxxii. cap. vii. hoc est, sub *cliba-*
no, coqueretur. Cato: In foco calido, sub testu coqui-

to leuiter. Seruius in lib. I. Aeneidis. Et quia apud maiores nostros, inquit, molarum vsus non erat, frumenta torrebant & ea in pilas missa pinsebant, & hoc erat genus molendi, vnde & pinsones dicti sunt, qui nunc pistores vocantur. Cato tit. XIV. Paulum latam pilam, vbi triticum pinsant. M. Varro in Satyr de eduliji: Si quantum, inquit, operae sumpsiisti, vt tuus pistor bonum faceret panem. & lib. I. de lingua latina: Pilum quasi pisum, quod eo far pinsatur; & vbi fit, pistrinum dictum. In eo damnati serui exercebantur. Terentius Andria:

Caesum verberibus in pistrinum te Daue dedam.

Postea institutae molae iumentariae, nondum aquarijs inuentis. Suetonius in Caio cap. XXXIX. *Comprehensis ad deportandum meritorijs quoq. vehiculis, & pistrinensibus iumentis, adeo vt & panis Romae saepe deficeret.* Procopius lib. I. scribit molas in Tiberi Belisarium primum construxisse. De vsu vini apud Romanos videndus Plinius lib. XIV. cap. XII. XIII. XIV. XV. Vsi enim sunt vino partim mero, quod ζαρόν siue ἀκρατος Graeci dicunt; partim diluto, quod ὕδαρις siue ἀκραμύειον vocant. Plutarchus Sympos. lib. III. tres mixtionis modos tribus musicalibus consonantijs similes tradit: hemiolium, cum tribus aquae partibus, duae vini adduntur; diatesaron, cum tribus aquae, vna vini; diapason, cum vna vini duabus aquae. Ad δὲ τὴν ἀέρον autem mixtionem respexit Hesiodus cum cecinit libro I I.

Τρεῖς ὕδατος ποσὶ ἔχεν, τὸ δὲ τέταρτον ἴμεν εἶναι. Quā mixtionem Palamedis inuentum dicit Ion poeta apud Athenaeum, cum inquit:

Εὐρὺν δὲ μάστιγι Πάλαμ' ἰδὼς ὁ μάρτυρα τοῦ
Πλοῦτ' ὄντα τοῖς Ἕλλησι πίνεσι τρεῖς

Πρὸς

Πρὸς ἑνα κυάδους. Miscere autem dixit Tibullus lib. II. eleg. I. pro eo, quod temperare alibi dicit eleg. VII. eiusdem libri, cum ait:

Mistaq. securo est sobria lymph a mero. &:

Temperat annosum Marcia lymph a merum.

Varias autem vini & aquae mixtiones refert Athenaeus lib. X. adductis veterum poetarum testimonijs, ex quibus nos pauca proferemus; nempe Archippi, qui in posteriore Amphitruone par pari miscet, hoc versu:

Τίς ἐκίρασι σφῶν ὦ χακόδαυμον ἴσον ἴσον;

Item Menandri in Heroe, qui tribus aquae partibus unam addit vini, sic enim ait:

Καί τοι πολὺ γ' ἔσθ' ἡδίων, ἢ γὰρ ἀπτε

Ἐπνον τρεῖς ὕδατος, οἶνον δ' ἓν μόνον.

Item Alexidis in Tethye, qui quattuor vini partibus unam aquae miscet, ait enim:

Ἰδοὺ πάρεστιν οἶνος, ἔκουῶ ἐγχείω

Κρείττωνα, πολὺ βέλπον ἑνα καὶ τέτταρα.

Item Dioclis in Apibus, qui quattuor vini partibus duas aquae addit, cum ait:

Πῶς δὲ κεκραμμένον πίνειν τὸν οἶνον δίδμι, τέτταρα καὶ δύο.

Item Nicocharidis in Amymone, qui quinque vini partibus duas aquae miscet, sic enim inquit:

Οἰνόμαος εἴτ' ἄρ' ἔχει, πέντε καὶ δύο.

Item Anacreontis, qui cyathis quinque vini duas aquae addit:

Αἶμα δὲ φέρ' ἡμῖν ὦ παῖ

Κελέβλω, ὅπως ἄμυσιν

Προπίω, τὰ μὲν δὲ ἔγχε

Ὑδατος, τὰ πέντε δ' οἶνε

Κυάδους, ὡς αὖ ὑβρισιῶσιν.

Modus autem vini & mensura apud Romanos varia
 itidem erat pro cuiusq. natura. Quin & Magister
 etiam bibendi, de quo infra dicitur, modum ipsum
 vini & mensuram praescribebat. S. Ambrosius lib.
 de Elia & ieiunio cap. XIII. *Ac ne immoderatum*, in-
 quit, *hoc arbitreris, mensura proponitur, certatur sub in-*
dice, sub lege decernitur agonothetis &c. Ei verò, qui
 vno haustu poculum hausisset, hoc est *αμυσή* accla-
 mabant *ζήτω*, ut docet Suidas, & infra ex Dione
 ostendemus. Martialis lib. VI.

Poto ego sextantes : tu potas Cinna deunces.

Vbi sextantem pro duobus, deuncem pro vndecim
 cyathis posuit. & de Lusco ad Aulum :

Potator nobilis, Aule, lumine vno

Luscus, Phryx erat, alterq. lippus.

Huic dicit medicus, bibas caueto

Vinum ; si biberis, nihil videris :

Ridens Phryx oculo, valebis, inquit :

Misceri sibi protinus deunces,

Sed crebros iubet : exitum requiris ?

Vinum Phryx : oculus bibit venenum.

& lib. III. trientem pro quattuor vini cyathis posuit,
 cum ait :

Candida Setini rumpant crysalla trientes.

& in Apophoreis :

Setinos moneo nostra niue frange trientes.

Perfius Sat. III.

Sed tremor inter vina subit, calidumq. trientem.

Suetonius in Augusto cap. IXXVII. scribit eum non
 amplius ter bibere solitum fuisse, & si quando lar-
 gissimè se inuitaret, senos sextantes non excessisse.
 Vopiscus autem tradit Tacitum parcissimae vitae
 fuisse,

fuisse, ita ut sextarium vini tota die nunquam potauerit, saepe intra heminam. Contrà Capitolinus de Maximino seniore, de quo sic ait: *Bibisse autem illum saepe in die vini Capitolinam amphoram constat: comedisse & XL libras carnis, ut autem Cordus dicit, etiam LX. quod satis constat.* Ex locis autem suprâ citatis intelligere possumus, sextantes potare solitos fuisse eos, qui imbecilli corpore fuissent; deunces, qui bibaces essent, & nimium vini appetentes; trientem, communem omnium mensuram fuisse. De numero autem poculorum notum est illud Aesopi, qui dicebat tres esse vini mixtiones, primam voluptatis, secundam ebrietatis, tertiam contumeliae, vel ut dicebat Anacharsis, moeroris. Ο Διόνυσος, referâ Graecè, *τῆς χάριτος οἶνον, τὸ μὲν ἀπάτω ἡδονῆς, ἢ δὲ δατέον μὲνός, τὸ δὲ τρίτον ὕβριος.* & Appuleius in Floridis ait quattuor esse vini crateras, quarum prima ad sitim pertineat, secunda ad hilaritatem, tertia ad voluptatem, quarta ad insaniam. Horatius loco supra citato:

tribus aut nouem

Miscentur cyathis pocula commodis.

Qui Musas amat impares,

Ternos ter cyathos attonitus petet

Vates: tres probibet suprâ

Rixarum metuens tangere Gratia.

Ausonius:

Ter bibe, vel toties ternos: sic mystica lex est,

Vel tria potandi, vel ter tria multiplicandi.

Fuit autem aliquibus mos tot cyathos bibere, quot fuissent litterae in amici, vel amicae nomine, cui biberent. Martialis lib. I.

*Naenia sex cyathis, septem Iustina bibatur,
Quinque Lycea, Lyde quattuor, Ida tribus.*

Item quot manus digitos haberet. Plautus Sticho:
Sag. Vide quot cyathos hos bibimus.

St. Tot, quot digiti sunt tibi in manu.

Cantio Graeca est, ἢ πέντε πίνειν, ἢ τέτα πίνειν, ἢ μὴ τέτταρα.

Tibi propino decuma fonte, tibi tute inde, si sapias.

Liberalibus apud Romanos moris fuit tot cyathos
bibere, quot alicui annos precabantur. Ovidius
lib. III. Fastor.

Sole tamen, vinoq. calent, annosq. precantur,

Quot sumunt cyathos, ad numerumq. bibunt.

Inuenies illic qui Nestoris eibat annos,

Quae sit per calices facta Sibylla tuos.

Panyasis autem Epicus, de numero item poculorū
apud Athenaeum differens, primum dicit dicatum
esse Χάρισιν, Ωραις, καὶ Διονύσῳ: secundum Αφροδίτῃ καὶ
πάλιν Διονύσῳ: tertium Ὑβρει καὶ Ἄτῃ. Eubulus itē apud
eundem Athenaeum lib. II. de numero poculorum
ita disputat in eo carmine, in quo inducit Bacchum
loquentem:

Τρεῖς γὰρ μένοισι κρατῆρας ἐγκατανύω

Τοῖς δ' ἄφροσιν, τὸν μὲν ὑγείας ἔνα,

Ὀν πρῶτον ἐκπίνουσιν. τὸν δὲ δεύτερον

Ἐρωτος, ἡδονῆς τε. τὸν τρίτον δ' ὕπνου,

Ὀν εἰσιπύντες οἱ σοφοὶ κεκλημένοι

Οἱ καὶ δευτέρῳ, ὃ δὲ τέταρτος

Οὐκ ἐθ' ἀμείτερός ἐστι, ἀλλ' ὕβρεως.

Ὁ δὲ πέμπτος βουῆς, ἔκτος δὲ κόμων.

Ἐβδομος δ' ὑπαπνέων, ὃγδοος κλήτορος.

Ὁ δ' ἔνα τις χολῆς, δέκατος δὲ μαλίας, ὡς καὶ βάλλων

Ποῖν, πολὺς γὰρ οἷς μικρὸν ἀγρήτων χυδαῖς

Ποσειδάωνος ἴσασα τοὺς πιπυκότας. Et haec satis superq̃.
de numero poculorū. Bibebant autem modò pro
salute Imperatoris, vt indicat Dio Cassius, qui Au-
gusto inter alios hunc quoq. honorem decretum
ait, vt pro salute eius in conuiujs biberent. & S. Am-
brosius lib. de Helia & ieiunio cap. vii. his verbis :
*Quid autem obtestationes potantium loquar? Quid me-
morem sacramenta, quae violare nefas arbitramur? Bi-
bamus, inquit, pro salute Imperatorum, & qui non bi-
berit, sit reus in deuotione.* Modò propter felices ami-
corum successus, vt Horatius lib. iii. ode xix.

Da Lunae properè nouae,

Da noctis mediae, da puer Auguris

Muraenae, &c. Ad quem locum respexit Auso-
nius, cum inquit: *Sed illa de Flacci ecloga in qua pro-
pter mediam noctem, & nouam Lunam, & Muraenae
Auguratum ternos cyathos attonitus petit vates.* Bibe-
bant etiam in amicorum gratiam absentium. vt ex
multis Scriptorum locis intelligimus. Theocritus
Idyll. xiii.

Ἦδη δὲ ποσειδῶνος ἴσας ὅτι χεῖται ἄκρατον

Ὀππος ἦδε λ' ἔχαστος ἔδω μένον ἄππος εἰπεῖν .

Tibullus lib. i. eleg. i.

Sed benè Messalam sua quisq. ad pocula dicat,

Nomen & absentis singula verba sonent.

Ministrabantur autem pocula à summo ad infimum,
initio factò ab vno ex conuiujs, qui in summo accū-
beret, & in orbem circumlato poculo ad eum, qui in
imo lecto discumberet, quod Athenaeus dixit ἐν κύ-
κλῳ πίνειν, Pollux τὰς κύλικας ἐν κύκλῳ περιλαύγειν. Plau-
tus Mostellaria :

Interim da ab Delphio citò cantharum circum.

L 4 & in

& in Persa :

———— age puere

A summo septenis cyathis committe hos ludos.

& in Asinaria :

Da puere ab summo, age tu interibi ab infimo da suum.

& rursus in Persa:

Age, circūfer mulsū bibere, da vsq. plenīs cātharis.

Cicero in Catone : *Et is sermo, qui more maiorum à summo adhibetur in poculis.* Varro lib. iv. *Praeterea in poculis erant paterae, eo quòd pateant latius, sic dictae :* (siue vt est in V. C. ab eo quòd pateant, Latini ita dicunt.) *Hiscē etiam nunc in publico conuiuiō anti-quitatis retinendae causa, cum magistri fiunt, potio circumfertur.* Inter potandum verò moris fuisse, vt conuiuae praegustatum poculum alter alteri porri-geret, constat primū ex Homēro in Iliadis ix. qui ait:

Πλησάμενδς δ' οἶνοιο δέπας δίδεκ' ἀρχλῆα.

quem locum exponens Athenaeus lib. xiv. dicit : *πληρωμῆς γὰρ ποτίνων ἀλλήλοις μὲν παραδίδωκε.* & paulò post apertius ostendit quid sit *ποτίνον* hoc exem-plo : *Ἀλέξανδρος οὐκ αἰτίπας ποτὲ ποτήριον δίδωκε, καὶ πῶν, ποτῖνι τῷ Πρωτίῳ.* Plautus Gurgulione :

Propino militi magnum poculum: ille ebibit.

Iuuenalis Sat. v.

———— quando propinat

Virro tibi, sumitq. tuis contacta labellis

Pocula — &c. Martialis :

Qui nulli calicem tuum propinas.

Suetonius in Tiberio cap. xiii. *Ignotissimum Quaesturae candidatum nobilissimis anteposuit ob epotam in conuiuiō propinante se vini amphoram.* Appuleius lib. x.

praebi-

praebibere, dicit, quod Graeci *οἰνῶν*, cum inquit :
Heu puer lautum diligenter ecce illum lautum cantha-
rum mulso contempera, & affer parasito meo, simul
quòd ei praebiberim, commoneto. Formula qua in
 propinationibus utebantur apparet ex Plauto hu-
 iusmodi quaedam fuisse, in Persa:

Paegnium tardè cyathos mihi das: cedo sanè,

Benè mihi, benè vobis, benè amicae meae.

Libasse verò Dijs ex Homero constat, hoc versu :

Θεοῖσι ποτίσασαί τε μακάρων πόν μιλιδεία οἶνον.

& ex Virgilio, apud quem Libat Dido hoc versu :

Dixit, & in mensa laticum libavit honorem.

Maiores autem poculis veteres potare diceban-
 tur, cum conuiuarum laetitia aliquantulum proces-
 sisset, dicebantq. *τὴν μείζονα αἰτεῖν*, scilicet *κύλικα*. So-
 philus apud Athenaeum lib. x.

Συνεχὴς ἀκρατος ἐδίδδοτο ἴσον ἰσωπέλειν ἢ μείζον' ἤπτερον,
Alexis: συμποσίωχος καὶ γὰρ, ἀλλὰ δῆμιος ὁ χαίρειας κυάδους
οἰνῶν εἰκοσὶν ἴσον ἰσωπέλειν τὴν μείζον' ἤτει. Ad quem
 morem respexisse videtur Cicero, cum scripsit in
 Verrem: *Fit sermo inter eos & inuitatio, ut Graeco mo-*
re biberetur: hospes hortatur: poscunt maioribus pocu-
lis. Utebantur autem veteres vino refrigerato, ut
 constat tum ex alijs, tum ex Dione, qui scribit Com-
 modum vini refrigerati poculum in medio certami-
 ne fessum capere vno haustu solitum: *Γλυκυν' οἶνον,*
 inquit, *ἰψυγμένον λαζών ἀμυσί.* Utebantur item sacco
 vinario, ut merum liquidius potarent. Martialis
 lib. xii.

— & ut liquidum potet à lauda merum,
 Turbida sollicito transmittere Caecuba mero,

Atq. inter mensas ire redire suas.

Sacci

Sacci vinarij meminit Plinius lib. xxiv. vbi de polenta nitrosae aut amarae aquae. Aqua etiam utebantur niuib. refrigerata, vt ex Martialis versibus apparet, in quibus sic est:

Non potare niuem, sed aquam potare rigentem,

De niue commenta est ingeniosa sitis. & lib. xi.

Nec nisi post niueam Caecuba potat aquam.

Alexis apud Athenaeum: Καὶ χόρα μὲν νιῶν ἐδεῖτο ὁ ἄλλος. Iuuenalis:

Frigidior Gaeticis petitur decocta pruinis.

Plinius: Hi niues, illi glaciem potant, venasq. montium in voluptate gulae vertunt: seruatur aliorum aestibus, cogiturq. vt alienis mensibus nix algeat: decoquunt alias, quas mox & illas hieant. & lib. xxxi. cap. iii. Neronis principis inuentum est decoquere aquam, quam vitro demissam in niues refrigerabat. Inde Suetonius in Nerone cap. xlvi. sic scribit: Aquam ex subiecta lacuna potaturus manu hausit: Et haec est, inquit, Neronis decocta &c. aquae autem tepidae aliquantum bibit. Colum autem dicebatur vas vinarium, quo aqua ex niuib. colari solebat. Martialis:

Attenuare niues norunt & linthea nostra,

Frigidior colo non salit vnda tuo.

Aqua etiam utebantur calefacta, vt ex Scriptoribus constat. Horatius:

Quis aquam temperet ignibus?

Varro lib. iv. de lingua latina. Calix à ca'do; quoddam in eo calida puls apponebatur, & caldum in eo bibebant. Plinius lib. xxviii. cap. iv. Notandum nullum aliud animal praeter hominem calidos potus sequi, ideoq. non esse naturales. Tacitus lib. xiii. Innoxia adhuc, et praecalida potio. Appuleius lib. ii. Commodum cubueram,

& ecce

*Et ecce Fotis meam iam domina cubitum reddita, iacta proximat rosae ferta, Et rosa soluta in sinu tuberante, ac me pressim deosculato, Et corollis reuincto, Et flore pro-
 spero, arripit poculum, ac desuper aqua calida iniecta, porrigit, bibam, idq. modicum priusquam totum exorberem, clementer inuadit. Iuuenalis Satyr. v.*

*Quando vocatus adest gelidæ, calidæq. minister.
 & Martialis lib. i.*

Iam defecisset portantes calda ministros. & lib. vi.

*Et potet calidâ qui mihi laudat aquam. & lib. viii.
 Caldâ postcis aquam, sed non dum frigida venit.*

Alget adhuc nudo clausa culina foco. & lib. xii.

Et nimium calidis non vitiantur aquis. & lib. xiv.

Frigida non desit, non desit calda petenti.

Epicharmus item apud Athenaeum lib. xiv. aquam tepidam postulat sibi dari, quam bibat, cum inquit

Καὶ πῶν ὕδωρ διπλάσιον χλιαρὸν ἡμῖνας δύο.

Hinc Tiberius Claudius Nero Imp. dictus per iocū Biberius Caldus Mero, à frequenti calidæ aquæ potione. Ammianus Marcellinus lib. xxviii. *Ampe-
 lius*, inquit, *Urbi præfectus statuerat ne aquam calidâ calefaceret quisquam. & post: Si aquam calidam tardius attulerit.* Claudius Imperator edicto vetuit, ne aqua calida venderetur. Dio. lib. lvi. *τά τε χαλκῶα ἐς αὖ*

*σωσόντες ἔπινον, κατέλυσεν, καὶ προσέταξε μή τι χρέας πού εἰ-
 δόν, μὴδ' ὕδωρ θερμὸν πωρῆσθαι, καὶ πῖνας ὅτι τοῦ τοῦ μὴ πι-
 δαρῆσαντας ἐκόλασεν.* Quin & C. Caligula, eodē Dio-
 ne referente, cum necari iussit, qui in funere Drusil-
 lae calidam aquam vendidisset *πωλήσαντα δὲ*, inquit,
θερμὸν ὕδωρ ἀπέκτεινεν ὡς ἀποθήσαστα. Locus autē in
 quo aqua calida vendebatur, Thermopolium à Plau-
 to dicitur in Curculione:

Quos

*Quos semper videas bibentes in Thermopolio .
& in Trinummo*

—— *satin in Thermopolio .*

*Condaliū es oblitus, postquā thermopotaſti gutturē
Aqua calida miſcebatur etiam vino, vt conijci po-
teſt ex verſibus Martialis:*

Me conuiua leget miſto quincunce, ſed ante

incipiat poſitus, quā tepuiſſe calix :

& apertius ex Plauti Curculione :

*Vbi quid ſurripuere, operto capitulo calidum bibunt ,
Triſtes atq. ebrioſi incedunt .*

Vas autem ad parandam aquam calidam, miliarium dicebatur. Athenaeus lib. I I. τὸ μιλίαιον καλούμενον ὑπὸ ῥωμαίων, τὸ εἰς θερμὸν ὕδατος κατεργασίαν κατασκευάζόμενον. Horatius verò ahenum videtur dixiſſe vas id, quod aquae calefaciendae comparabatur, cum inquit. Epist. lib. I I.

—— *emptis*

Sub noctem gelidam lignis caleſcāt ahenum .

Mos autem fuit in conuiuijs, talorum iactu vnum aliquem creare, qui praefcriberet modum cenae, & quantum quiſq., & quomodo temperatum, vt diximus, biberet vinum. Hic, Rex conuiuij à Tacito dicitur in Nerone, & Sidonio lib. ix. epist. his verbis: *Meis quoq. contubernalibus dum rex, inquit, conuuij circa ordinandum moras neſcit oxygarum &c.* Modiperator à Varrone lib. xx. Rerum humanarum citante Nonio, his verbis: *In conuiuijs qui ſunt inſtituti potandi modiperatores* (nam vox *magiſtri* glosſema eſt verbi *modiperatores*.) Inde Cicero in Catone: *Me però & Magiſteria delectant à maioribus inſtituta, & is ſermo, qui more maiorum à ſummo adhibetur in poculo*

culo : Lampridius in Elagabalo : *Praefectum Urbicū*,
(vel forte, *Urbi*) saepe post cenam ad potandum voca-
bat, adhibitis & *Praefectis Praetorio*, ita ut si recusa-
rent, *Magistri* eos cogerent. Dictator à Plauto, qui di-
cebatur ipsa tantum coronae impositione, ut est
apud eum in Persa :

*Do hanc tibi florentem florenti, tu sic eris Dictatrix
nobis.*

Dominus conuiuij à Varrone apud Agellium lib.
xiii. cap. ii. & Nonio. Item Strategus à Plauto ruf-
sus in Persa :

Strategum te facio huic conuiuiio.

Cenae pater ab Horatio lib. ii. Serm. Sat. viii.

Inprimis Lucanus aper leni fuit aistro

Captus, ut aiebat cenae pater ———

Parochus ab eodem ibidem :

Tum parochi faciem nil sic timentis ut acres

Potores ——— & Conuiuator, cum inquit :

Sed conuiuatoris uti ducis &c. Seneca lib. i. de ira :

*Minus honorato loco positus irasci coepisti conuiatori
&c.* Magister cenae à Martiale lib. xii.

Conuiuas alios cenarum quere Magister. Catullus.

Ingere mi calices amariores,

Vt lex Postumiae iubet Magistrae. Cicero in Ver-
rem : *Iste enim Praetor seuerus ac diligens, qui populi
Romani legibus nunquam paruisset, illis diligenter legi-
bus, quae in poculis ponebantur, parebat.* Graeci
συμπόσιον, siue *βασιλία* dixerunt. Plutarchus Apoph-
thegm. *Ληϊσίλαος ἔρχε πότον ποτὲ λαχὼν συμπόσιον*.
Idem, ut opinor, dicebatur à Graecis *ἑνοματοκλήτωρ*,
cuius munus erat suum unicuiq. gradum & ordi-
nem in cena assignare, ut scribit Athenaeus lib. ii.

addu-

scindendi praecepta daret. Sic enim ait Sat. I I.

— quin ipsa manubria cultellorum
Ossea : non tamen his vlla vnquam obsonia fiunt
Racidula, haud ideo peior gallina secatur.
Sed nec Structor erit, cui cedere debeat omnis
Pergula, discipulus Trypheri doctoris, apud quem
Sumine cum magno lepus, atq. aper, & pygargus,
Et Scythicae volucres, & Phoenicopterus ingens,
Et Gaetulus oryx, hebeti lautissima ferro
Caeditur, et tota sonat vltima cena Saburrae. & Sat. V.
Structorem interea (ne qua indignatio desit)
Saltantem spectas, & chironomunta volanti
Cultello, donec peragat dictata magistri
Omnia : nec minimo sanè discrimine refert,
Quo gestu lepores, & quo gallina secetur .

In antiqua inscriptione habetur: MAMA STRV-
 CTOR. Seruus Tricliniarcha, qui & Architricli-
 nus, habetur in hac inscriptione : BLICIO ABOR-
 TENNIO TRICLINIARCH. item in hac: M. VLPIO
 AVG. LIB. PHAEDIMO DIVI TRAIANI AVGVSTI
 TRICLINIARCH. Seruus Tricliniarius in hac: SEX
 POMPEIO VOLESSIGO SEX POMPEI SER. TRI-
 CLINIAR. Praegustator in hac: TI. CLAVDIVS
 FLAMMA CLAVSVS TI. AVG. PRAEGVSTATOR.
 Hic à Graecis *πρυγαστής* dicebatur, vt scribit Athe-
 naeus lib. IV. in quo docet Eleatros vocatos fuisse
πρυγαστές, id est Praegustatores; sic dictos, quòd vt à
 veneno reges securi tutiq. sint, de illorum cibus non
 nihil prius mandunt, & gustant. Praegustabant au-
 tem in mensa, quam Gustatorium appellat Martia-
 lis in Apophoretis. Suetonius autem scribit epulan-
 ti Claudio Imp. venenum datum per spadonē Prae-
 gusta-

gustatorem. Serui ab argento pоторio, item ad argentum pоторium, item à potione nominantur in his inscriptionibus: ANTHVS AD ARGENTVM POT. L. CAESARIS. & VIBIAE SVCCESAE LIVIAE AVG. SER. AB ARGENTO POTORIO. & PARTHENIVS CAESARIS N. AB ARGENTO POTORIO. & TI. CLAVD AVG. LIB. GRATIO LIVIAE AVG. SER. A POTIONE. & SEXTIVS PACCIVS SEX ROMPEI A POTIONE. à Catullo dicitur:

Minister vetuli puer falerni. & ab Horatio Carm. lib. I.

Puer quis ex aula capillis

Ad cyathum statuetur vnctis?

Qui alio nomine à Liuio, & Plinio Pollicitator, ab Aufonio, Pincerna, Graecè οἰνοχόος appellatur. Dicebatur etiam Seruus à Laguna, vt in hac inscriptione: M. VLPIO AVG. LIB. PHAEDIMO DIVI TRAIANÌ AVG. A LAGVNA. Item seruus Corintharius, & à Corinthis in his: TI. LAIVS PARATVS A CORINTHIS. & CAPTVS A CORINTHIS. & CALLITYCHAE ZOILI CORINTHIAR. AGRIPP. Seruus ab auro escario nominatur in his: M. VLPIO ERIDANO AVG. LIB. AB AVRO ESCARIO. & CAMVS AVG. LIB. PRAEP. AVRI ESCARI. Ministratores nominantur in his: IVLIA LOGAS AMARANTHI AVGVSTI MINISTRATORIS TVRRANIANI. & ERASTVS CAESAR. MINIST. & ANSIO CAESAR. MINISTRATOR. Seruus pistor in hac: FAVSTVS PISTOR TI. GERMANICI SER. Pistor autem indicatur vel Dulciarius, vel certè lactarius; alter a conficiendis dulcijs, siue mellitis, quae Graeci *μελίπικτα* dicunt; alter

ab ope-

ab opere lactario vocatus : nam scribit Lampridius de Elagabalo, eum alia die tantum de dulcijs, alia de opere lactario cenitasse. & Appuleius refert Pistorem dulciarium è conuiuio reportasse reliquias largissimas, panes, crustula, placentas, edulia mellita, operisq. pistoriij, & lib. x. *At illorum, inquit, iste Pistor dulciarius, qui panes & mellita concinnabat edulia.* ex Luciano, qui ait: *ἄτοις πέλειν καὶ μελίμηκτα κρητὸν ὀψόμενος.* Obsonator dicebatur ὁ τὰ ὄψα ἀνέμενος, vt est apud Athenaeum lib. xiv. & idem ὀψώνος vocabatur, & ὀψογστῆς: de quo sic Martialis :

Dic quotus es, quanti cupias cenare, nec vnum

Addideris verbum, cena parata tibi est.

Coquos Romani priscis temporibus non habebant domi, sed conducebant ex Macello, vt ex Plauti Aulularia intelligimus, in qua est :

Postquam obsonauit herus, & conduxit coquos,

Tibicinasq. haece apud forum. — Itaq. ab eo-

dem Plauto malus coquus, dicitur coquus nundinalis, quod non cotidie, sed nono tantum quoquo die ex Macello conducebatur, vt Festus notat. Plinius lib. xviii. cap. xi. *Nec coquos verò habebant in seruitijs, eosq. ex Macello conducebant.* Ancillae verò, vt ex Plauti Mercatore apparet, cotidie cibum familiae coquebant. Postea priuatos coquos domi habere coeperunt, vt indicat Martialis illo versu :

Nam coquus domini debet habere gulam.

Idem Plautus nominat in Pseudolo Forum coquinum hoc versu :

Forum coquinum qui vocant, stultè vocant:

Nam non coquinum est, verum furinum est forum.

Coquum Polidippus poeta apud Athenaeum lib.

IX. comparat Imperatori, cum inquit:

Αἰαδοῦς ἐπ' αὐτοῦ διαφύειν ἔδιν' ὄξαι. & Plautus:

Sis tu in legione bellator, si vis, at ego in culina Ares.

Serui ATRIENSES multi nominantur in veteribus inscriptionibus. Videndum autem an inter eos numerentur qui in atrijs, vbi priscis temporibus cenabant, supellectilem seruabant conuiualem, quiq. in antiquis inscriptionibus SERVI A SVPELLECTILI. dicuntur. Veteres enim in atrijs, hoc est in culina, vel propè culinam cenitasse, apparet ex eo quod scribit Seruius, culinas fuisse in illa aedium parte, quae atrium dicebatur, vnde à fumi nigrore nomen factum esse atrio. Inde Cicero in Pisonem: *Cui idem erat coquus & seruus Atriensis.* Ministros autem Trichiniales linteis succinctos ministrasse, ex loco Senecae supra citato intelligere possumus, & ex ijs, qui infra ponentur. Apud Senecam quidem erat sic: *Ad hoc praestò aderit ministrorum ornatissimorum turba linteis succincta &c.* Horatius:

———— *veluti succinctus cursitat hospes,*

Continuatq. dapes, nec non verna iter ipsis

Fungitur officijs — & lib. I. Sat. VIII.

Vidi ego met nigra succinctam vadere palla

Canidiam &c. — & lib. II. Sat. vltima:

His vbi sublatis, puer altè cinctus acernam

Gausape purpureo mensam perterisit — Ouidius:

Nominis esse potest succinctus causa minister.

Appuleius lib. II. *Fotis linea tunica mundulè amicta, & russea fasciola praenitente altiusculè sub ipsas papillas succinctula, illud cibarium vasculum floridis manibus rotabat in circulum.* De vasis mensae vinariae & elcariae vidèdus Varro lib. IV. de lingua latina. Nos

aliqua

aliqua & illa insigniora ponemus, si prius de eorum usu apud veteres Romanos pauca dixerimus. Nam priscis illis temporibus vsi sunt vasis fictilibus, vt apparet ex ijs, quae scribit Plinius lib. xxxiii. cap. xi. de veterum frugalitate in suppellectili conuiuiali. *Catū,* inquit, *Aeliū, cum legati Aetolorū in Consulatu prandentem in fictilib. adissent &c. & lib. xxxv. cap. xii. Maior quoq. pars hominū terrenis utitur vasis Samia etiam in esculentis laudantur Retinet hāc nobilitatem & Aretium in Italia.* Inde Martialis in Apophoretis: *Aretina Nimis ne spernas vasa monemus:*

Lautus erat Tuscis Porsena fictilibus.

Illud autem, *Nimis*, apud Martialem, pro artificis nomine, qui egregia vasa faceret, positum esse facile n. ihi persuadet vas fictile repertum Aretij cum inscriptione NIMIS: vt conijci possit nomen id fuisse artificis. Appellari enim vasa solita esse ab artificibus, ostendunt Thericlea, & quod ait Iuuenalis:

— auctoris nomen habentem.

Deinde ex aere fieri coepitae apparet ex ijs, quae scribit Tertullianus in libro de habitu mulieris: *Inter alia, inquit, & anuli ferro fiunt: Quaedam esui & potui vascula ex aere adhuc seruat memoria antiquitatis.* Postremò crescente luxu argentea & aurea fieri coeperunt. Plinius lib. xxxiii. cap. xi. *Vasa coquinaria ex argento Caluus orator fieri quaeritur.* & cap. xii. *Fabrizius qui bellicosos Imperatores plus quàm pateram & salinum ex argento habere vetabat.* Vopilcus in Tacito scribit cum dedicasse argentum mensale, quod priuatus habuerat, conuiuorum ministerijs, quae fierent in templis Deorum. Haec moris fuit, vt ab eo qui cenam daret, in abacis de quibus diximus su-

pra, ad exornandum triclinium exponerentur. Cicero in Verrem: lib. IV. *Ludis Circensibus mandè apud L. Sisennum virum primum, cum essent triclinia strata, argentumq. expositum in abacis &c. & paulò post: ab hoc abaci vasa omnia, vt fuerant exposita, abstulit. Idem Cicero eodem libro, de conuiuio à Verre exhibito Antiocho regi: Deinde ipsum regem ad cenam vocauit exornat ample, magnificeq. triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plurima ac pulcherrima vasa argentea: namq. haec aurea non dum fecerat. Omnibus, curat, rebus instructum et paratum, vt sit conuiuium: quid multa? rex ita discessit, vt & istum copiose ornatum, & se honorifice acceptum arbitraretur. Vocat ad cenam deinde ipse Praetorem, exponit suas copias omnes, multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quae vt mos est regius, & maximè in Syria gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex vna gemma praegrandi, trulla excavata cum manubrio aureo. In veteribus autem maritimis inter alia vasa escaria habetur patina, qua utebantur & ferculi vice, & ad coquendum pulmentarium. Plinius lib. XXIII. Decoquitur, inquit, in patinis cum sale & adipe. &c. Horatius lib. II. Serm.*

Affertur squillas inter muraena natantes

In patina porrecta. &c. Plinius lib. & cap. supra citato: Atq. vt in luxu quoq. aliqua auctoritas contingat siglinis tripatinum, inquit Feneſtella, appellabatur summa cenarum lauticia. Vna erat muraenarum: altera luporum: tertia myxeos piscis, inclinatis iam scilicet moribus, vt tamen eos praeferre Graeciae etiam philosophis possimus. Siquidem in Aristotelis haeredum autione LXX. patinas venisse traditur. Nam nos cum vnâ

Aesopi

*Aesopi tragoediarum histrionis in natura auium dicere-
mus sesler ijs sexcentum stetisse, non dubito indignatos
legentes. At Hercules Vitellius in principatu suo cer-
sesterijs condidit patinam, cui faciendae fornax in cam-
pis exaedificata erat: quoniam eo peruenit luxuria, vt
etiam fictilia pluris constent, quàm murrhina &c. Acci-
patinam nominat Tertullianus in libro aduersus Va-
lentinianos, cum inquit: Et omnia iam, vt ex omnium
defloratione constructum, gracculum Aesopi, Pandorā
Hesiodi, Acci patinam, Nestoris cocetum, miscellaneā
Ptolemaei. Quàm proprius fuit de Atticis historijs Pan-
carpiam vocari a tam otiosis auctoribus non inum?
Videtur autem apud Tertullianum, vox cocetum
posita pro κυκῶνα siue cyceonem, vt vsurpauit Ar-
nobius, ac significare potionē illam Nestoris, quae
celebratur ab Homero in Iliadis lib. II. his versibus:*

Ἄλλος μὲν μορέων ἀποκινήσασκε τραπέζης

Πλέον ἔδν, Νέστορ δ' ὀ γέρον ἀμογυπὶ ἄτερς.

Εν τῷ ῥά σφι κύκῳσι γυνὴ εἰκῶα θεῆσιν,

Οἶνω ποσμεύω, δῶ δ' αἶγιον κνή περθε

Κρήσι χαλκαί, δῶ δ' ἀλφειτα λάχρ' ἀλάμω.

Πινέμεται δ' ἐκείλδσς ἐπὶ ῥ' ὄπλις κυκῶ.

Habetur & patella, parua scilicet patina, in qua ole-
ra poni consueuerant. Horatius lib. I. epist. ad Tor-
quatum.

Si potes archaïcis conuiuia recumbere lectis,

Nec modica cenare times olus omne patella.

Maïtialis lib. V.

Ponetur digitis tenendus vnctis

Nigra coliculus virens patella. Iuuenalis Sat. V.

Ponitur exigua feralis cena patella.

Varro Eumenidibus: *Patella esurienti posita promo-*

eat Neapolitanus piscinas. Iulius Pollux lib. vi. τὰς δὲ
 χαλμαῖνας πατέλλας, λεκανίδας ὀνομασίαν. Erant & lances
 vasa escaria, à Graecis πύλαις dictae. Athenaeus lib.
 iv. καὶ γὰρ τοῖς πύλαις, ἐφ' ὧν τὰς ὑφ' αὐτῶν φρεσίδες τῶν τοῖς
 ὄχλων. Trebellius Pollio in Tito tyranno: Calpurnia
 Titi vxor de genere Censorinorum, id est, Pisonum, vnio-
 nes Cleopatras habuisse perbibetur. item Lancem cen-
 tum librarum argenti, cuius pleriq. poetae meminerūt;
 in qua maiorum eius expressa ostenderetur historia.
 Habetur & paropsis, vas scilicet escarium, cuius me-
 minit Iuuenalis illo versu:

Quam multa magnaq. paropside cenat.

Martialis lib. xi.

Cui portat gaudens ancilla paropside rubra

Alecem, sed quam protinus illa voret.

Suetonius in Galba cap. xii. Et ordinario quidē dispen-
 satori breuiariū rationū offerenti, paropsidem leguminis
 pro sedulitate ac diligētia porrexisset. Alexis in Hesione

Ὅς ἴδεν τὴν τρεῖς πύλαις ἀνδράποισιν δύο

φάροντας εἶσαι, ποικίλων παροψίδων

Κόπας βρύσαν. Non solum autem pro escario va-
 se, sed pro vili etiam obsonio πάροψις à Graecis vsur-
 patur. Pollux: τὰς μὲν παροψίδας, inquit, ἡμῖν πλείστη χεῖρ
 ἐλέγχει τοῦ νομα ὅτι μάζης, ἢ ζωμοῦ πινός, ἢ ὅτι ἐδέσματος δι-
 πλῆναι μὲν ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγρῆον λακτέον. Deinde affert
 Antiphanis versum ex Boeotia:

Καλίσσαια παρὰ τῶν παροψίδων βολβαί.

Habetur & catinus, in quo apponitur piscis ferali-
 bus aliquot in antiquo marmore cenis, iuxta illud
 Horatij. Serm. lib. ii.

Angustoq. vatos pisces vrgere catino.

Erat autem vas fictile, de quo Iuuenalis. Satyr. vi.

Sim-

Simpulum videre Numae, nigrumq. catinum:
Eo utebantur pauperiores. Horatius Serm. lib. I.

— *inde domum me*

Ad porri, & ciceris refero, laganiq. catinum.
Sed non tantum ad pitce., sed ad pullos etiam, &
alia obsonia utebantur catino. Horatius Serm. lib. I.

Aut positum ante mea quia pullum in parte catini
Sustulit esuriens, minus hoc iucundus amicus

Sit mihi &c. Sed omnia vasa eicaria hic persequi
consilium non est. Nominanda sunt igitur aliqua ex
vinarijs, & ea praecipue, quae in antiquis marmori-
bus reperiuntur, de quibus tunc dicemus, cum de
vfu poculorum apud priscos Romanos pauca prae-
fa i fuerimus. Constat enim ex veteribus Scri-
ptoribus Romanos primum ligneis poculis vfos es-
se, deinde fictilibus & vitreis, postremo aereis, au-
reis, & argenteis, & ex ipsis etiam gemmis, & lapidi-
bus pretiosis. De ligneis meminerunt hi. Virgilius in
Bucolicis:

— *pocula ponam*

Fagina, caelatum diuini opus Alcimedontis.
Ovidius lib. I. I. Fast. r.

Terra rubens crater, pocula fagus erat.
Homerus etiam odyss. lib. IX. ligneum ex hedera
poculum agnouit, cum inquit:

Κατύβιον μέγα χερσὶν ἔχων μέλανος οἴνοιο.

De fictilibus poculis facit mentionem Tibullus lib.
II. eleg. I.

Fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis

Pocula, de facili composuitq. luto.

Itaq. è Sagunto Hispaniae ciuitate, vt inquit Plinius
lib. XXXIII. cap. XI. aduecta fictilia maximè in vfu

fuerunt. Martialis:

Sume Saguntino pocula facta luto.

Vitrea pocula quādo primū in vsu esse coeperint, ostendit Plinius lib. xxxvi. cap. xxvi. *Ferunt Tiberio principe, excogitato vitri temperamento, vt flexibile esset; totam officinam & artifices eius abolitam: ne acris, argenti, auri metallis pretia detraherentur. Ea q. fama crebrior diu, quā certior fuit. Sēd quid refert? Neronis principatu reperta vitri arte, quae modicos calices duos, quos appellabant pterotos, sestertijs vi. millibus venderet. Ita totus hic locus legitur in libro manuscripto. Tacitus lib. xv. facit mentionem Vatinijs cuiusdam sutoris, qui vitreum calicem habebat protensis quattuor rostris instar nasorum, de quo ita Iuuenalis Sat. v.*

Tu Beneuentani sutoris nomen habentem

Siccabis calicem nasorum quattuor.

& Martialis in disticho:

Vilia sutoris calices monumenta Vatini

Accipe, sed nasus longior ille fuit.

Capitolinus scribit Gallienum Imp. aspernatum vitrea pocula, aureis semper bibisse. Haec fracta permutabuntur sulphure. Iuuenalis:

———— *nec iam*

Quassatum, & rupto poscentem sulphura vitro

Martialis: ——— *qui pallentia sulphura fractis*

Permutat vitreis ———

Statius Silu. lib. ii.

———— *quiq. comminutis.*

Permutat vitreis gregale sulphur.

De aeris, constat ex loco Tertulliani suprā citato.

De aureis autem & argenteis videndus Plinius lib.

xxxiii. cap. xi. & xii. qui eodem libro cap. i. pocula ponit ex auro distincta gemmis pretiosis, vel gemmea tota. *Nec hoc satis*, inquit, *turba gemmarum potamus, & smaragdis teximus calices*. Inde Virgilius in Georgicis:

Vt gēma bibat, & Serrano dormiat ostro. Martialis:
Gemmatum Scythicis ut luceat ignibus aurum.

Poculum argenteum ponit Iuuenalis Sat. i. in quo caper sculptus esset, quod id animal vitibus insensum Baccho sacrificaretur, iuxta Ovidianum illud ex lib. i. Fast.

Rode caper vitem, tamen hic cum stabis ad aram,
In tua quod fundi cornua possit erit.

Ex Graeco, ut videtur, Epigrammate lib. i.

Κλῦ' με φάγης ὅτ' ἐπὶ πίζαν, ὅμως ἐπὶ καρποφορήσῃ

Ὅσον ὀπασιῶσιν σσι τράγα βομίνῳ. Iuuenalis:

Argentum vetus & stantem extra pocula caprum.

Pocula Chrysendenta, quae erant aureis crustis, siue emblematis incrustata, ponuntur à Martiale lib. vi. his versibus:

Ponuntur semper Chrysedenta Casperiano
Sive foris, seu cum cenat ipse domi.

Pocula Crystallina & Murrhina, saepius nominantur à Scriptoribus. Iuuenalis. Sat. vi

Grandia ponuntur Crystallina, maxima rursus

Murrhina &c. & Martialis lib. iiii.

Opimiarum morionibus nectar

Crystallinis murrhinisq. propinat.

Capitolinus in M. Aurelio: *Vendidit aurea pocula, & crystallina, & murrhina.* In antiquis autē marmoribus habetur in primis patera, quam Graeci φιάλη dicunt, siue φιάλιον, ut est apud Athenaeum lib. vi. in

quo

quo scribit, Durim Samium memoriae prodidisse, Philippum Alexandri magni Macedonis patrem, cū phialam auream haberet, semper illam sub puluino tenuisse repositam. sic enim inquit: Διὸ καὶ φίλιππον τὸ μέγαλον βασιλέως Αλεξάνδρου πατέρα φησὶ Δῦριν ὁ Σάμιος, φιάλῃν χρυσοῦν κακτημένον, αἷ τὸ τοῦ ἔχειν καίμενον ὑπὸ τὸ πρὸς κεφάλαιον. Plinius lib. xxxiii. cap. i. i. *Summac apud exteros, inquit, licentiae fuerat, poculo aureo puluino* (siue, puluinis, vt in V. C.) *subdito, Philippum regem dormire solitū.* Trebellius Pollio in Quietō meminit paterae Cornelij Macri, his verbis: *Vidimus proximē Cornelium Macrum in eadem familia virum, cum cenā in templo Herculis daret, pateram electrinā, quae in medio vultum Alexādi haberet, & in circuitu omnem eius historiam contineret, signis brevibus et minutulis, Pontifici propinare, quam quidem circūferri ad omnes tanti illius viri cupidissimos iussit. Quod idcirco posui, quia dicuntur iuuari in omni actu suo, qui Alexandrum expressum, vel auro gestitant, vel argento.* Habetur & cantharus, quod poculi genus reperitur non tantū in antiquis marmoribus, sed in veterib. etiā numismatibus, praesertim Graecis. Erat autē poculum ansatum, quo post victoriam Iugurthinā, Cimbricam, & Teutonicam vsus semper fuisse C. Mariū scribit Plinius lib. xxxi. i. cap. xi. & Valerius Maximus lib. iii. De eo meminit Athenaeus lib. xi. adducto Eubuli versu; in quo quaeritur conuiua cantharum diu vacuum exsiccari. sic enim inquit:

Ὁ δὲ κάρταρος πάλαι δὴ κερὸς αἷ ἐνερίνευε.

Reperitur & lagena, cuius meminit Martialis in Panaretū, & quae ē fici radicū filis fiebat, vt scribit Plinius lib. xvi. cap. xxxi. In antiqua verò inscriptione

dici-

dicatur **ΛΑΓΥΝΑ**, ex Graeco, ut videtur, vocabulo ducta, ut conijci potest ex Athenaei lib. VII. in quo meminit Lagynophoriae, quod erat festum quoddam, in quo cenaturi discumbebant in toris è gramine stratis, ac reclinati è laguna quilibet sua, quam domo attulisset, bibebant. Athenaei verba sunt haec: *λαγυνοφορία ἐστὶν, ἐν ᾗ οἱ συμπόται τὰ κομιδόντα αὐτοῖς δόματα καὶ ταχλὶ δέντες ὅππῃ ᾤοντο, ἐξ ἰδίης καὶ σκευῆς παρ' αὐτοῦ φέροντες πίνουσιν*, & lib. XI. idè Athenaeus copiosè differit de laguna, varijs Scriptorum testimonijs de ea prolatis. Huiusmodi vasa, & alia iudem escaria & vinaria in antiquis marmorib. reperiuntur, & quidem summo artificio elaborata. In quibus animaduertimus expressum etiam cochleare, quale superioribus annis extabat argenteū manu non indolenti artificis, apud Angelum Colotium Episcopū Nucerinum. Eo autem utebantur ad liquida sorbenda, cum alios cibos sumerent, iuxta illud Homericum: *Οἱ δ' ἐπ' ἐνείαδ' ἐτοῖμα περικείμενα χεῖρας ἱάλλον*: & Ovidianum illud:

Carpe cibos digitis, est quidam gestus edendi:

Ora nec immunda tota perunge manu.

Antequàm verò susceptam de Trichinio scriptionē finiamus, proferam locū quendam Dionis de Commodo Imp. ex quo intelligi aliquo modo potest in usu fuisse apud antiquos ut in fine cenae, vel prandij *ζήσιας* dicerent pro eo quod nos in consuetudine habemus dicere, **PROSIT**. Locus Dionis sic habet: *καὶ ἔπειτα ἐν μίση τῇ ἀγωνίᾳ χαμὸν κύλικα ῥοπαλῶ τῇ ᾗ καὶ τῇ γυναικὶς γλυκυὶ οἶνον ἐψυγμένον, ἀμυσί, ἐφ' ᾧ ὁ δῆμος καὶ ἡμῖς πρὸς ἄλληλα πάντες τὸ τοιοῦτον τῶν συμποσίων εἰσδόντες ἀρχαῖαι, ἐξοχῶσμεν, ζήσιας*. Ad quem morem Appule-

oratoribus, & in Tusculana I. & IV. ex qua, verba sūt haec: *Est in Originibus. solitos esse in epulis canere conuiuias ad tibicinem de clarorum virorum virtutibus.* & in lib. III. de Oratore sic est: *Vt epularum solennium fides ac tibiae, Saliorumq. versus indicant.* Virgilius lib. 1. *Acneid.*

— cithara criniūs Iopas

Personat aurata & c. Horatius lib. III. od. II.

Tuq. restudo & c. — nunc &

Diuitum mensis, & amica templis.

Quia & talorum etiam lusu conuiuias inter cenam oblectatos fuisse, ostendit Suetonius in Augusto, adducta eius ad Tiberiū epistola, ex qua sunt haec: *Cenauī mi Tiberi cum iisdem. Accesserunt Vinicius & Silius pater. Inter cenam lusimus γαρονικῶς, & heri & hodie.* Item: *Nos mi Tiberi Quinquatrijs satis incundē egimus. Lusimus enim per omnes dies, forumq. aleatorū calfecimus.* Item ad Iuliam: *Misi tibi denarios CCL. quos singulis conuiuiis dederam, si vellent inter se inter cenam, vel talis, vel par impar ludere.* Propertius lib. II. eleg. XXXIII.

Lenta bibis, mediae nequeunt se frangere noctes:

At nondum est talos mittere lassā manus.

Catullus ad Licinum:

— vterq. nostrum

Ludebat numero modò hoc modò illoc,

Reddens mutua per iocum atq. vinum.

Adhunc etiam morem respexit Plautus in Captiuis, cum inquit:

— nam in conuiuiō

Amator talos cum iacit, scortum inuocat.

Quod autem dixit Suetonius loco supra citato, *vel*
per

par impar ludere, conuenit cum illo Horatiano:

Ludere par impar equitare in arundine longa.

Forum item aleatorium quod nominauit, id nō modo in marmoribus, sed in antiqua etiam gemma expressum vidimus. Cenae autē finis cum esset apud veteres Romanos ante solis occasum, vel sub ipsum certē occasum solis, iuxta illud Homeri Odyss. III.

Ἡδὲ δὲ πάρος οἱ γὰρ ἔσθ' ἑσπερον, ἔσθ' ἔτι

Διὶ δ' αὖν ἐσθ' ἑσπερον, ἀλλὰ νύκτα.

& vt de Domitiano inquit Suetonius, *Conuiuabatur frequenter ac largē, sed paenē raptim, certē non vltra solis occasum*, postea in multam noctem cenae produci coeperūt, vt de Nerone scribit idem Suetonius, quem suas epulas à medio die ad mediam noctem protraxisse scribit, dicente Iuuenale Sat. II.

— *noctesq. Neronis. & Horatio lib. II. Sat. VI.*

O noctes, cenaeq. deum, quibus ipse, meiq.,

Ante Larem proprium vescor. Item Persio Sat. V.

Et tecum primas epulis decerpere noctes.

Vnde in marmoribus icalptae sunt etiam lucernae, quas vocant tricliniaries, quarum maximus fuit vsus tunc, cum noctu conuiuia agebantur. Lucretius:

Si non aurea sunt iuuenum simulacra par aedes

Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,

Lumina nocturnis epulis vt suppeditētur. Virgilius:

— *pendent lychni laquearibus aureis*

Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.

Graeci λυχνήριον appellant. Horatius lib. III. ode. VIII.

— *& vigiles lucernas*

Perfer in lucem &c. — Alius autem fuit

lucernarum & lampadum vsus, quibus noctu conuiuiae somnum deducebantur: ex qua consuetudine

Athe-

Athenaeus in cena Cleopatrae scribit Aethiopicos seruos, qui conuiuii domum redeuntibus praecluerent, ab ea datos esse: sic enim inquit: πᾶσι δὲ λαμπρή-
 ποφίρως πᾶδας Αἰθίοπων παρέσθην. & de Duilio ita refert Cicero in Catone. *C. Duilium M. Filium, qui Poenos primus classe deuicerat, redeuntem à cena senem saepe videbam puer: delectabatur crebro funali, & tibicine, quae sibi nullo exemplo priuatus sumpserat: tantum licentiae dabat gloria.* Deduci autem cōuiuias domum post cenam solitos fuisse notum est pluribus Scriptorum testimonijs: nam & Capitolinus in Vero donata dicit conuiuii ab eo fuisse vehicula cum mulabus & mulionibus cum iuncturis argenteis, vt ita de conuiuio redirent. Donata autem ait ea vehicula cum alijs apophoretis, quae finito conuiuio dabantur conuiuiis, iuxta illud Martialis:

Praemia conuiuae det sua quisque suo.

Ex qua consuetudine, vt omittamus apophoreta supra relata in cena Cleopatrae, scribit Capitolinus donatos à L. Vero post cenam conuiuiis suis pueros decoros, qui ministrauerāt singulis: donatos etiam Structores, & lances singulis quibusque, donata & vīna animalia, vel cicurum, vel ferarum, auium, vel quadrupedū, quorum cibi appositi erant: donatos etiam calices singulis per singulas potiones murrhinos & crySTALLINOS Alexandrinos, ac quoties bibitum est: data etiam aurea atq. argentea pocula, & gemmata &c. data & vasa aurea cum vnguentis ad speciem alabastrorum: data & vehicula &c. & Lampridius ex eadem consuetudine ait Elagabalum donasse conuiuiis argentum omne, quod habuit in cōuiuio, & omnem apparatus poculorum, idq. saepius. Aliàs item dedisse pro apophoretis Eunuchos.

& Suc-

& Suetonius in Caligula cap. LV. dicit. eum *agitatori Eutycho comessatione quadam in apophoretis vices sefertium contulisse. itemq. Incitati equo* &c sic enim legendum, non, *Incitato*, ut nomen aurigae sit, non equi: nec enim illa dona significat data esse aurigae, quod non ita fuisset mirum, homini scilicet, qui illis uti posset; sed equo, cui dare domum, suppellectilem, ac demum contulatum, quibus uti non posset, plane ridiculum fuit. De reliquijs autem cenae, quas innuit Homerus illo versu odyss. xvi.

— αῖρά τῃ περτέρῃ ἐπέλεπον ἔδοντες,
scribit Plutarchus Probl. lib. II. Quaest. IV. Romanos seruis & ministris eas dare solitos fuisse, his verbis: ἢ ἢ περὶ οἰκίας φιλανθρώπων τὸ ἔδος; ὃ γὰρ αὖτε λαμβάνοντες ὡς μεταλαμβάνοντες ἀγαπῶσι, κοινωτῆν ἔχον πινὰ τραπέζης ἡρώμενοι τοῖς δούλοις. Seneca lib. I. epist. ad Marcellinum XVIII. *Quemadmodum, inquit, cena peracta reliquiae circumstantibus diuiduntur.* Suetonius in Calba: *Inter cenam verò usque adeo abundantem, ut congestas super manus reliquias circumferri iuberet, spargiq. ad pedes stantibus.* Has innuit Plautus in Persa, cum inquit:

Nunc huc introibo, visam hesternas reliquias.

& in Curculione:

Et quidem reliqui in ventre cellae locum,

Vbi reliquiarum reliquias conderent.

Quae verò, Analesta dicit Martialis, puto designari cenae quisquilias quasdam, quae scopis, dum per Mediaestinos mundabatur triclinium, colligebantur. Sic enim inquit lib. VII.

Colligere longa turpe nec pudet dextera

Analesta, & quicquid canes reliquerunt, Item:

Otia sed scopis nunc analesta dabunt. FINIS.

NOMINA SCRIPTORVM

qui à Petro Ciacconio , &
Fuluio Vrsinocitantur.

A

A Eschylus,
Afranius,
S. Ambrosius,
Appuleius,
Athenaeus,
Aesopus,
Agretius,
Ammianus,
S. Augustinus,
Aristoteles,
Aufonius.

B

Budzus.

C

Callimachus.
Cato.
Catullus.
Cicero.
Cor. Tacitus.
Cor. Celsus.
Clemens Alexandrinus.
Cassiodorus.
Capitolinus.
Columella.
Claudianus.

D

Dio Cassius.
Dioscorides.
Digesta seu Pandectæ.
Dionysius Halicarnassæus.

E

Euangelia.
Eustathius.

F

Festus.
Flavius Vopiscus.
Fulgentius.

G

Galenus.
Gellius siue Agellius.

H

S. Hieronymus.
Hesychius.
Horatius.
Homerus.
Hippocrates.
Hesiodus.

N

Isido-

I
Isidorus.
Interpres Aristophanis.
Iulius Pollux.
Iuuenalis.

L

Lampridius.
Liuius.
Lucilius.
Lucianus.
Lucanus.
Lucretius.

M

Macrobius.
Martialis.
Marcellus.

N

Nigidius.
Nonius.

O

Ouidius.

P

Petronius Arbiter.
Philo Iudzus.
Plutarchus.
Plinius Iunior.
Plinius.
Plautus.

Perſius.
Porphyrio.
Procopius.
Pomponius.
Plato.
Propertius.

S

Seneca.
Seruius.
Strabo.
Statius.
Sex. Pompeius.
Sidonius.
Spartianus.
Suetonius.

T

Terentiſ.
Tertullianus.
Theophrastus.
Trebellius Pollio.
Tibullus.
Theocritus.

V

Varro.
Vitruuius.
Val. Maximus.
Virgilius.
Velius Longus.
Velleius.

X

Xenophon.
Xiphylinus.

NOMINA SCRIPTORVM

qui emendantur, vel explicantur.

A Mbrosij locus illustratus. 48	Macrobius emendatus. 93. & 137.
Appuleius emendatus 75. 119. & 151. & explicatus 188	P Plinius emendatus & explicatus. 12. 18. bis 19. 76.
Agellius emendatus. 99	94. 96. 100. 103. 146. 147.
Athenæus emendatus. 107	148. 149. 161.
B Budzi error notatus. 12	Plautus emendatus. 21. 128
C	Plutarchus explicatus. 25
Capitolinus emendatus. 64.	S
& 117	Sacræ Scripturæ loci quidam explicati. 45. & 46
Cicero emendatus. 20. & 78	Seruius emendatus & explicatus. 26
Eiusdem locus apud Macro-	Seruij error de triclinijs. 102.
bium explicatus. 35	106
Cornelius Celsus emendatus. 72	Suetonius emendatus. 33. 192
D	Sidonius emendatus. 112.
Dio Cassius emendatus. 127	130
I	T
Isidori de prandio error. 82	Tertullianus emendatus. 91
L	explicatus. 181
Lampridius emendatus. 71.	Trebellius Pollio emendatus.
108. 110. 117	107. Salonini vitam scripsit, quæ Capitolino adscribitur. 121
Luce Euangelistæ locus explicatus. 47. 48	Tibulli locus emendatus. 137.
M	& 138
Marci & Luce loci explicati. 86	V
Martialis explicatus. 37. 66.	Varro emendatus. 14. 77.
179.	151. 172. explicatus. 29
Matthæus Euangelista explicatus. 47	Virgilius explicatus. 9. 14.
Marcus Euangelista explicatus 96	126
	Vitruvius emendatus. 105

INDEX RERVM ET VERBORVM.

A

- Pedibus stare, & ad pedes, quid. pag. 37. & 112.
 Abaci conuiuiorum 16. & 152.
 Asbestinum linum. 155
 A summo ad infimum bibere. 167. 168.
 Ad cyathum & vinum stare, quid. 37
 Acroamata inter cenandum. 39
 Ablutio Romanorum ante cenam. 21
 Aesopi histrionis patina. 30. eius filij luxus. 31
 Aetatem ferre quid. 35
 Apicij luxuria. 31. eius cenae. 96
 Africanus quantum argenti Carthagine Romam adue-
 xerit. 17
 Apophoreta quid. 41. & 191.
 Architrictinus rex vini, seu ma-
 gister potandi. 49
 Argentum & aurum pro va-
 lis aureis & argenteis. 17
 Alistae serui & victores. 68
 Ampulla in balneo quid. 74
 Antiochi factum. 69.
 Apoxyomeni signum celebre 76
 Adijcialis cena vnde dicta. 88
 Apodyterium quid. 78
 Anacinteria quae. 111. & 112
 Aualecta quae. 192
 Albari cenabant Romani fe-
 stis diebus. 121
 Accumbendi modus apud ve-
 teres. 128
 Alabastrus vnguentis seruan-
 dis. 137.
 Antifigma quid. 130
 Apponere & auferre men-
 sam quid. 139. & 141
 Auroclauatae vestes & manti-
 lia. 155
 Atrium vnde dictum. 178
 Aqua nunc refrigerata ad po-
 tandum antiquis in usu. 170
 Aqua calefacta. Ibidem
 Antiquus mos in fine conui-
 uij. 187

B

- Balneum vnde dictum. 63
 Balnea & balneae vt differant. 64
 Balneum quis primus domi
 suae fecerit. 65
 Balneorum cellae tres. 71
 Bal-

Balnea virorum & mulierum
quis separauerit. 77
Balnea mulierum argento strata. Ibid.
Balnea vsque ad quae tempora
perdurauerint. 78
Balnearij fures. 79
Balneatores qui, & quid exi-
gerent. Ibid.
Biclinium. 105. 123
Bibere ad numerum littera-
rum nominis amicae. 166
Bibere pro salute Imperato-
ris. 167

— C

Caesaris cena notabilis. 41
Eius epulum publicum. 107
Caij Caligulae cena vna qua-
ti constiterit. 33
Caligula ex auro panes conui-
uis apposuit. 41
Cantharus. 186
Catinus. 182
Capis & capula quid. 151
Caput cenae quod. 158
Calix vnde dictus. 170
Cartibulum quid. 151
Castrare vina quid. 36
Capsarij in balneis qui. 78.
Cena vnde dicta. 84. & 85
Cena apud veteres prandium
dicta. Ibidem
Cenae hora. Ibid.
Cena recta quae. 87
Cenae adijciales quae. 88.
Cereales cenae & Capitolinae
& Populares. 89

Cenae finis. 190
Cenae pater quis. 173
Cenae Saliarum, & vnde dictae
88. 89
Cenae Augurales, Triumphales,
& Pontificales. 89. &
40
Cenae Dominicae descriptio,
& de ea coniectura. 45
Cena pura quae. 95
Cena sine sanguine. Ibid.
Cena dubia & ebria. 96
Cenae super platano. 103
Cleopatrae cena. 91
Cenaculum & cenatio vnde. 1
Cenationibus nomina decorum
imposita. 110
Cenationum laquearia versati-
lia. Ibid. & pagina 1.
CHRISTVS quo loco in
ultima cena accubuerit. 48
Christus calciamenta gesta-
uit. 47
Circumpedes pro seruorum
obsequijs. 113
Citharoedi in conuiujs & ser-
ui musicarij. 188
Cochleare antiquum. 187.
Chrysendeta pocula quae. 185
Conuiuiae nobiliores vt hono-
rabantur. 144.
Colum quid. 170
Coquos pisces domi non habe-
bant. 171
Conuiuiae post cenam domū
lucernis deducebantur. 190
& 191
Comestatio, & vnde dicta. 101
Commodi Imp. crudele faci-

nus. 71

Conuiuæ mappas afferebant.
16. & 154.

Corollaria data à conuiuij do-
minis. 40

Cleopatrae luxus. 31

Coronae ex floribus in conui-
uijs. 23. 134. eas collo &
brachijs aptabant conui-
uae. 23. 135

Coronae ad prohibendam
ebrietatem. 134

Coronae ex ramentis argen-
ti. 135

Coronae poculis impositae.
136

Cubiculum. 1

Conuiuator quis. 173

Culcitae, prius tori dictae, &
vnde. 9. & 114

Culcitae, puluini seu puluina-
ria dictae. 9. quibus pelli-
bus sternerentur. Ibid.

Culcitae vnde dictae. 11

Cullibae mensae quæ. 14. &
148

Coniectura de Senecae loco.
13

Cyathus quid. 37

Crassi epulum publicum. 107

Cylibantum quid. 151

Culina apud antiquos vbi.
178

D

D. pro. X notae. 13

Discipuli domini loci, vñcti, &
cum veste cenatoria cenae

vitinae accubuerunt. 46

Calciati incedeabant. 47

Diei diuifio. 61

Dapalis cena quæ, & vnde di-
cta. 88

Dapsilis & dapaticè. Ibid.

Dominia pro conuiujs. 99

Dominus conuiuij quis. 26

Dictator conuiuij. 173

Domini nostri Seruatoris ce-
na, & super ea loci sacrae
Scripturae explicati. 45. &
46

Drusillanus Claudij Imp. ser-
uus lancem argenteam qua
lem habuerit. 17

Didij Iuliani illiberalitas. 101

Diaeta pro cenatione. 110

Delphicae mensae pro abacis.
152

E

Escariae mensae. 14

Elephanti in conuiuia indu-
cti. 40

Epulae vt diuidebātur. 79. 80.

Elagabali cenae. 96. 97

F

Fercula quae conuiuio infere-
bantur tibicen præcede-
bat. 39

Fercula quoties mutarentur.
143. 157.

Fannia lex de parsimonia. 97

Factiones quattuor coloribus
distinctae. 117

Ferales

Ferales cenae. 90
 Folles pro puluinis. 119
 Festis diebus lautius epulari
 solitum. 145
 Figulis salinum apponere reli-
 giosum. 141
 Formula Romanorum in pro-
 pinationibus. 169
 Forum aleatorium. 190

G

Gallienus aureis mantilibus
 strauit mensas. 154
 Graeci quem locum iudica-
 bant honestissimum, cum
 discumbebant. 24
 Guttum quid. 74
 Gemmae in poculis antiquo-
 rum. 185

H

Hadriani Imp. factum. 64
 Heroes aqua marina ablue-
 bantur apud Homerum. 70
 Hexaclina & heptaclina stiba-
 dia quæ. 7
 Horae apud veteres quomodo
 intelligantur. 86

I

In sinu recumbere quid. 28
 Infra & supra discumbere.
 Ibidem.
 In summo & in imo discum-
 bere. Ibid.
 In triclinijs quot solerent di-

scumbere. 28

Iudaei nisi loti cibum non su-
 mebant. 45. super hoc loci
 Marci & Lucae. Ibid.

Ioannem supra pectus Domi-
 ni recubuisse quomodo in-
 telligatur. 48

Ientaculum quid. 80

Idem pro prandio. ibid. vnde
 dictum. 81

In iobore accumbere quid.
 117

Iouis epulum. 124

L

Lauationis hora. 65.

Lampridij locus, & de eo co-
 niectura. 82

Licina lex. 98

Lectus Varroni vnde dictus. 4

Lectus Graecis λέκτρος. Ibid.

Lectos quis primus testudine,
 & argento vestierit. 5. 115

Lectos ex argento solidos quis
 habuerit. Ibid.

Lectorum fulcra ex qua mate-
 ria. 5

Lecti sine fulcris. 6

Lecti pluteis muniti. Ibid.

Lecti qui vnum, aut duos tan-
 tum cubantes caperant.

Ibidem.

Laquearia versatilia. 1. & 110

Lecti Punicani qui. 8

Lecti lapidei & lignei. 114

Lecti humiles minus honesti
 erant. 8

Lectorum culcitæ quibus im-
 plebantur. 4

plebantur. 9
 Lancee argenteae Romanorum. 17
 Lauare ad singulos missus vsitatum. 144
 Locus Consularis apud Romanos quis. 24
 Luculli cena extemporalis. 30
 Ludiones in conuiujs. 39
 Leges Aemilia, Antia & Iulia de parsimonia. 98. & Orchia & Didia. 100
 Lectisterniator. 102
 Lectorum tricliniarum longitudo. 111
 Lecti aurei. 116
 Laenis utebantur Romani in conuiujs. 121
 Lactucae cenam inchoabant. 158
 Lagna & ex quo fiebat. 186
 Laguna antiquis dicta. 187
 Lagynophoria festum. Ibid.
 Lucernae tricliniariae. 190

M

Magnorum virorum lecti quales. 8. ad eos gradibus ascēdebat. Ibidem.
 Mensae citreae rotundae magni pretij. 7. 11. 143.
 Mensa vnde dicta. 14. 142.
 Mensae pro epulis. 14. 143.
 Mensae bipedes & tripedes. 15
 Mensae duae apud Romanos. 148

Mensae mantilibus sternebantur. 15. 183
 Mensae pro discis appositae. 28. 142
 Mensae secundae. 28
 Mensarum luxus & sumptus ingens. 33. 34. 35
 Mensa Tiberij Caesaris. 12
 Mensas vacuas tolli nefas. 146
 Mensae singulis singulae appositae in Herorum conuiujs. 141
 Mensis coronae argenteae, aureae, & gemmis distinctae addebantur. 14
 Mensae quadratae & rotundae. 14. & 148.
 Mensae etiam vt fercula mutatae. 142
 Mantilia vnde dicta. 15. & 154. antiquis matelia. Ibid.
 Mappae tricliniariae. 16
 Monopodia quae. 15. 150
 Manupretia vasorum ingentia. 18
 Murrhina vasa à Rom. quanti empti. 19
 Metellus Pius toga picta cena uit amictus. 22
 Medius locus inter conuiuias honoratior. 25
 Mensae poculorum. 38
 Ministri coronati fercula inferebant. 39
 M. Agrippa quot balnea populo gratuita praebuerit. 73
 Merenda quid & vnde dicta. 84
 Mediastrinus quis. 103. 192
 Mu.

Mulier peccatrix vbi steterit
 in cena Domini. 113
 Mulieres sedentes cum viris
 accubantibus in conuiuijs
 Romanorum. 124
 Muscas exigere flabello in
 conuiuijs solitum. 139
 Marmor antiqui conuiuij. 140
 Mittere de mensa quid. 144
 Mensa tripes pro mensa qua-
 tuor pedum. 150
 Mensae apud Graecos linteis
 non operiebantur. 153
 Mantilia singulis missibus mu-
 tata. 154
 Manus per singula fercula
 abluébant antiqui. 156
 Mensae secundae quae. 159
 Mel initio cenae. 158. & 159
 Mensa tertia. 160
 Molas in Tiberi quis primus
 construxerit. 162
 Miscere pro temperare 163
 Modus vini seu bibendi men-
 sura apud Romanos & Grae-
 cos. 164. 166. 167.
 Maioribus poculis potare quid
 169
 Millarium quid. 172
 Modiperator & magister con-
 uiuij. 173
 Ministri tricliniares in veteri-
 bus marmoribus apud Ful-
 Vrsinum. 175. 176
 Ministri linteis succincti ser-
 uiebant in antiquis conui-
 uijs. 178
 Magdalia quae. 188
 Musicalia instrumenta in con-

uiuijs. 39. 188

N

Nardino vnguento caput & pe-
 des vngebantur. 133
 Nardus pisticus apud S. Ioan-
 nem vt intelligi potest. Ibi.
 Natalitiae cenae. 90
 Nepotini sumptus. 40
 Numerus conuiuarum apud
 veteres. 23. 108
 Nuptialis cenae descriptio. 90
 Orbes & quadrae pro mensis.
 14. oeci. 105
 Ordo conuiuarum discumbé-
 tium. 23. 24
 Oua mensae initio, & in secun-
 dis mensis. 29. 157.
 Oua in Circo, & pompa Cere-
 ris. 29. 30.
 Odores in conuiuijs. 39
 Ossa penita quid. 96
 Obsonator seruus. 177
 Onyx pro alabastro. 137

P

Patritij vbi lauarentur apud
 Romanos. 63
 Patera 185.
 Patina 180.
 Patella. 181
 Paterae vnde dictae. 168
 Partes in conuiuijs quid. 144
 Pallia in cenis. 120
 Par impar ludere. 189. 190
 Parochus quis. 173
 Parasceue pro cena pura. 95
 Para.

Parophs vas escarium. 182.
pro vili obsonio vsurpatum.
Ibidem.
Pocula aerea apud antiquos in
vsu. 179
Potandi modus apud veteres.
168
Propinare quid sit. Ibidem.
Praegustatores cur dicti elea-
tri. 175
Peluis vnde dicta. 156
Pedum ablutio etiam post ce-
nam. 157
Pistores apud priscos Roma-
nos nulli. 161
Pistores dulciarii & lactarii
176. 177
Pisones prius dicebantur pisto-
res. 162
Pistrinum vnde dictum. Ibid.
Perpetuae mensae apud Virgi-
lium quae. 2. 141
Pueri nobiles Rom. sedentes
cenabant. 3. 128
Peristromata & peripetasma-
ta. 10
Puluini tricliniaries. 11. & 118
Puluini vnde dicti. 11
Persis quis locus honoratio-
rum discumbunt. 24
Piscium quorundam pretia in-
gentia. 33. 34.
Perficorum malorum pretium.
Ibidem.
Puellae & pueri ministri conui-
uiorum. 36. eorum ordo in
ministrando. 38
Potare sextantes & deunces
quid. 37. 164

Pocula conuiuiis apponeban-
tur. 38
Philonis Iudaei locus. 43
Puero um ministrantium ve-
stitus. Ibid.
Piscinam aquae calidae quis
primus Romae instituerit.
72
Praefectus vigilum Iudex ca-
psariorum. 78
Prandia apud veteres. 81. pran-
dium vnde dictum. 83. Prā-
dij hora. 84
Pluteus apud Suetonium an
pro abaco sit positus. 113.
Peniculus vnde dictus. 153
Parasiti vbi accumberent. 127
Pocula vini coronata. 136
Poculum boni daemonis. 146

Q

Quae vasa exonerentur in
abacis Rom. 17
Quintij Flaminij facinus in-
ter epulas. 27
Quidam provincialis quanti
redimerit adhiberi conui-
uium Imperatoris. 42

R

Romani Prisci sedentes cena-
bant in atrijs. 2. 123. eorū
quoque vxores. 3. & 124.
postea accubantes cenarunt.
4. & 125. pedes lauant an-
te conuiuium. 21. vestem
conui-

conuiualem sumebant. 119.
soleas deponebant. 22. &
121. manus lauebant ante
& post caenam. 22. 42. 155
non accūbebant atrati. 21.
& 121. vnguentis barbā
& caput vngebant. 23. quē
locum honoratiorem existi
mabant. 24. cenātes primō
proni discumbebant, postea
in cubitum repositi, deinde
supini. 27. & 126. pulre pro
pane prius vsi sunt 161. Ro
mana plebs vbi lauaretur.

63

Rex vini. 38. 172

Recumbere apud. Euangeli
stas cur dictum. 47.

Rosis & floribus triclinia strā
ta. 136

Repositoria quae essent. 147

Reliquiae conuiuij quibus di
uiduntur. 192

S

Scimpodia quae. 6. 105

Stibadium antiquum depictū
in codice Virgilij Vatica
no & expressum à marmo
re. 7.

Stibadiū quod, & sigma quid.
7. & 114

Scabellum, scamnum, & gra
dus, vt differant. 8

Stragulum vnde dictum. 116

Stragulae vestes. 9

Senatorius census qualis. 13

Sacerdotum Romanorum ac

cubantium ordo. 25

Strigiles balnearum. 74.

Spongiae loco strigilum. 75

Silatum quid. 80

Sportulae quid. 87

Sculna quid. 93

Spondae pro accubitis. 111

Salue & vale salutationes dif
ferentes. 120

Sigma quid. 129. quot discum
bentes caperet. 130. expres
sum de marmore. 131

Sigma littera Graeca arcui si
milis. 129

Salinum in conuiuijs, & eius
usus. 140. 141

Superstitiones antiquorum in
conuiuijs. 147

Structor minister cōuiuij. 174
eius officium. 175.

Smegma quid. 188

Strategus quis. 173.

Salute apud Appuleium quid.
188

T

Triclinium pro cenaculo, & vnde
dictum. 2. & 102. pro le
cto. 106

Tricliniaries lecti, & discubito
rij a cubicularibus differūt.
4. ex qua materia fierent.
Ibidem.

Triclinia aerata Romam quis
primus inuenerit. 6. 115

Tricliniarium lectorum forma.
6. In eodem triclinio pares
erant & materia & figura
&

& altitudine. 7.
 Triclinium Patauinum expref-
 ſum. 60.
 Triclinia quo in loco cenatio-
 num ſternentur. 37
 Toral quid. 9. vnde dictū. 116
 Tapetia maiori ex parte texti-
 li opere apud antiquos &
 purpurea erant. 10
 Tori vnde dicti. 9. & 114
 Torumata quae & quanti vē-
 dita. 20
 Thericlea vafa. 20.
 Tiberij Imp. prandium. 41.
 Triclinium in qua parte de-
 mus eſſet. 104.
 Tintinnabulū balnearū apud
 Ful. Vrſinum. 66. 181.
 Terreſtris cena apud Plaurū
 quae fit. 95
 Tricliniū ſeu bicliniū Farnesia-
 nae bibliothecae. 123
 Theatra croco & baſſamo ſpar-
 ſa. 137
 Teſtus quid, & teſtaceus pa-
 nis. 161
 Thermopolium quid. 172
 Tripatinum quid. 180
 Talorum luſus inter conuiuas.
 189

V

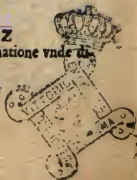
Veſtis cenatoria. 21. 119
 Vitellij patina. 32
 Vina in conuiuijs generoſiſſi-
 ma. 34. 35
 Vini vetuſtas notabilis. 36

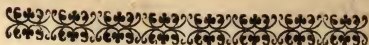
Vinum ſacco frangere, quid.
 Ibid. & 169.
 Vſus lauandi & vngendi apud
 veteres. 62. 63.
 Vnctio poſt lauatiōē & ante
 66. 67
 Vnctorium quid. 68.
 Vnctores in antiquis inſcri-
 ptionibus. 69
 Veſperna apud veteres quid.
 83. 85
 Venetus color & vitreus idē
 117
 Vmbrae in cōuiuijs quae. 127
 Vnguento & oleo pedes vnge-
 bantur & quo. 132.
 Vnguenta vnicuique corporis
 parte idonea. 132.
 Vnguentaria vafa. 137
 Ventum facere ſtabello in con-
 uiuijs. 139
 Vrnarium quid. 152
 Vini vſus apud Romanos. 162
 Vini mixtionēs ad muſicae
 conſonantias. Ibid.
 Variæ vini mixtionēs. 163
 Vinum refrigeratum. 170.
 Vaſa menſae vinariae & eſca-
 riae. 179. & 180
 Vaſa vinaria primū lignea
 poſtremo aurea & argen-
 tea apud Romanos. 183
 Vitrea pocula quando primū
 in vſu. 184

Z

Zeta pro cenatione vnde di-
 cta. 111.

F I N I S.

Errata sic corrigito.

Fol. 2.	Ver. 21.	ἐὶν τοῦ τέχλιτος	ἐὶν τοῦ τέχλιτος
5.	26.	Dein & auros	Dein & aureos
6.	11.	tot lectos	aeratos lectos
12.	9.	fescuncilialis	fescuncialis
25.	6.	apud quem	quem apud
63.	6.	institutio	iustitio
66.	27.	λυσάμαλοι	λυσάμεινοι
80.	vlt.	vinum sibi	vinum sili
88.	15.	fædri	foederi
121.	27.	solonini	Salonini
147.	31.	imponi solitus	imponi solita
153.	13.	praeterfit	perterfit
169.	30.	Potet à lauda	Potet alauda
185.	16.	Ἰσομίγω	Ἰσομίγω.

